

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ROHAT

YAŞAR KEMAL'İN YAPITLARINDA

KÜRT GERÇEĞİ

Çukurova-Van Karşıtlığının Çatısı

FIRAT YAYINLARI

FIRAT YAYINLARI: 13

İNCELEME VE ARAŞTIRMA DİZİSİ: 5

Ağustos 1992

Kapak: Celal Aslan

Baskı: Gül ofset

Kapak Baskı: Gül ofset

Dizgi: Fırat Dizgi / Tülin ALTINEL

Genel Dağıtım

Fırat Yayın-Dağıtım

Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15

Sultanahmet-İSTANBUL

Tel: 516 05 91 Fax: 5 18 84 15

GİRİŞ

Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler adlı çalışmamın 1991 yılında yapılan ikinci baskısına yazdığım sunuş yazısında, bu kapsamlı konu üzerinde çalışırken, zaman zaman düşüncelerimin Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki Kürt gerçeği üzerine yoğunlaştığına değinmiş, bu konunun başlıbaşına bir inceleme alanı oluşturduğunu belirtmiştim⁽¹⁾. Çağdaş Türk edebiyatının etnik boyutunu saptamaya çalıştığımızda, Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki etnik yapılanma ve öğelerin, özellikle de Kürtlere ilişkin motiflerin belli bir yığılma gösterdiğine tanık olmaktayız. Yazarın sayıları hayli kabarık olan yapıtlarındaki bu dağınık belirleme ve öğelere yeni bir sistem ve taze bir yorum kazandırmanın önemini göz önünde tutarak, yazarın Kürtler konusunda bize sunduğu düşüncelerin çatısını yeniden kurmaya çabaladım. Bu düşüncelerin kararlılığı ve kendi içindeki tutarlı uyumunu; yakında 70 yaşına basacak olan yazarın yaşam deneyimlerinin, zamanla kazandığı birikimin ve arkasında bıraktığı uzun yolculuğun bize sunduğu derin soluğun bir ürünü olarak görebiliriz.

Böyle büyük bir yazarın yaşam öyküsü ve yapıtları üzeri-

ne yapılmış temel ve kapsamlı çalışmaların sayısı Türkiye’de çok sınırlıdır. Bırakalım bu tür çalışmaları, şimdiye kadar kitaplarının basımı iki milyona varan, en çok okunan yazarlardan birisi olan Yaşar Kemal’in yapıtlarından parçalar bile, Türkiye’de edebiyat ders kitaplarında henüz yer almış değildir. Zaman zaman *Nobel Edebiyat Ödülü*’ne de layık görülen Yaşar Kemal’in kim olduğunu öğrenme şansı daha erken bir yaşta elinden alınan kuşaklar da Türkiye’de yetişmektedir. Geçenlerde, Yaşar Kemal’in çocukluk yıllarının bir belgeselini çekmek için, BBC televizyon şirketinin Türkiye’ye gelerek bir film yapma hazırlığı içinde olduğunu basından bir haber olarak öğrendiğim zaman, hep Türkiye’deki sanata duyulan ilgisizlik ve düşmanlığı düşünüp durdum. Yaşar Kemal’in ders kitaplarında yer almamasına bir türlü anlam veremedim⁽²⁾.

Her şeyden önce Yaşar Kemal’in yaşamı üzerine hazırlanmış temel bir başvuru kaynağından yoksunuz. Birçok edebiyat sözlüğü ve diğer el kitaplarında, bazen bir paragraflık, bazen de bir sayfayı aşamayan ansiklopedik bilgilere raslamaktayız. Farklı kaynaklarda bulduğumuz bu bilgiler, ansiklopedik bilgilerin bir özelliği olarak, hep tekrarlanan kalıp bilgilerdir. Bu kalıpları aşan, daha kapsamlı, doyurucu, aydınlatıcı çalışmaların yapılmamış olması, yazarın sanat anlayışı ve yapıtları üzerine bazı inceleme ve araştırmalar yapmamızı da güçleştirmektedir. Bir sanatçının yaşamını, onun yapıtlarından, onun dünya görüşünden soyutlamak olanaklı değildir. Bir yazarın çocukluk yılları, aile çevresine ilişkin ayrıntılı bilgiler, gençlik yılları, ilgileri, hobileri, okuduğu kitaplar, başından geçen önemli olaylar, hüznü ve sevinçli günle-

rinin bilinmesi gibi bir dizi konu, o yazarın yapıtları üzerinde çalışmalar yapmamızı kolaylaştırır; bu tür bilgiler bize önemli ip uçları sunar. Tüm bu açıklamalar, Yaşar Kemal konusu için de söz konusudur. Yaşar Kemal üzerine yapılmış temel biyografik bir çalışma henüz yoktur. Genellikle, böyle çalışmaların yapılabilmesi için hep yazarın ölüm günü beklenir. Bir yazar daha aramızdan ayrılmadan önce, çağına tanıklık edebileceği bir zaman kesitinde, bu tür çalışmanın yapılması daha yerinde, daha doğal değil mi? Diğer yandan, öğrenmenin, araştırmanın ve bazı gerçekleri bilmenin, böyle zamanlamalarla bir ilgisi de yoktur kanısındayım. Fethi Naci'nin, Sait Faik ve Yaşar Kemal'i yanyana getirdiği bir kitabına yazdığı giriş yazısında, Yaşar Kemal için söylediği : *"Yaşayan, üstelik üretken olan bir romancı için sağlığında kitap yazmak çok zor, hatta gereksiz"* demesi, bu konuda bir karışıklığa yol açmaktadır⁽³⁾. Yaşar Kemal 70. yaşına basan, Türkiye'nin büyük yazarlarından birisidir. Şimdiye kadar yaşam öyküsü üzerine bir çalışmanın Türkiye'de yapılmamış olması üzücüdür. Bundan birkaç yıl önce yayınlanan ve Yaşar Kemal'in bazı resimleri ve kısa biyografik notların yer aldığı albümden oluşan *Fotobiyografi* adlı kitapçık, küçük de olsa, bu hususta sevindirici bir çabanın ürünüdür⁽⁴⁾. Bu albümde yer alan resimlerin kalitesine gelince, malesef resimlerin kalitesi oldukça düşük. Siyah-beyaz basılan bu resimlerin çoğu kapkara çıkmış, böylece yazarın vücut, özellikle de yüz ayrıntılarını yakalamak, ayırt edebilmek çok güçtür. Resimlerde hep traş günü çoktan geçmiş bir Yaşar Kemal'i görürüz. Sürekli gülen, şen ve bir İsveç'li yazarın çizgileriyle *"Noel peyniri gibi yuvarlak göbekli, genç bir kız gibi kıkır kıkır gülen"*... ⁽⁵⁾ bir Yaşar Kemal'i bu resimlerde göremiyoruz.

Yaşar Kemal'in yaşamına ilişkin çalışmaların bu yetersizliği bir yana, diğer yandan yapıtlarını bir bütün olarak ele alan, bu yapıtları değişik perspektiflerle inceliyen kapsamlı, yetkin ve doyurucu çalışmaların sayısı da azdır. Yapılan eleştiri ve incelemeler de, yazarın tek tek yapıtlarını ele almaktan öteye bir genişliğe sahip değildirler. Taner Timur'un da değindiği gibi, Yaşar Kemal'in yapıtları bize zengin bir inceleme ve araştırma alanı, malzemesi sunmalarına rağmen, Türkiye'deki araştırmacılar bu konuya yeterince eğilmemişlerdir: *"Yaşar Kemal'in üç büyük eseri çerçevesinde Çukurova'ya giderek Anadolu -sosyolojisini nasıl yaptığını ana hatlarıyla göstermeye çalıştım. Aslında böylesine bir eserin şimdiye kadar bir sürü incelemenin, bir sürü tezin konusunu teşkil etmesi gerekmez miydi? Batı'da bu gibi toplumsal freskler, sayısız araştırmalara malzeme oluşturmuşlar ve bunların gerçekliği sosyolojik çalışmalarda incelenmiştir"*⁽⁶⁾. Tüm bu zorluklar ve yetersizliklere rağmen, Yaşar Kemal'in birkaç yapıtının değişik bazı inceleme ve eleştirinin konusu haline geldiğini görüyoruz. Yaşar Kemal ve yapıtlarının önemini kavrayan insanların sayısı günden güne artmaktadır ve bu yapıtlar birkaç araştırmacı ve eleştirmenin ilgi alanına girdiğini de görmekteyiz. Bunlardan Berna Moran, Fethi Naci, Nedim Gürsel ve daha birkaç araştırmacı-eleştirmen, Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki önemli bazı gerçekleri yakalayıp, konuya büyük bir ilgi gösterdiklerini de belirtmek gerekir. Bu arada Ali Püsküllüoğlu'nun, Yaşar Kemal'in yapıtlarında geçen ve yazara has olarak görülen bazı sözcüklerden oluşan, *Yaşar Kemal Sözlüğü* adlı kendi alanında biricik çalışmasına da değinmek gerekir⁽⁷⁾.

Yaşar Kemal, gerek Türkiye’de, gerek dünyada çağımızın en büyük yazarlarından birisi olarak tanınmaktadır. İlk yıllarında şiir, folklor denemeleri, kısa öyküler, röportajlar yazarak yol alan Yaşar Kemal, daha sonraları roman türünde ustalaşarak, bir roman yazarı olarak tanındı. Bir roman yazarı olarak onu değerlendirdiğimizde, Yaşar Kemal’in yazarlık geçmişi 1955 yıllarına kadar uzanır ama bir şair olarak yazarlık deneyimleri daha da gerilere giderek, 1939 yıllarına varır. Kısacası Yaşar Kemal, yaklaşık olarak yarım asırdır hep yazmaktadır, eli kalem tutan bir yazardır. Son derece üretken bir yazarın geçmişini ve sayıları otuzu aşan yapıtlarını karşı karşıya getirdiğimizde, Yaşar Kemal’in işi hiç aksatmadan, yaklaşık olarak her iki yılda birer yapıtla okuyucusun karşısına çıktığını görürüz. Yaşar Kemal’in yapıtlarının sayfa tutarı, yaklaşık olarak on bin sayfayı aşmaktadır. Kürtçe⁽⁹⁾ dahil olmak üzere yapıtları bugün kırkın üzerinde, farklı dünya dillerine çevrilen yazar hakkında en keskin, çarpıcı belirleme kanımca bir Fransız eleştirmenin şu sözleri arasında yer almaktadır: *"Yaşar Kemal, yalnız çağımızın en etkili, en çarpıcı, en önemli yazarlarından birisi değil, hatta, sözlerin ağırlığını tartarak, kelimenin tam anlamıyla söylüyorum, bütün çağların da"*⁽⁹⁾. Yaşar Kemal’in okuyucusuyla bağlarını hiç koparmayan bu çabaları bir yana, yazar hakkında üzerinde durulması gereken asıl nokta, yazardaki nitel yetkinleşmedir.

Bence Yaşar Kemal’in en büyük özelliği, çağımızın ve yeryüzünün kendisine sunduğu olanaklardan yola çıkarak yarattığı kurmaca (fictif) dünyaların kapılarını biz okuyucuya sonuna kadar açması, bizi yeni dünyalar ile tanıştırmasıdır. Yaşam gerçeklerini basamak yaparak bize yeni yaşama bi-

çimlerinin taslaklarını da sunan yazar, diğer yandan bu taslakları çizerken, Dünya'nın parsellendiği, yağmalandığı, kirlendiği, kötülöklere boğulduğu uyarısında da bulunur. Aeta bir "yeşil barış", "yeşilciler" veya ateşli bir "çevre savunucusu" olarak hareket eder. İnsanın insanın boğazına yapıştığı bu dünyada yeni arayışlar peşinde olan yazar, folklor, masal ve destan dilinin olanaklarından büyük ölçüde yararlanarak, bizi yeni yarattığı dünyalara, gezegenlere olan güçlü bir özlemle karşı karşıya bırakır. Yaşar Kemal'in masal gibi yüzen, akıcı olan anlatımını da, okuyucunun bu düş dünyasına yapmak istediği seferleri, gezintileri de büyük ölçüde kolaylaştırır. Böylece Yaşar Kemal, binbir kuşun şakırdadığı, milyonlarca yıldızın aydınlatmaya çabaladığı bu dünyanın nimetlerinden insanların eşit olarak yararlanması gerektiğini de yapıtlarında umut etmektedir, Örneğin "Van Cenneti"ni bunun için yaratır. Yaşar Kemal, doğanın en büyük nimetlerinden birisi olarak, yapıtlarında hiç kuşkusuz insan ögesini ön planda tutar. Çünkü ne olursa olsun, insanda bir beyin ve bir yürek olduğu inancındadır. Yazar insanoğluna, en *homo sapiens* (akıllı insan) bir yaratık olarak bakar. Tarihsel, kültürel ve toplumsal bilgiler ışığında insan ögesine eğilen Yaşar Kemal, böylece dünyaları çok karmaşık olan insanlara psikolojik bir yaratık olarak da yaklaşır. Onların iç dünyalarındaki gizli bazı bölmelerin kapısını da çalar. Yaşar Kemal insana böyle bir bütünlük içinde bakar. Böyle olunca da portresini çizmeye çalıştığı insanlardaki farklı karakterlerin bir bileşimi olan kişilik özelliklerini de sergiler. Bazı tiplerin istemedikleri halde, elinde olmayarak kendi varlıklarını da ortadan kaldırırcasına, bir dizi "çılgınlığa" başvuruşlarını başarılı bir biçimde ele alan Yaşar Kemal, bu arada insanın varo-

luş nedenlerine de bir açıklık kazandırmaya çalışır. İnsan n bir yaratık olarak daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunur.)

Evrensel bir planda gezintiler yapan, yüzen yazara ilişkin bu genel açıklamalar bir yana, Yaşar Kemal ayağı yere basan bir yazardır. Yaşar Kemal'in insanlığın evrensel sorunlarına el attığını söylerken, onun Anadolu'nun bazı gerçeklerinden uzaklaştığını düşünemeyiz.

Yazara göre Anadolu, eski uygarlıkların bir beşiğidir. Anadolu'nun çok kültürlü yapısının kendisine çok şeyler kazandığını zaman zaman belirtir. Bu belirlemeleri yapmakla da kendisinin Anadolu'ya borçlu olduğunu, onu yoğuran asıl toprakların Anadolu olduğunu söylemek ister. Geçmiş yüzyıllarda ve hala bu topraklar üzerinde yaşayan kültürlerin karşılıklı kontakları, etkileşimlerini önemli bulan yazara göre, küçük-büyük kültür diye bir olgu olamaz, bu kültürler hem birbirini etkiler, hem de dünyada evrensel bir görünüm kazanırlar: *"Dünya birbirini besleyen bin çiçekli, bin renkli bir kültür bahçesi olmuştur. Her kültür, geçmiş kültürlerin gübrelediği birikim topraklarının bir kültür çiçeği olmuştur. Bilinçli ya da bilinçsiz bu büyük kültür bahçesinden bir çiçeği yok etmek insanlıktan bir rengi, bir kokuyu, bir güzelliği, bir yaratıcılığı almakla bir tutulmuştur..."*. Başka kültürlere yönelik saldırıları da bir çöküşün işareti olarak gören Yaşar Kemal, aynı yazısında hiç bir kültüre toz kondurmak istemez: *"Bugün artık bilmek zorundayız ki, hiçbir kültür başka bir kültürü silmemeli. Gene bilmek zorundayız ki, öbür kültürleri silmek isteyen kültürler kendileri de silinmek zorundadırlar"*⁽¹⁰⁾.

Bu genel açıklamalardan yola çıkan Yaşar Kemal'in yıllardır Türkiye'de kovalanan, yasaklanan en önemli kültürle-

ri ve bu arada Kürt kültürüne yönelik saldırıları, bu yıkımın bir parçası olarak gördüğünü, bu sözlerden kolayca kestirebiliriz. Bu gerçeğe hareket eden Yaşar Kemal, ilerde de göreceğimiz gibi, Çukurova'yı ele alan yapıtlarından başlayarak, diğer yapıtlarında da, kovalanan bir halk olarak Kürtlerin en can alıcı sorunlarını yakalamaya çalışır. Çukurova gerçeğinde hırpalanan Kürtlere ilişkin gözlemlerini, daha da zenginleştirir; bu kez Van adında kurmaca bir dünya yaratarak, insanlardaki kurtuluş özlemine, düşünce bir biçim kazandırır. Kürtlerin çilesi bağlamında ortaya çıkan *Çukurova-Van Karşıtlığı*, bir noktada iyiyle-kötünün, güzelle-çirkinin, doğruyla-yanlışın, haklıyla-haksızın amansız bir kavgasını ve savaşımını dile getirir. Şimdiye kadar pek değinilmeyen, üzerinde durulmayan *Çukurova-Van karşıtlığı*, Yaşar Kemal'in dünya görüşünün önemli bir kesitini oluşturduğunu, kendisindeki gelecek ve kurtuluş motiflerinin bilinmesine büyük ölçüde katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Çukurova ve Van , yazarın yapıtlarını iyi incelediğimizde birer yörenin adı olmaktan çıkarak, zaman zaman birbirleriye çarpışan iki değer sistemini dile getiren birer simge haline gelirler. İlerde tekrar döneceğimiz bu konu, incelememizin temel bir kesitini oluşturacaktır. Yaşar Kemal'deki Çukurova-Van karşıtlığının çatısını kurarken, yazarı böyle bir karşıtlığı yaratmaya iten nedenler de önemli ölçüde aydınlanmış olacaktır.

Son yıllarda Türkiye'nin siyasi gündeminden pek inmeyen, inme belirtilerinin de ufukta pek görünmediği bir ortamda kendini duyuran Kürt sorunu, ülkenin en hassas sorunlarından birisi olmaya devam ediyor. Kürtler ve Yaşar Kemal konularının yanyana geldiği bu incelemede, daha ziyade Yaşar Kemal'in yapıtlarında yer alan Kürt gerçeğinin

nasıl bir biçim kazandığını açıklamaya çalışacağız. Yaşar Kemal'in bir sanat duyarlılığıyla işlediği Kürt gerçeğini yapıtlarında ele alırken, bir anlatıcı olarak zaman zaman kendisi de araya girerek, kendi roman kahramanlarıyla birlikte görünür, bazı kahramanlarının yanında yer alarak kendi görüşlerini de açıklar. Diğer yandan sanatçı, romanlarında ortaya çıkan kurgunun gereklerine zaman zaman uymak zorunda kalır. Kendisinin bir kenara çekildiği böyle ortamlarda, Yaşar Kemal'in bazı düşüncelerini pişire pişire bazı kahramanların ağzına tıkaması diye bir düşüncesi yoktur. Roman kahramanlarına olan saygısını yitirmek istemez. Yaşar Kemal böyle bir gözle romana bakar. Kürtler konusundaki bazı görüşlerini zaman zaman saklı tutar. Kısacası yapıtlarına bakıp, Kürtler konusundaki bazı düşüncelerini büyük bir rahatlıkla her zaman bulamayız. Bir sanatçı ve bir kişi olarak Yaşar Kemal'in görüşlerinin her zaman çakıştığını söylemek de olanaklı değildir. Yazar kişisel sohbetlerinde veya medya yoluyla daha değişik açıklamalarda da bulunabilir ama biz böyle bir Yaşar Kemal'i çoğu kez yapıtlarında bulamayız. Kısacası, ne Yaşar Kemal'in tüm görüşleri romanlarındaki bazı kahramanların görüşleridir, ne de bazı kahramanlar Yaşar Kemal'in kendisidir. Gerçi çoğu kez sanatçının kişisel görüşlerinin aynısını bir romanda olduğu gibi buluruz ama her zaman öyle değildir. Bir yazarın, yapıtında kendi doğru bildiği görüşlerini sergilemek için baştan itibaren büyük olanaklara sahip olduğunu biliyoruz. Çünkü, yazar yapıtın kurgusunu, kahramanları, olayların geçtiği yöreni, romanda okuyucuya sunmak istediği mesajın biçim ve içeriğini saptamada geniş özgürlüklere sahip olmasına rağmen, bu özgürlükleri sınırsız bir biçimde kullandığı zaman da artık romandan söz etmek

olanaklı değildir. Aksi halde roman; düzyazıların yer aldığı bir inceleme veya deneme haline dönüşür. Tüm bunları, şunun için söylüyorum, bazı okuyucu kesimleri Yaşar Kemal'den Kürtler konusunda daha fazla şeyler söylemesini umut etmektedirler. Normal bir okuyucudan ziyade, hergün değişik baskılar altında inleyen Kürt vatandaşlarının haklı tepkilerini dile getiren bu eleştirilerin önemini kavramakla birlikte, ondan politik bir militanlık bekleyen bu okuyucu veya Kürt insanının zaman zaman hayal kırıklığına uğramasının yarattığı tepkileri burada uzun uzun anlatmanın yerine, bir roman yazarı olarak onun yapıtlarında yer alan Kürt gerçeği bağlamında kısaca da olsa yazar, yapıt, okuyucu ve toplum ilişkilerine göz atmakta yarar var kanısındayım.

Bir yazarı yakından tanıma olanağına kavuşmak için, yalnız yapıtlarını incelemek yeterli değildir. Yazar hakkında tam bir görüşe varabilmek için diğer bazı ek bilgilere de büyük bir gereksinim duymaktayız. Yapıta yönelik eleştirilere geçmeden önce, yazara ilişkin bu düzeydeki ikincil bilgileri *Yaşar Kemal'in Yaşam Öyküsü* adlı bölümde kısaca da olsa sunmaya çalışacağız. Bu giriş yazısında önemli bulduğumuz birkaç nokta üzerinde durmakta yarar görüyoruz. Yazar, yapıt, okuyucu ve toplum ilişkileri bir bütündür, bu dört öge sürekli birbirini etkiler.

Bir yazar olarak Yaşar Kemal konusunda dikkatleri çeken en önemli konu, onun etnik kökenine ilişkin bazı görüşlerdir. Yaşar Kemal bir Kürt aileden gelmektedir, kendisi de zaman zaman Kürt olduğunu söyler, kendi etnik kökenini inkar etmez. Ama şunu da hemen belirtelim ki, bir yazarın bu tür açıklamalarda bulunması, Türkiye'de o kadar rahat bir konu değildir. Yaşar Kemal ve aynı konumda olan bir ke-

sim Kürt kökenli diğer yazar, sanatçı ve aydın üzerinde de bazı yasal ve toplumsal baskıların sürekli olduğunu biliyoruz. Türkiye'deki bazı sanatçılara özgü olan bu durumun, Yaşar Kemal dahil birçok insanda kimlik rahatsızlıkları yarattığını kestirmek de güç olmayacaktır. Yaşar Kemal'in onunla özdeşleştiği, kendisini onun bir parçası olarak gördüğü halk üzerindeki etnik baskılar, Türkiye'de hep yoğun olmuştur. Yazarın kendisi de zaman zaman bu baskılara hem hedef hem de tanık olmaktadır. Ama yazarın kendi etnik kökenine ilişkin tutumunu ve görüşlerini rahat bir biçimde sergilemesi, Türkiye koşullarında o kadar kolay değildir. Yazarın bu konuda karşılaştığı en önemli güçlüklerden birisi yasal zorluklardır. Bunların yavaş yavaş aşıldığı günümüzde, diğer önemli zorluklardan biri de Yaşar Kemal'in kendi Türk okuyucusuyla olan ilişkilerinin doğurduğu bazı ikincil güçlüklerdir.

Yaşar Kemal'in sol bir dünya görüşünü benimsemiş olmasının, onun belli okuyucu kesimleriyle arasını açtığını biliyoruz. Diğer yandan Türk okuyucusu açısından hassas bir konu olarak gördüğü Kürtler konusuna politik ortamda daha fazla sarılmaması, sanırım Yaşar Kemal'in bu okuyucu kesimiyle kapışmak, sürtüşmek ve karşı karşıya gelmek istemeyişi gibi bir endişeye dayanmaktadır. Yaşar Kemal'le yapılan bir söyleşide, kendisinin Kürt olduğu bilindiği halde, ailesinin etnik kökeninin *"çok karışık"* olduğunu söylemesi, biraz da sanırım bu tür zorluklardan kaynaklanmaktadır: *"Benim ailemin, Doğu Anadolu'da kökeni çok karışık; ana tarafından Kürt, baba tarafından bir miktar Terekeme var diyorlar; ama halen Kürtçe konuşan bir aile. Bir derebeyi ailesi, feodal bir aile... Babamın amcası Burhan Bey diye anılan Kürt beyi, sür-*

gün geldi İzmir'e, babam onu Adana'ya aldırıldı"⁽¹¹⁾. Kısacası, uzun yıllar hem yasal zorluklar, hem de toplumdan gelen baskılar, Kürtler konusunda yazarı daha temkinli olmaya davet etmektedir. Yazarın bu konuda haklı veya haksız olduğu tartışmaları bu incelemenin önüne koyduğu hedeflerden birisi olmamakla birlikte, Yaşar Kemal'in etnik bir görünüm sergiliyen okuyucusuyla olan ilişkilerinin bilinmesinde de yarar var, kanısındayım.

Bir İngiliz yazarı 1975 yıllarında İstanbul'da Yaşar Kemal ile birlikte olduğu bir sırada, yazara ilişkin olarak ilginç bir gözlemde bulunur. Yaşar Kemal ve hanımı Thilda ile Türkiye'deki baskı, terör ve işkence yüzünden karşılaştıkları güçlüklerle değinirler. Paul Theroux, tüm bu zorluklara karşın buradaki insanların Türkiye'yi güzel bir ülke olarak tanıtmalarını göz önüne getirerek, yine de Yaşar Kemal'in tutumunun acayip olduğunu söyler. Gerekçe olarak da, Yaşar Kemal'in Türkiye'ye ilişkin bir sadakat duygusuyla hareket ettiğini ve Kürtlerin ayrılması konusundaki sözleri duymak istemediğini aktarır. Paul Theroux, daha sonra şu ilginç açıklamada bulunur: *"Bana öyle geliyor ki, ondaki bağışlayıcılık--cömertlik, kendisini çelişkilerin kucığına itmiştir. Bu durum, onu anlamamda güçlük yarattı"*⁽¹²⁾. Bu İngiliz yazarı kendi gözlemleriyle, aslında değil yalnız Yaşar Kemal, bir kesim Kürt kökenli «Türk» aydınındaki kimlik arayışları, toplumdaki konumları ve karizmatik kişilikleriyle, toplumun ilerlemesinde oynayabilecekleri rol konusuna dikkatleri çekmek istemektedir.

Yazarın kendi Türk okuyucusuyla bu ilişkileri dışında, Türkçeyi bilen kendi Kürt okuyucusuyla ilişkileri de önemlidir. Yaşar Kemal somutunda, onun kimlik sorunları, etnik

kökeni ve Kürt olan okuyucusuyla ilişkilerini gözden geçirdiğimizde, daha değişik bir manzara ile karşılaşmaktayız. Kürt okuyucusunun eleştirileri yazarın yapıtlarından ziyade, yazarın kendisi üzerinde yoğunlaşır. Kürt okuyucusunun Yaşar Kemal'den bazı beklentileri vardır. Bu okuyucu kesimi, Kürtler üzerinde yıllardır süren baskılar karşısında bir yazar olarak, bir kişi olarak Yaşar Kemal'i yanlarında görmeyi umut etmektedirler. Bu beklentilerinin zaman-zaman yanıtsız bırakıldığı kanısına varan Kürt okuyucu kitlesi, yazar ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirerek, yazara ilişkin daha değişik bir tutum geliştirmektedir. Bu tutum değişikliğinin en belirgin sonuçlarından birisi, yazara ilişkin olarak ortaya çıkan beğenideki düşüştür. Yazara yönelik bu eleştirilerde bulunan okuyucu kesimi, böylece Yaşar Kemal'in yapıtlarında bir tad alamadıklarını öne sürmektedirler. Kürt okuyucusunun yazarla olan bu duygusal ilişkisi, sosyolojik bir temel üzerinde gelişerek Kürt toplumunda ortak bir kanı haline gelip gelmediğini kestiremeyiz, bu hususta yapılan anketler, soruşturmalar ve bilimsel araştırmalardan şimdilik yoksunuz.)

Kürt okuyucu kesiminin Yaşar Kemal'e ilişkin geliştirdikleri tutum, kendi içinde farklılıklar da göstermektedir. Yıllardır Türkiye'de Kürt halkı üzerinde süren ulusal baskıdan Yaşar Kemal'in de nasibini aldığını öne süren okuyucular, Yaşar Kemal'den ziyade, Yaşar Kemal üzerindeki bu baskıları ön plana çıkararan eleştiri ve tartışmalara katılmayı tercih etmektedirler.

Zaman zaman Yaşar Kemal'in iki dilliliği üzerinde durulur. Bazı kesimler, onun Türkçeyi iyi bildiği için yapıtlarını Türkçe olarak kaleme aldığını söylerler. Bu doğrudur. Ama

Yaşar Kemal'in kendi anadili olan Kürtçeyi niçin aynı yetkinlikte bir yazı dili olarak bilmediği sorusu çoğu kez yanıtsız bırakılmaktadır. Değil yalnız Yaşar Kemal, milyonlarca insana kendi dillerini öğrenebilmeleri için Türkiye'de kendilerine ne olanaklar sunulmuştur? Birakalım yazı dilini, daha düne kadar insanların gündelik konuşmaları bile yasaktı. Ağzlarına kilit vurulmuş, Kürtçe "*Yasak Diller*" in başını çekiyordu. Yıllardır Türkiye'de Kürtler üzerinde sistemli bir eritme politikasının uygulandığını da biliyoruz. İnsanlar istemediği halde kendilerine Türk denilmiştir. Yaşar Kemal de bu yıkım ve felaketten nasibini yeterince almış bir kişidir. Yaşar Kemal, daha dünyaya gözlerini yeni açtığı bir sırada, yani Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından başlayarak günümüze kadar Kürtçe yasak diller arasına girmiştir. Böylece Yaşar Kemal'in etnik kökenini yeniden keşfetmesi ve Kürtler hakkında yeniden bilgilenmesi de zaman almıştır. Bu kesim Kürt kökenli yazarların çilesi söz konusu olduğunda, hep Osmanlılar döneminde Türkçenin konumu, daha sonra bu sorunun nasıl aşıldığını düşünmekteyim.

Osmanlılar döneminde Türkçe yazmayıp da, Osmanlıca yazan yazarlara yönelik büyük eleştirilerin yapıldığına zaman zaman tanık oluruz. Aynı eleştiriler Kürt olup da Türkçe yazan sanatçılar için de geçerli olamaz mı? Osmanlıca yazan Türk aydınlarının çilesi veya Türkçe yazan Kürt kökenli yazarların çilesinin ortak tarafları yok mudur? Diğer yandan Türk yazarlarının Osmanlıca yazması sorunu, Cumhuriyetin kurulmasıyla kendilerine sunulan olanaklarla bir çözüme kavuşturulduğunu da biliyoruz. Yaşar Kemal gibi Kürt kökenli yazarlara da böyle olanaklar verildiğinde, onlar da yeni döneme kolaylıkla uyum sağlayacaklardır. Kısa-

cası, Yaşar Kemal'e yönelik eleştirilerin her zaman haklı olduğunu söylemek çok güçtür.

Her yazarın çağına ve yetiştiği topluma karşı bazı sorumlulukları ve görevleri olduğu düşüncesi, bilinen gerçeklerden birisidir. Yaşar Kemal'in böyle bir düşünceyle hareket etmediğini söylemek olanaksızdır. İlerde de göreceğimiz gibi Yaşar Kemal'in geldiği toplumun önemli gerçeklerini büyük bir ustalıkla yapıtlarında sergilemeye çalışır. Kürtler konusundaki yaklaşımı da böyledir. Yaşar Kemal'in toplum ve okuyucunun kendisinden bir yazar olarak beklentilerini en azından sezdiği kanısındayım. Çünkü yazarın kendisi de Türkiye'de yaşamaktadır. Bu durum, toplumsal değişim ve etnik hareketliliğin ülkede kazandığı mesafeyi yakından gözlemesine büyük olanaklar yaratmaktadır. Yazar-toplum ilişkilerine, Yaşar Kemal somutunda yaklaştığımızda, bir yazar olarak Yaşar Kemal'in geldiği Kürt toplumundan ve bu halkın kültüründen oldukça etkilendiğini görmekteyiz. Bu incelemenin *Kürt Kültüründen Etkilenmeler* başlıklı kesitinde Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki Kürt kültürüne ilişkin motiflerin, nakışların nasıl bir görünüm sergilediğine değinilmiştir. Yazar toplum ilişkileri bağlamında, Yaşar Kemal ve Kürtler konusuna eğildiğimizde, Kürt toplumunun Yaşar Kemal üzerindeki etkisinin önemli olduğunu görürüz. Yaşar Kemal'in bir Kürt aileden gelmiş olması, ailesinin yaşamından daha çocuk yaşta iken edindiği izlenimler, Çukurova'daki Kürt topluluğunun kendisine kazandırdıkları ve yazarın zaman zaman Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yörelere yaptığı inceleme gezileri, genel olarak yazar üzerinde kalıcı etkiler bırakır. Yazarın kendisi de zaman zaman bu etkilenmenin önemini vurgular. Örneğin anne tarafından birçok yakınının eşkiya ol-

masının kendisine bir zenginlik kazandırdığını belirtir⁽¹³⁾. İnce Memed gibi önemli bir yapıtı kaleme alırken, yazarın bu zenginlikten oldukça yararlandığını kestirmek güç olmayacaktır. Yaşar Kemal'in Kürt oluşunun ve Kürt toplumunun kendisine kazandırdığı en önemli zenginlik, ondaki *Kürt duyarlılığı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Kürt duyarlılığından yoksun bir Yaşar Kemal'in, bazı yapıtlarını kaleme alabileceğini söylemek güçtür. Bu duyarlılığı Yaşar Kemal'e kazandıran en önemli faktör, Kürtlerin çok boyutlu çilesi, Kürt toplumunun kendisidir. Yazar-toplum ilişkisi açısından bu konu büyük önem taşır. Bu çileyi yaşamayan veya ona tanık olamayan bir yazardan bu Kürt duyarlılığını beklemek boşunadır. Özellikle, Yaşar Kemal'in Kürt sözlü halk edebiyatının etkisinde kalması, onun yapıtlarındaki folklor boyutundaki destansı anlatımın yetkinleşmesine de büyük bir katkıda bulunur.

Kürt toplumunun Yaşar Kemal'e kazandırdığı bu zenginlikten yola çıkarak *"Yaşar Kemal'in Kürt folklorunu Türk folkloru olarak gösterdiği"* biçimindeki eleştirilere gelince, bu eleştirilerin nesnel kaynaklara ve gerekçelere dayanmadığını görüyoruz⁽¹⁴⁾. Yaşar Kemal'in Kürt kültürüne ilişkin bazı çarpıtmalara (deformasyon) giriştiğinin izlerine yapıtlarında raslamak olanaklı değildir. Kanımca bu tür eleştiriler, daha ziyade, Yaşar Kemal'de Kürtlere ilişkin bir *"vurgulama eksikliği"*nin olduğunu ileri süren okuyucu kesimlerinden gelmektedir. Eleştirilerin bir kesimi de, bir yazar olarak Yaşar Kemal'in Kürt halkının ulusal ezgiye karşı verdiği mücadeledeki yeri ve nasıl mevzilendiği noktasında yoğunlaşır, Yaşar Kemal'in onur başkanlığı yaptığı *"Ben, Türkler, Onlar..."* adını taşıyan ve 23 Mart-15 Haziran tarihleri arasında Fran-

sa'da yapılan kültür festivalinde olduğu gibi, ezilen bir kültür olarak Kürt kültürüyle de bir dayanışma içinde olması gerektiği noktasında bazı karşılaştırmalara giren Kürt okuyucusu, Yaşar Kemal'e ilişkin tutumunu zaman zaman ölçülü temellere de dayandırır. Bu konuyla, Yaşar Kemal'in kendi Kürt okuyucusuyla olan ilişkilerinin belki de en nazık, en duyarlı halkasını oluşturmaktadır.

Yaşar Kemal, Kürtler de dahil olmak üzere kovalanan, baskı altındaki tüm halkların, azınlıkların, toplulukların çilesini çok iyi bildiğini, tanıdığını en azından yapıtlarından öğrenmekteyiz. Bu konuda incelememizin *Etnik Yapılanmalar: Kovalanan Halklar Sorunu* başlıklı bölümünde geniş açıklamalar yer almaktadır. Yaşar Kemal'in Kürt sorunun çözümü konusundaki kesin düşüncesini bilemeyiz, kendisine sorarsanız, belki de haklı olarak *"Ben siyasetçi değilim"* diyecektir... Yaşar Kemal'in yapıtlarında Kürt sorununa ilişkin bir *"hal çaresi"* sunamadığını belirten Can Yücel, kendisi de her ne kadar bunun güçlüklerine değiniyorsa da, bu sorunun Yaşar Kemal'in yapıtlarını iyice inceliyen okuyucu açısından bir yorum konusu olduğu kanısındaım. Yaşar Kemal'de kurtuluş motifinin Kürtler bağlamında en azından toplumsal düzeyde nasıl şekillendiğini *Yaşar Kemal'in Yarattığı Bir Cennet: Van* başlıklı bölümde ilerde ele almaya çalışacağız. Diğer yandan Can Yücel'in Kürt olup da Türkçe yazan bazı Kürt kökenli yazarların genel ilesine ilişkin değinmeleri konumuz açısından önem kazanmaktadır: *"Türk aydını bu meselede dile gelmiş değildir. Cemal Süreyya Kürt asıllıdır. Cemal Süreyya'da kaç tane bu meseleyle ilgili ürün bulabilirsiniz. Tahsin Saraç Kürt'tür. Durumun ağırlığı edebiyatta bu sorunun yansımaları güçleştirmiştir. Mesela Yaşar Kemal'e sorar-*

san Yaşar Kemal bu davaya hizmet ettiği kanısındadır. Ama açıkça elle tutulur planda hiçbir şey söylememiştir. Sadece Kürt tipleri verilir, o da genel sefaletin bir parçası olarak otur-tulur yerine. Onun ötesinde bir hal çaresi konusunda bir şeyler söylenmez. Tabii ki edebiyat bir hal çaresi göstermez ama hal çaresinin ip uçlarını verir. Bu da sorunun merkezi hükümet ta-rafından çok ağır baskıyla yürütülmesi ve Türk aydınının bu baskının altında kalmış olmasından ibarettir. Aslına bakarsan Türk aydını sadece bu meselede değil genel olarak gidişatın karşısında cephe almaktan acz göstermiştir. Türkiye'de aydın Kemalizm dışında büyük bir etki ve ağırlık taşımaktadır ⁽¹⁵⁾.

Yaşar Kemal politik yaşamdan her ne kadar bugün uzak duruyorsa da, bu durum onun politik yaşama önem vermediğini gösteremez. Yazarın belli bir dönem Türkiye İşçi Parti-si saflarında çalıştığını da biliyoruz. *Yaşar Kemal'in Yaşam Öyküsü* adlı bölümde bu konuya tekrar döneceğiz. Türkiye'deki Kürt sorununun demokratik yöntemlerle çözümü konu-sunda Murat Belge'nin hazırladığı, birçok yazar, sanatçının ve yazarın da imzaladığı bir bildiriye, Yaşar Kemal'in de im-za attığını görmekteyiz. Bildirinin en önemli özelliği, Kürtle-rin çilesine dikkatlerin çekilmiş olması ve bu sorunun çözül-mesi gereğinin vurgulanmış olmasıdır. Bu bildiri vasıtasıyla Yaşar Kemal'in Kürtlerin geleceğine ilişkin görüşlerini kaba da olsa öğrenmiş oluyoruz. Yaşar Kemal'in geldiği son nok-ta budur ⁽¹⁶⁾. Yaşar Kemal, 1989 yılında İsveçli bir gazeteci-nin kendisine yönelttiği "*Kürtlerin mücadelesine ilgi duyuyor musun veya bu mücadeleyi destekliyor musun?*" biçimindeki soruyu: "*Prensip olarak tüm insanların kendi demokratik hak-larına kavuşma mücadelesini savunuyorum*" diye yanıtlar ⁽¹⁷⁾.

Düşünceleriyle açık açık Kürtlerin mücadelesinin yanında olduğunu söylemese de, zorlukların nereden kaynaklandığına zaten değinmiştik, ama bu sözlerden ve ilerde de göreceğimiz gibi, Yaşar Kemal'in yüreğiyle Kürtlerin yanında yer aldığını söyleyebiliriz. Bence Yaşar Kemal'in bu yönü çok önemlidir.

Kürt sorununun Türkiye'de yaşadığı yeni bu süreçte, sorun üzerinde tartışmaların yeni bir döneme girdiği bu günlerde, Yaşar Kemal'in yapıtlarında yer alan acı ve çıplak bazı gerçekler, bu sorunun hem bilinmesi, hem de çözümünü konusunda bize önemli bir malzeme sunmaktadır. Can derdine düşmüş yoksul Kürtlerin çırpınışı, çılgınları, ölüsüne yetişemeyen insanların yaktığı ağıtlar, gördüğü acı ve ızdırap, jandarma despotizminin yarattığı tedirginlik ve herşeyden önce de insanlarda yanyana yaşayan hüznün ve umudun yarattığı sarsıcı etkinin gücünü, bütün çıplaklığıyla ancak Yaşar Kemal'de görebiliriz. Diğer yandan Yaşar Kemal'in yapıtları eğitici ve düşündürücü bir özellik de sergilerler. Şimdiye kadar Yaşar Kemal'in tüm yapıtlarını okuma fırsatı edinmemiş okuyucuların, bu incelemeyi okuduktan sonra en azından yazar hakkında yeni bir imaj geliştirebileceklerini umarım. Yaşar Kemal'deki Kürt duyarlılığını yakalamak için hazırladığım bu incelemede, sanırım okuyucu yeni bir Yaşar Kemal'i keşfetme olanağına kavuşacaktır. İncelemenin hedeflediği temel düşünce budur. Yazar, yapıt, okuyucu ve toplum arasındaki etkileşimden yola çıkarak, Yaşar Kemal'e ilişkin bazı değerlendirmelerin yapıldığı bu uzun sunuş yazısını, burada noktalarak, konumuza tekrar dönmekte yarar var kanısındayım.

YAŞAR KEMAL'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Zaman zaman "*Kürt Yaşar*" veya "*Kürt Sadığ'ın OĞlu*" olarak bilinen Yaşar Kemal, 1923 yılında Adana'nın Osmaniye kazasına bağlı Hemite (Gökçeli) köyünde dünyaya geldi. Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli'dir. İstanbul'a yerleştikten sonra Yaşar Kemal adını kullanmaya başlar. Yaşar Kemal'in ailesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Van'dan göç ederek Adana'ya gelir. Bir Kürt ailesi olarak çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu altmış hanelik Hemite köyüne yerleşir. Köyün tek Kürt ailesidir. Yaşar Kemal'in babasının adı Sadık Yaşar, annesinin adı Nigar Hatun'dur. Yaşar Kemal, daha beş yaşlarında olduğu bir sırada, babası kan davası yüzünden gözleri önünde vurularak öldürölür. Yaşar Kemal, bu acı olayın etkisinden kolay kolay kurtulamaz. Hatta 12 yaşına kadar kekeme kalmasına neden olur. Daha sonraları türköler söyleyerek bu özürölünü gidermeye çalışır. Bu aile felaketi dışında, yazar bir kaza sonucu sağ gözölünü de yitirir. Yaşar Kemal, kendisiyle yapılan bir söyleşide, dört kardeşinin Çukurova'da sıtmaya yakalanarak öldükleri açıklamasına da yer verir ⁽¹⁸⁾. Babası toprakla uğraşan, daha Adana'ya yerleşmeden önce hali yerinde olan soylu bir Kürt ağasıdır. Bir ev hanımı olan annesi Nigar Hatun'un akrabaları arasından ünölü eşkiyalar yetişir. Nigar Hatun'un kardeşi Mahiro ve amcası

Çerko bu eşkiyaların en tanınmış olanlarıdır. Yaşar Kemal romanlarında portrelerini çizdiği eşkiyaların prototiplerini bu aile çevresinden seçer, yazarda eşkiya motifinin belli bir biçim kazanmasında ana tarafının etkisi büyüktür.

Kendi köyleri Hemite'de okul olmadığı için, Yaşar Kemal iki kilometre uzaklıktaki Burhanlı köyüne hergün yaya olarak gidip-gelmek zorunda kalır. İlkokulu bitirdikten sonra, Adana'da orta okula başlar. Geçim sıkıntısı nedeniyle ortaokulun son sınıfından ayrılmak zorunda kalarak, 1941 yılında iş yaşamına katılır.

Yaşar Kemal, bu ilk çocukluk yıllarını *Kimsecik* adlı romanında ayrıntılı olarak ele alır. Romanda sahipsiz bir çocuk tarafından öldürülen İsmail Ağa, Yaşar Kemal'in babası Sadık Yaşar'dır. Zero da, annesi Nigar Hatun'dur. Romanda babası öldürüldükten sonra büyük korkulara kapılan, korkuyla cebbeleşen ve korkunun hırpaladığı Mustafa, Yaşar Kemal'in kendisidir. Hasan da Yaşar Kemal'in amcası olan Tahir'dir. Romanın *Kale Kapısı* ve *Kanın Sesi* adlı ikinci ve üçüncü ciltlerinde bu çocuk kahramanının (Mustafa) korkulu günlerine geniş yer verilir. Otobiyografik bir roman özelliği taşıyan *Kimsecik* üçlüsü (*Yağmurcuk Kuşu*, *Kale Kapısı*, *Kanın Sesi*) Yaşar Kemal'in yaşamı hakkında bize önemli ip uçları sunmaktadır. Yaşamının az bilinen veya hiç bilinmeyen yönlerine, roman büyük ölçüde ışık tutar.

Geçim sıkıntısı nedeniyle öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalan Yaşar Kemal, önüne gelen her işte çalışır. Bazı kaynaklarda yaptığı işlerin sayısı kırk olarak gösterilir ⁽⁴⁹⁾. Daha yazarlık mesleğine tam olarak atılmadan önce çalıştığı işlerin bazıları şunlardır: Bekçilik, ayakkabı çıraklığı, ırgatlık, arzuhalcilik, katiplik ve değişik küçük memurluklarda bulu-

nur. Yaşar Kemal'in böyle değişik bir çok işte çalışmış olması, yaşama ilişkin olarak kendisine büyük tecrübeler kazandırır.

Onun edebiyata olan ilgisi çok erken yıllarda şekillenmeye başlar. İlk yapıtı, 1939 yılında Adana Halkevi'nin yayın organı olan *Görüşler* adlı dergide yayınlanan *Seyhan* adlı şiiridir. Yaşar Kemal, bu dönem 17 yaşlarında bir gençtir. Bu ilk şiir denemesinin ilk iki dizesi şöyledir. "*Ey Seyhan karışarak beyaz köpüklerine / suyundan bir damlacık gönlüm almak istiyor*"⁽²⁰⁾. İlk şiiri Kemal Sadık Gökçeli imzasıyla yayınlanır.

Şiir dışında düzyazı alanında ilk düşünce yazısı da, yine aynı dergide 1941 yılında yayınlanan *Yurd-30 Ağustos İçin* adlı bir denemesidir. O yıllarda Atatürk'ü göklere çıkaran alkışçı-şakşakçı zihniyetten Onun da nasibini aldığını görüyoruz: "*...Avu unda zaferi tutan eşsiz kahraman, bir denizden Anadolu ufkuna doğarken, toprak ona gülümsüyor. Ve o büyük hüriyet sembolünü bağrına bastıyordu.*

Toprağın dile gelmesi lazımdı. Söyleyecekleri vardı. O gün dünyanın en büyük kahramanına söyleyeceklerini söyledi.

Toprak memnun, kahraman memnun.

Bu toprağın hüriyete aşık oluşu ve hüriyeti çekişidir.

30 Ağustos'un destanı böyle başlar.

"Ordular ilk hedefimiz Akdeniz'dir: ileri" ve böyle biter"⁽²¹⁾.

Elli yıl önce yazılan bu yazıdaki anlatım biçimleri, yaklaşım ve söylemin izlerini Yaşar Kemal'de bugün pek göremeyiz. Yazarın geldiği son nokta ve zamanla kazandığı eleştirel dünya görüşüyle bu tür zorlukları çoktan aştığını söyleyebiliriz.

Yaşar Kemal, şiir uğraşısı dışında, bu yıllarda folklor derlemelerine ve folklor üzerindeki çalışmalara da büyük bir önem verir. 1942 yılında *Çifte Çapa Manileri* adında bir denemesi yayınlanır. 1943 yılında da *Ağıtlar* adlı bir kitabı kaleme alır. Otuza yakın ağıtın derlendiği bu 72 sayfalık eser, yazarın kitap olarak basılan ilk çalışmasıdır. Folklor çalışmalarıyla tanınan Pertev Naili Boratav, 1945 yılında kitap üzerine yazdığı bir tanıtma yazısında bu ağıtların önemini vurgular ⁽²²⁾. Başka bir yazısında, Yaşar Kemal ile olan ilk kontakları üzerinde duran Boratav, kendisini 1940 yılında Adana'da tanıdığını, ayrıca 1945 yılında Yaşar Kemal'in Ankara'ya uğrayarak kendisiyle görüşüğünü belirtir ⁽²³⁾. Boratav Yaşar Kemal'in bu Ankara gelişi sırasında derlediği yirmiye yakın öykü hakkında kendisine bazı açıklamalarda bulunduğunu aktarır. Boratav'ın 1946 yılında *Halk Hikayeciliği* üzerine yazdığı bir incelemesinde, Yaşar Kemal'in bu derleme çalışmaları arasında Kürtlerin en büyük ulusal destanı olan *Mem û Zin*'in de bulunduğunu yazar ve parantez içinde şu açıklamada bulunur "*Bu son hikaye Kürtçe olarak tespit edilmiştir*" ⁽²⁴⁾. Kısacası, Yaşar Kemal'in çok erken bir yaşta, böylece Kürt folklorunun önemli bir şaheserinden haberdar olduğunu görüyoruz.

Romancılığa öyküyle başlayan Yaşar Kemal'in düzyazı olarak kaleme aldığı ilk edebi ürünü 1947 yılında yayınlanan *Pis Hikaye* adlı öyküsüdür. Öyküde kadınların yaşamından bazı kesitler sunulur. Öykünün bazı kesitlerinde Kürt Velo, eşeği ve karısının Çukurova ortamından hiç de memnun olmadıkları görülmektedir. Velo'nun eşeğinin başkaları tarafından hapsedilmesi Velo'nun ve karısının öfkesini artırmışa benziyor: ..."*Kürt Velo'nun karısı sinirli kıvrandı. "Biz" dedi,*

bacı, eşekimizi kilit etmiş içeri, gene kırmış kapı... Velo herslenmiş demiş bu ne iş? Demiş bunlar vahşi. Demiş hiş hayvan? Demiş günah! Velo çok herslenmiş. Demiş kan çıkacakmış elimden. Deli olmuş Velo. Getmiş Mihtar ağaye... Velo satacak eşiği". Köy ortamında bazı kadınlara ilişkin olarak çıkan söylentiler, dedikodular karşısında, Velo ve karısı artık Çukurova'nın dayanılacak bir yer olmadığı kanısındadır: "...Kürt Velo'nun karısı, olandan bitenden haberi olmamışçasına dizindekilere: "Velo diyor ki böyle bir karı olsa bizim memlekette, koymuş atışe yakmışler. Velo diyor ki ar yağmış Çukurovede, namis de yağmış. Velo öyle diyor..." (25)

Tespit ettiğimiz kadarıyla Yaşar Kemal'in Kürtlerden kısaca söz ettiği ilk yapıtı, 1947 yılında yazdığı bu uzun ilk öyküsüdür. Bu nedenle konumuz açısından önem kazanmaktadır. Bu öykü, daha sonraları 1952 yılında yayınlanan *Sarı Sıcak* adlı öykü kitabında yer alır. Sarı Sıcak, yazarın öykülerinin toparlandığı tek kitabıdır.

1950 yılında Komünist Partisi kurmaya teşebbüs suçuyla yargılanan Yaşar Kemal, yaklaşık bir yıl Kozan cezaevinde tutuklu kalır. Cezaevinden çıktıktan sonra İstanbul'a giden yazar burada yerleşmeye karar verir. 1951 yılında Cumhuriyet gazetesine girerek, burada yurt haberleri biriminde muhabir olarak çalışmaya başlar. Gazetede değişik röportajları yayınlanır. Yaşar Kemal bu görevi çerçevesinde 1951-1955 yılları arasında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yörelerde değişik inceleme gezileri yapar. Yazarın Kürtlere ilişkin ilk ciddi gözlemleri bu yıllara rastlar. Bu geziler sonucunda edindiği izlenimleri daha sonraki yıllarda hazırladığı *Bu Diyar Baştan Başa* adlı kitabında bir araya getirir. Yaşar Kemal'in bu

ilk Kürdistan gezileri, ilerde kaleme alacağı romanlarındaki Kürt motiflerinin şekillenmesinde önemli bir malzeme oluşturur; zihninde bazı taslakların ortaya çıkmasında kendisine yeni olanaklar kazandırır. Kürt folkloruna duyduğu yoğun ilgi de bu yıllarda başlar. Diğer yandan 27 yaşlarındaki gazetecinin bu röportajları sayesinde, Türkiye'deki büyük okuyucu kitleleri, Kürtlerin içinde bulunduğu kötü yaşam koşullarını görebilme olanağına kavuşur. Özellikle *Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm, Mağara İnsanları...* başlıklarıyla yayınlanan bu röportajlar, o yıllarda büyük yankılar yapar, dikkatler Kürtlerin çilesi üzerine çekilir.

Yaşar Kemal, İstanbul'a yerleştikten sonra, 1952 yılında Thilda adında Yahudi kökenli bir kızla tanışır ve onunla evlenir. Eşi Thilda ile olan evliliği günümüze kadar sürmektedir. Böylece Yaşar Kemal'in evliliği Kürt-Yahudi biçiminde yeni bir etnik görünüm sergiler. Thilda yıllar önce İstanbul'a gelip, oraya yerleşen Yahudi topluluğundandır. Özellikle Yaşar Kemal'in yapıtlarının İngilizceye çevirisinde, eşi Thilda'nın büyük katkıları olmaktadır. Ailenin Raşit Gökçeli adında tek erkek çocuğu bulunmaktadır, kendisi yalnız Yaşar Kemal'in yapıtlarını yayınlayan ve dağıtımını yapan *Toros Yayınları*'nın sahibidir. Ailenin tek geçim kaynağının kitap olduğu görülmektedir. Kitap düşkünlüğünün hakim olduğu bu ailenin tüm fertleri, böylece kitap yaşamına kolektif ve aktif bir biçimde katılmaktadırlar.

Yaşar Kemal'in yaşamında 1955 yılı bir dönüm noktasıdır. Çünkü yazarın kendisini büyük bir üne kavuşturacak olan *İnce Memed* romanı bu yılda yayınlanır. Yazarın hiçbir romanı *İnce Memed* gibi, Yaşar Kemal adını çağrıştırmıyor. Yaşar Kemal'den söz açıldığı zaman, akla gelen ilk ya-

pıtı hiç kuşkusuz *İnce Memed*'dir. Çoğu kez İnce Memed'den söz açılınca da, dört ciltten oluşan bu dev yapıtın yalnız birinci cildinin böyle daha çok tanınmasının başlıca nedeni de, sanırım birinci cildin devamının 15 yıl gibi uzun bir süre sonra yayınlanmasıyla oluşan yapıt-okuyucu kopukluğundan ileri gelmektedir. Ama İnce Memed'in hayranı olan okuyucu kesimi, bu yapıtı dört cild olarak görür. Dört cildin hazırlığı tam 32 yıl sürmüştür. Diğer üç cilde üvey muamelesinin yapılması daha ziyade böyle bir zorluğa dayanmaktadır. İsveç'te yapılan bir soruşturmada İnce Memed, tüm zamanların en seçkin 100 şaheseri arasında yer aldı ⁽²⁶⁾. Pertev Naîli Boratav, Yaşar Kemal'in bu romanına İnce Memed adını takarken, Ruhi Su'nun İkinci Dünya Savaşı yıllarında söyleyip yaydığı ve "*İnce Memed ne yaptıydım ben sana?*" sözleriyle başlayan bir türküden esinlendiğini belirtir ⁽²⁷⁾. Boratav ayrıca yazısında türkünün şu dörtlüğünü de aktarır:

*Yüce dağ başında bir ulu kartal
Açmış kanadını dünyayı örter.
Bazı yiğit vardır ölümden korkar,
Ben korkmam ölümden, er geç yolumdur.*

İnce Memed, 1956 yılında *Varlık Edebiyat Ödülü*'nü kazanarak Türkiye'de yılın en çok okunan kitabı olarak seçiliyor. Şimdiye kadar kırk dolaylarında dile çevrilen İnce Memed, bu arada 1986 yılında *Hemedok* adıyla Kürtçeye de çevrildi.

1955 yılının Yaşar Kemal açısından diğer bir önemli yönü de *Teneke* adlı romanını kaleme almış olmasıdır. Teneke romanı sonraları hem Türkiye'de, hem de yurt dışında birkaç kez sahneye konuldu. Aynı yıl *Dünyanın En Büyük Çitli-*

ğinde Yedi Gün adlı röportajı nedeniyle İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Ödülü'nü kazanan Yaşar Kemal, böylece 1955 yılından itibaren sanat ve yayın çevrelerinde tanındık bir sima olarak bilinmeye başlar.

Ödülден söz açılmışken hemen belirtelim ki, Yaşar Kemal *Nobel Edebiyat Ödülü* hariç, önemli ulusal ve uluslararası birçok edebi ödül kazandı. 1974 yılında *Madaralı Roman Ödülü*'nü alan yazar, 1979 yılında Fransa'da *En İyi Yabancı Roman Ödülü*'nü alır. 1985 yılında *Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü*, 1986 yılında *Orhan Kemal Roman Armağanı* kendisine verilir. 1982 yılında insanlığa yaptığı hizmet ve katkılardan ötürü Fransa'da yapılan bir törenle Yaşar Kemal, *Uluslararası Del Duca Ödülü*'ne layık görüldü. 1984 yılında da Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand tarafından Yaşar Kemal'e "*Legion d'Honneur*" Nişanı verildi. Bu ödül ve nişanların dışında Yaşar Kemal'e verilen daha başka ödüller de bulunmaktadır, bunların listesi uzamaktadır.

Yaşar Kemal, yaratıcılığı ile Nobel Edebiyat Ödülü'nü çoktan hak etmiş yazarlardan birisidir. Zaman zaman, adının ödül öncesi tartışmalara karışması da, sanırım bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bir Fransız eleştirmenin bu konudaki sözleri oldukça düşündürücüdür: "*Yaşar Kemal büyük, çok büyük bir yazardır. Ne yazık ki Nobel'i sürekli olarak kaçırıyor. Oysa Nobelciler böyle epik bir yazara Nobel'i vermekle kendi ödülleri için epeyce şereflendirirlerdi* ⁽²⁸⁾. Yaşar Kemal, özellikle Fransa'da çok tanınır. Fransız-Türk kültür ilişkilerinin gelişmesinde katkısı büyüktür ⁽²⁹⁾. Yaşar Kemal'in hayranları arasında Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand da bulunmaktadır, bu konuda Nedim Gürsel şunları aktarır: "*...Yaşar Kemal'in romanlarından ise büyük bir tad al-*

diğını, onu okurken kendini fırtınalı engin bir denizde sandığını söylemişti" (30).

Edebiyat alanındaki çalışmalarına paralel olarak, Yaşar Kemal 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi saflarına katılarak politik çalışmalarda da bulunur. Partinin Genel Yönetim Kurulu üyeliğine de seçilen yazar ayrıca Parti'nin Propaganda Komitesi'nin başkanlığını da yürütür. Yaşar Kemal'in Türkiye İşçi Partisi'yle ilişkileri 1969 yılına kadar sürer, aynı yıl partiden istifa eder. 1967-1971 yılları arasında, haftalık olarak çıkmaya başlayan ve sol bir dünya görüşünü savunan *Ant Dergisi*'nin kurucuları arasında da yer alır. Yaşar Kemal, 1971 yılında 12 Mart askeri darbesinin yapıldığı sıralarda eşi Thilda ile birlikte gözaltına alınır, yaklaşık bir aya tutukevinde kalır.

Yaşar Kemal'in, 1960'lardan başlayarak siyasal yaşama daha aktif olarak katılmasını, toplumdaki hızlı politik ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak bakmak gerekir. 1963 yılında politik düşüncelerinden ötürü Cumhuriyet gazetesindeki işinden çıkartılan Yaşar Kemal'e göre, bir yazarın yazarlık rolü, siyasal yaşamın dışında düşünülemez ⁽³¹⁾. O bir yazarın hem toplum ve siyasal yaşamdan etkilendiği, hem de yazarın bu yaşamı etkilediği kanısındadır. Yaşar Kemal'in hem Türkiye İşçi Partisi saflarındaki çalışmalarından, hem de yaşam deneyimlerinin kendisine kazandırdıklarından yola çıkarak ideolojik bir arayış içinde olduğu, özellikle işçi sınıfı ideolojisine bir sempati duyduğunu biliyoruz, hatta Yaşar Kemal kendisinde sol düşüncenin 17-18 yaşlarında başladığını söyler ⁽³²⁾. En azından yapıtlarındaki sınıfsal kutuplaşmalar, bu konuda bize bazı ip uçları sunmaktadır. Bu ger-

çeklerden hareket eden Yaşar Kemal'in Kürt sorunun yerini saptamada ne türlü düşünsel güçlüklerle karşılaştığı, konumuz açısından önem kazanmaktadır. Bu sorunun bazı yapıtlarındaki siyasallaşma olgusunun çatısını değil de, ayrıntılarını etkilediğini de görüyoruz. Kürt sorununun etnik ve ulusal temellerini işçi sınıfı ideolojisiyle uyumlu bir düşünsel yapıya kavuşturmanın güçlüklerini değil yalnız Yaşar Kemal, başka yazarlar da yaşamaktadır. Ama Yaşar Kemal'deki Kürt duyarlılığı bir noktada yapıtlarındaki bu güçlüklerden bir kesimini ortadan kaldırırcasına başka bir görünüm sergiler. Kısacası, Yaşar Kemal'in 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi saflarına katılması, bu beraberliğini 1969 yılına kadar sürdürmesi, yazara siyasal yaşam alanında büyük bir deneyim ve zenginlik kazandırır. Partinin Kürt sorunu konusundaki tezleri nedeniyle kapatılmasının Yaşar Kemal üzerinde nasıl bir etki bıraktığını bilemiyoruz ama bu olayın yazara, en azından Kürt sorununun önemini kavratıldığını kestirmek güç olmayacaktır.

Partiden ayrıldıktan bir yıl sonra ve Türkiye'nin en çalkantılı bir döneminde yani 1970 yılında, yazar *Ağrıdaki Efsanesi* adlı yapıtını yayımlar. Ağrıdaki Efsanesi, daha sonraları film ve bale olarak da gösterilecektir. Daha ziyade bir aşk öyküsü olarak tanıtılan yapıtın en önemli özelliği, bence siyasal iktidarın bir temsilcisi olan Mahmut Han ve yoksul Kürt köylülerinin onun iktidarına karşı başkaldırısının yarattığı gerilimdir. Başkaldırının bireysel bir düzeyde değil, yığınlar halinde sürüp gitmesi de Kürt halkının günümüzdeki çilesi ve direnişini güçlü bir biçimde çağrıştırmaktadır.

Yaşar Kemal'in 1973 ve 1975 yıllarında *Akçasazın Ağalası* adlı iki ciltlik romanı yayımlanır. *Demirciler Çarşısı Cinaye-*

ti ve *Yusufcuk Yusuf* adlı kitaplardan oluşan romanda ilerde de göreceğimiz gibi bir Kürt ailesinin dramına da büyük yer verilir.

Yazarın bu arada başka yapıtları da yayınlanır. Yaşar Kemal diğer yandan değişik dünya ülkelerine çeşitli gezilerde bulunur. Zaman zaman aylarca, bazen de yurt dışında yıllarca kaldığını da görmekteyiz. Yaşar Kemal 1978 ve 1980 yılları arasında eşi Thilda ile birlikte İsveç'in başkenti Stockholm'de yaşar. Kendi ailesinin yaşamından esinlenerek yazdığı *Kimsecik* romanının birinci cildi olan *Yağmurcuk Kuşu*'nu Stockholm'de kaleme alır. Taslaklarını daha önce Paris'te iken gözden geçirdiğini belirten yazarın ülkesinden uzak kaldığı bir sırada Stockholm'de kaleme aldığı bu romandaki öykü yani Van'dan yola çıkan ailesinin Çukurova'ya göçü konusuna, yazarın Stockholm göçünün bir esin kaynağı oluşturduğunu, romanın yazımı üzerindeki etkisini, bu iki göç arasındaki benzerliği görmemezlikten gelemeyiz. Yabancılar arasındaki bir yabancınn iç yaşantılarını Yaşar Kemal Stockholm'de kendi somutunda yakalamaya çalışır. Ayrılık, gurbetin yarattığı gerginlik, yazar açısından hep önemli olmuştur. Çukurova'da yaşayan Kürtlerin Van'a ilişkin özelemlerinin şiddeti, bu konuda bizi bayağı aydınlatmaktadır.

İsveç Yaşar Kemal'in en iyi tanındığı ülkelerden birisidir. Yapıtlarının önemli bir kesimi İsveç diline çevrilmiş bulunmaktadır. Kendisi ve yapıtları üzerine değişik gazete ve dergilerde birçok yazı yayınlanmaktadır. O zaman zaman İsveç'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü hak etmiş yazarlar arasında sunulur. 1987 yılında İsveç-Sanat Akademisi ve İsveç Yazarlar Birliği Yaşar Kemal'i bu ödüle aday olarak gösterdiler.

Akdeniz Üniversitesi, 1992 yılında almış olduğu bir karar ile Yaşar Kemal'e "Fahri Doktorluk" ünvanını verdi. Yazar, bu münasebetle *Yerel Kültürden Evrensele* adlı kısa bir incelemeyi üniversiteye doktora tezi olarak sundu. Yaşar Kemal'in Kürt kökenli olduğunu göz önüne alarak, bu ödülün bir Kürde verilmiş olduğunu kabul eden gazeteci Oktay Ekşi, kaleme aldığı bir yazısında ayrıca Kürtlerin bazı güncel sorunlarına da yer verir, böylece Yaşar Kemal ve Kürtler ilişkisini de sağlamaya çalışır ⁽³³⁾.

ETNİK YAPILANMALAR: KOVALANAN HALKLAR SORUNU

Yaşar Kemal'in yapıtlarında Anadolu'da iz bırakmış ve hala varlıklarını sürdüren irili-ufaklı her halktan tipler ile karşılaşmaktayız. Yaşar Kemal'deki insan sevgisini ancak Türkiye'deki etnik çatışmalar ve dostluklardan yola çıkarak kavrayabiliriz. Yaşar Kemal, toplumsal barışın savunuculuğunu yapayım derken, kuru düşüncelerden hareket etmez, toplumda zaten var olan çatışmaları, özellikle de kültürel çatışmaları gün ışığına çıkarmanın yararına inanır. Sürekli kovalanan halkların acılarına bir anlam kazandırmak isteyen yazar, bu halklar arasında boy atan dostlukların, kendisine bir zenginlik kazandırdığı inancındadır. Peki kimdir bu kovalanan, hırpalanan ve tepelenen halklar? Yaşar Kemal'in yapıtlarında özellikle müslüman halklardan Kürtler, Türkmenler, Çerkezler ve müslüman olmayan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler etnik saldırılara hedef olan halkların başlıcalarıdır. Gerçi o müslüman ve müslüman olmayan halklar ayrımını fazla yapmaz, bundan kaçınır. Ama bu müslüman olmayan halkların kendilerine özgü ortak çilesini, acılarını yakalamaya çalışır. Dini inançları bakımından bu halkların müslüman halklara nazaran ayrıca bazı saldırıların hedefi olduğu inancındadır. Böylece yazar, yıllardır tüm bu halklar arasında örülen kalın ve soğuk taş duvarları ortadan kaldırmaya çabalayarak, farklı halklardan insanları birbirine yakınlaştırmının yolları konusunda okuyucuyu düşünmeye

sevk eder. Yapıtları bu bakımdan eğiticidirler. Ezilen, etnik saldırılara hedef olan halklar, azınlıklar, toplumlar üzerindeki baskıları büyük bir ustalıkla eleştirmesini bilen Yaşar Kemal, bu konuda yapıtlarında bize birçok değişik etnik manzaralar, nakışlar ve tipler sunar.)

Yaşar Kemal'deki bu duyarlılığı doğuran, hazırlayan en önemli etken, bence yazarın kendisi ve ailesinin böyle etnik bir kesimden gelmiş olmasıdır. Bu durum, yazara bir birikim kazandırır. Bu halkların ortak çilesinden nasibini alan Yaşar Kemal'in ailesi, Van'dan Çukurova'ya geldiği sıralarda Anadolu'da kovalanan, hırpalanan, can derdine düşmüş bir dizi halkın acı trajedisi yaşamaktadır. Yazarın dünyaya gözlerini açtığı sıralarda, bu acılar henüz dinmiş değildir. Diğer yandan bu yıllarda Çukurova'nın etnik yapısında da önemli değişiklikler gözlenmektedir. Ermenilerin, yoğun olarak yaşadığı Çukurova, bu yıllarda Ermenilerin başına gelen büyük trajedi sonucunda tamamen boşanmış durumdadır. En önemlisi de, yazar kendilerine has sorunları ve kültürleri olan bir Türkmen köyünde çocukluğunu geçirir. Tüm bu etkenler Yaşar Kemal'in Anadolu'daki etnik azınlıklar hakkındaki gözlemlerini ve bilgilenmesini önemli ölçüde etkiler.

Yoksulluğun ve baskının her türlüünü yaşayan Kürtler, yazın bir yerde kışın bir yerde konaklayan Türkmenler, çağımızın başında bir ateş çemberinden geçen Ermeniler ve yazarın "*onlar İstanbulsuz edemezler*" diye tanımladığı ama denize dökülerek, kökleri Anadolu'dan kazınan Rumların çilesini, insanlığın birer sancısı, sızı ve kanaması olarak kabul eder. Kanımca Çağdaş Türk Edebiyatında etnik yapılanmayı böyle geniş ve yetkin bir düzeyde, çarpıtmadan ele alan Türkiye'deki bir avuç yazarın başını Yaşar Kemal çekmek-

tedir. Çağımızın başındaki tüm bu olup bitenlerden sonra, Yaşar Kemal, Anadolu'nun ıssızlaştığı, çoraklaştığı ve dikenlerin her tarafı kapladığı inancındadır. Bir dizi halkın Anadolu'dan şiddet yoluyla göçünü ayıplar, bu kültürlerin silinişini büyük bir kayıp olarak değerlendirir ⁽³⁴⁾.

Bu kovalanan veya kovalanmakta olan halkların başında hiç kuşkusuz Kürtler gelmektedir. Yaşar Kemal'deki Kürt teması bu incelememizin önemli bir kesitini oluşturduğu için, ilerde zaten tekrar bu konuya döneceğiz. Kürtler dışındaki halklar ve toplulukların Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki yerini bilimsel olarak incelemek, bu çalışmamızın temel amacı olmamakla birlikte, konumuz ile olan ilintisi bakımından etnik bazı yapılanmalara bir giriş de olsa, kısaca değinmek zorundayız.

Bu konuya girmeden önce yazar yapıtlarında zaman zaman karşımıza çıkan "yörük" kavramı ve Yaşar Kemal'in bu sözcüğe kazandırdığı yeni anlam üzerinde durmakta yarar var kanısındayım. Yaşar Kemal'in yapıtlarını incelediğimizde, onun "yörük" sözcüğüne geniş bir anlam kazandırdığını görmekteyiz. Yörükler, daha ziyade hayvancılıkla uğraşan Türkmen boylarından olmasına rağmen, Yaşar Kemal'in bu sözcüğü bir parça toprakları olmayan tüm topluluklar için kullanır, etnik anlam yüklü bir sözcük olmaktan çıkarak, daha ziyade belli bir yaşama biçimi geliştiren toplulukların tümüne bu adı verir. Bunlar arasında daha yerleşik yaşama geçmemiş bazı Kürt aşiretleri de bulunmaktadır. Etnik bir kavramdan ziyade sosyolojik bir kavram haline dönüştürdüğü bu kavramla, Yaşar Kemal'in Kürtleri, Türk gösterdiği düşünülemez. Bazı kötü çağrışımlara yol açabilecek bu ko-

nudan hareketle, yazara yönelik eleştiriler de gerçekçi olmaz. Çünkü Yaşar Kemal'in ilerde de göreceğimiz gibi, büyük Türk şövenizmine getirdiği eleştiriler, zaman zaman bu ırkçı kesimleri alaya alması, bu tür çağrışımların kötü etkisini kökten yok edencesine ortadan silmektedir.

Yaşar Kemal, yörüklerin iklim, geçim ve toprak sorunları nedeniyle sürekli yolda olmalarından, yürümelerinden hareket ederek, böyle bir genellemeye gitmektedir. Diğer yandan dönemin özelliklerini de göz önüne getirdiğimizde, politik ve etnik baskılar nedeniyle insanların çil yavrusu gibi oraya-buraya dağılmaları, sürülmeleri, gidecek bir yer bulamalarıyla ortaya çıkan nüfus hareketliliğinin de, yazarı bu sözcüğe böyle bir anlam kazandırmaya ittiğini söyleyebiliriz. Yaşar Kemal'in yörüklere kazandırdığı bu yeni anlamı, en çarpıcı biçimde dile getiren belirleme, onun yörükleri "*mezarsız bir millet*" olarak tanımlamasıdır ⁽³⁵⁾. Toprak sorunu ve yörede süren savaşların insanları bir yerden bir yere göçe zorladığı gerçeğinden hareket eden Yaşar Kemal, dün-bugün arasında bazı karşılaştırmalar yaparak, eskiden Yörükler arasında var olan dayanışmaya (solidarite) göndermeler yapar, günümüzde "*herkesin birbirisinin ölüsüne basıp geçme*"sini bir çöküşün işareti olarak değerlendirir. Yazar, Yörük yaşamına olan hayranlığını gizlemez, bu yaşamı sürekli yüceltir. Dersim dağlarından gelen yüzlerce dedenin de se-defli sazlarıyla katıldığı düğünler ve şenliklere değinen Yaşar Kemal, bu güzel günleri şöyle anımsar: "...*Büyük toy düğünler kurulur, günlerce şölenler sürerdi. Yeğin atlarla cirit oynarlardı. Buradan Alidağının dibine kadar koşan atlar, dağın yöresini bir günde döner gelirlerdi. Dönen döner, dönmeyen at çatlardı...*" ⁽³⁶⁾. Yörüklerin geçmişinde artan bu yaşam tempo-

sunun zamanla yitip gitmesine büyük ağıtlar yakan yazar yapıtlarında bu yörük yaşamından hareket ederek, bize daha gönençli, mutlu ve kardeşçe bir yaşam felsefesinin bazı taslaklarını da sunar. Pertev Naili Boratav, Yaşar Kemal'in yörük sözcüğüne kazandırdığı yeni anlam hakkında şu belirlemelerde bulunur. :*"Yaşar Kemal'in Yörük Kilimi demekle onun romanları ile Yörük kilimleri arasında bir benzetme kuruyorum. Bu arada şuna da parmak basayım: Yaşar Kemal "Yörük" deneyimini çok geniş anlamı ile kullanır. Onun "Yörük"ü göçebe, yarıgöçebe - ya da yerleşik köylü düzenine geçmiş eski göçebe - Türkmen, Kürt, Sunni, Alevi ve de dar anlamı ile "kara çadırlık Yörük"ün tam katışımı bir Anadolu insanı tipidir; etnik (soylu) ve dinlik-törelilik özelliğini belirlemek, tanımlamak güçtür bu insanın. Yaşar Kemal'in yayınlarından kaynaklanmaya kalkışacak olan etnologları, onun romanlarının verdiği bilgiler er geç şaşırtacaktır"* (37).

Onun yapıtlarındaki etnik yapılanmalara göz attığımızda, Kürtlerden sonra Ermenilerin bu etnik yapılanmaların önemli bir ögesi haline geldiğini görürüz. Yapıtlarında, özellikle Türkmen, Ermeni ve Kürtler arasındaki bazı dostluklardan da kesitler sunar. Bu halklar arasındaki ilişkilere çok sıcak bakar. Değişik haklar konusunda bilinçli olarak yaratılan düşmanlıkların üzerine gider, düşünce planında bu yaraların sarılmasına büyük özen gösterir.

Yaşar Kemal'in bir yazar olarak ortaya çıktığı yıllarda, Anadolu'da Ermenilerin kökü tamamen kazınmış durumdadır. Yazar, Ermenilerin uğradığı haksızlığı, en büyük insanlık trajedilerinden birisi sayar. Kovalanan bu halktan geriye kalan, yalnız Ermeni portakal bahçeleri, dut ve zeytin ağaç-

ları, bakımlı geniş çiftlikler, evler, konaklar, güzel yapılar, altın ve renga reng mücevherlerle dolu definelerdir. Çağımızın başında Çukurova'da Ermenilerin tüm mal varlığı üzerine konan, topraklarını ele geçiren, gittikçe zenginleşen büyük toprak ağalarının sayısı giderek artar. Bunların başını çekenlerden birisi de, ilerde tekrar kendisine döneceğimiz Arif Saim Bey'dir. Bu beyin ele geçirdiği toprakların büyük bir kesimi, Ermenilerden kalan kocaman çiftliklerdir. Arif Saim Bey'in bu çiftliklerden birisini de Mustafa Kemal'e armağan eder. İnce Memed'in takibinden kurtulamayan Arif Saim Bey, romanın dördüncü cildinin sonunda ünlü eşkiya tarafından Ermenilerin öcü alınırcasına vurulup öldürülür. Tamer Timur bir toprak yağması olarak tanımladığı bu durumu, Çukurova'nın yeniden paylaşılması olarak değerlendirir⁽³⁸⁾. Ermeni halkından insan unsuruna Çukurova'da rastlamak olanaksızdır. Belki de yazar iki adlı, iki dilli ve iki dinli olmaya zorlanmış bir avuç insanın izlerini bularak, Ermeniler konusunda bilgilenir, ama Yaşar Kemal'in Ermeniler konusundaki asıl önemli malzeme kaynağı, sanırım çevreden, insanlardan duyduklarıdır. Asıl kimliğini gizlemek zorunda kalan bu tek tek insanlara yazarın ne kadar ulaşabildiğini bilemiyoruz. Ne olursa olsun, tarihi bilgilere, duyduklarına ve bazı gözlemlerine dayanarak, belli bir kanı geliştiren yazara göre, Ermenilerden boşalan Çukurova, تنها ve ıssızlaşmıştır. Yaşar Kemal bu boşluğu, en azından bu halktan geride kalan örenlere (harabeler) bakarak sezebilmektedir. O, Ermenilerin Çukurova'dan kovulduktan sonra, şehrin bu "gavur mahalleri"nin bir harabeye ve çöle çevrildiği inancındadır. Hatta bu durumun değil yalnız insan ilişkilerindeki bir bozulmaya, doğada da bir yoksullaşmaya yol açtığını vurgula-

maya çalışır: *"Eski Ermeni mahallesinde ulu zeytin ağaçları, incir ağaçları sıcakta toz içinde kalmış, kavruluyorlardı. Yıkık Ermeni mahallesinde yıkıntılar arasında nar bahçeleri, nar bahçelerinde sevişirken, ocaktaki demirler gibi kıpkırmızı kesilen kara yılanlar, uzun uzun..."* (39).

Ermenilerin başına gelenleri Çukurova somutunda sergileyen Yaşar Kemal, tüm bu olup bitenleri insani değerler çerçevesinde bir sızı ve kanama olarak değerlendirir. Nedir Serkez Hazneciyan'ın başına gelenler? *Demirciler Çarşısı Cinayeti* adlı romanının bir kesitinde öldürüldükten sonra dişleri, yüzüğü ve Bulgar Beyliği tabancası alınan Ermeninin, bu kez evi de başkalarına kalır. Ermenilerin ne zaman kovulduklarını bir türlü anımsamayan Süleyman Sami, avlusunda *"ulu incir ağaçları"*nın bulunduğu ve badanaları öyle duran evlere gözü iliştikçe, Ermenilerin yakın bir zamanda göçtüklerini kavramakta güçlük çekmez (40). Yaşar Kemal, Ermenilerden söz ederken, topraklarında bulunan ağaçlar ile birlikte sık sık kullandığı *"ulu"* sözcüğüyle (*ulu zeytin ağaçları, ulu incir ağaçları...*), Ermenilerin, geçmişine, kültürlerine bir yorum kazandırmakta, değişik halklar konusunda okuyucuyu eğitmektedir. Belki de yazar, Ermeni halkının anısını yaşatmak için böyle güçlü bir benzetme yapma yoluna gitmektedir. İlerde göreceğimiz gibi Kürtler için de değişik benzetmeler yapar.

Kendi çiftliğinden eli-ayağı bir türlü olmayan, çiftliğini sahipsiz bırakıp gitmek istemeyen ve can derdinde olan bir Ermeni, sonunda dostu olan bir Türkmene çiftliği teslim eder ve son sözlerini söylemektedir: *"Eğer döner gelirsem kardeş, toprağımı geriye verirsin. Geriye dönmezsem çiftlik senin ol-*

sur. Anan sütü gibi ye iç, kullan, helal olsun" (41). Dönüş o dönüş! Ermenilerin kaçarken çok güvendikleri birisi de, Amber Bey'dir. Ermeninin birisi altınlarını, mücevherlerini birgün tekrar döner umuduyla, bu beye teslim eder. Gidiş o gidiş! Ama Amber Bey, daha bu emanetlere elini vurmuş değildir. Toprağa gömerek onları saklar. Birgün İnce Memed ve arkadaşlarının evine uğradıkları bir sırada, bu altınları onun huzurunda yer altından beraberce çıkarırlar. Amber Bey, aradan çok zaman geçtiği için ve Ermeni dostunun dönmediğini görünce, bu altınları İnce Memed ve arkadaşlarına armağan etmek ister. Ama romanın adalet dağıtan soylu eşkiyası İnce Memed'in bu altınlarda gözü yoktur, onlara dokunmaz bile, dokunursa bu cefalı halkın incineceğini bilmektedir (42). Yaşar Kemal, Amber Bey ve İnce Memed'in kişiliğinde, Ermenilerin çilesini duyarlı bir konu haline getirir. Ermeninin anısını yaşatmanın yöntemlerini büyük bir ustalıkla ele alan Yaşar Kemal, adalet ve eşitlik dışında gözü hiçbir şey görmeyen İnce Memed'i böyle bir emanete el uzatarak, küçük düşürmek istemez. Bununla da, yazar Ermenilerin anısını yüceltmeye çalışır. Kanımca, Yaşar Kemal, bu emanet vasıtasıyla vicdani bir hesaplaşmanın önemini romanda vurgulamaya çalışır. Geleneklere ve halk edebiyatına büyük önem veren Yaşar Kemal, bu Ermeni sevecenliği ile de, halkın görüş keskinliğinin bir ifadesi olan "*emanete hiyanet olmaz*" sözünü yeniden okuyucuya hatırlatmak ister.

Yaşar Kemal'deki Ermeni duyarlılığının doruk noktasına ulaştığı romanı, hiç kuşkusuz *Yağmuncuk Kuşu* adlı romanıdır. Romanda Van'dan gelip, Çukurova'ya yerleşen İsmail Ağa ve ailesinin başından geçenler anlatılmaktadır. İsmail Ağa'nın daha Çukurova'ya gelmeden önce yaşadığı Van'da-

ki köylerinin yarısını Kürtler, yarısını da Ermeniler oluşturmaktadır. Bu köyde dostluklar sürüp gitmektedir. Asıl sorun İsmail Ağa'nın Çukurova'ya yerleşmesiyle başlar. İsmail Ağa'nın ailesine Kendirliyan adında bir Ermeni zengininden kalma on iki odalı konağı ev olarak gösterilir. İsmail Ağa, Ermeni lafını duyar duymaz, bu öneriye yanaşmaz, bu eve yerleşmeyi kabullenmez. Neden olarak da, bu evin Ermenilerden kalma bir ev olduğunu gösterir. İsmail Ağa, *"Yuvası bozulan kuşun yuvasında öteki kuş da barınmaz"* biçimindeki sözleriyle iyice inatlaşır, bu sözleriyle bir noktada Ermenilere yönelik baskıları, zulmü protesto etmek ister. Onlara yapılanları içine sindiremez, haksız bulur. İsmail Ağa'nın bu noktaya gelmesinde en etkili durum, göç sırasında anasının daha ölmeden önce kendisine söylediği ve İsmail Ağa'nın da kulağına küpe ettiği bazı öğütlerdir. Birer öğüt olmaktan çıkarak, birer atasözü veya özdeyiş haline gelen bilge ananın söyledikleri arasında dört belirleme dikkatlerimizi çekmektedir. **a) Yuva bozanın yuvası olmaz, b) Yuvası bozulan kuşun yuvasında öteki kuş da barınmaz, c) Sahiplerine hayretmeyen ev, başkasını barındırmaz, d) Zulüm tarlasında zulüm biter** ⁽⁴³⁾. Yaşar Kemal'in bir anayı daha ölmeden önce böyle konuşurması, öldükten sonra da oğlunu bu çizgiye getirmesi, ezilen farklı halklar arasında olması gereken dostluğa güçlü bir soluk kazandırmaktadır. Ana şefkati ve ana yüreğinin önemini de göz önüne alan Yaşar Kemal, bu sözleri yüreği şefkat dolu olan analardan bir ananın ağzından bilinçli olarak ilk kez aktarması da çok düşündürücüdür. İsmail Ağa'nın Ermenilere ilişkin tutumunu belirleyen yalnız anasının bu altın sözleri değildir. Daha Van'da bulunurken, Ermenilere yönelik saldırıların başladığı yıllarda, İsmail Ağa Ermeni-

lere yapılanlara gözleriyle de tanık olmuştur. Gerçi Onnik'ik öyküsünü unutmamıştır ama Onnik aradan yıllar geçmesine rağmen daha İsmail Ağa'nın yaptığı iyiliği unutmamıştır. Kendisine armağan olarak bir at gönderir. Nedir Onnik'in öyküsü? Ermenilerin kökü kazıldığı bir sırada, kana susamış Sofi adındaki birisi, "*cennete gitmek için*" Ermeni Onnik'i öldürmek ister. Hastada olduğu halde günlerce bir mağarada saklanan ve "*bir çocuk kadar ufacık kalmış*" Onnik'in ilk imdadına yetişenlerden birisi, İsmail Ağa'dır. Onu mağaradan çıkaran İsmail Ağa, Onnik'i Irak'a götürür, dostu bir Yezidiye teslim eder. İşte, Onnik bu günleri hâlâ unutmamıştır. İsmail Ağa Çukurova'ya yerleştikten sonra, birgün bir Arap kendisine bir at getirir hediye eder. Atı gönderen Onnik'tir ⁽⁴⁴⁾.

Yaşar Kemal'in temiz bir dünyanın insanları olarak bize tanıttığı bu Van'lı ana-oğulun tutumları ve söyledikleri, yapıtlarındaki temel bazı tezleri de açığa vurmaktadır. Bir noktada Yaşar Kemal'in Türkiye ve dünyadaki ezilen haklar ve etnik toplulukların can alıcı sorunlarına ilişkin görüşlerini de, bu ananın sözleri arasında böylece öğrenmiş oluyoruz.

Yaşar Kemal ne olursa olsun, Ermenilerin öldürülmesini, sürgün edilmesini ve tehdit edilmelerini yapıtlarında ayıplar, bu insanların ve kültürün Anadolu'dan göçünü bir kayıp olarak görür.

Ermenilerin başına gelen facialar Türk romanında tüm çıplaklığıyla henüz ele alınmış değildir. Yaşar Kemal'deki bu duyarlılığı dönemi ele alan yapıtlarda her zaman göremeyiz. Yaşar Kemal konuya eğilen az kişilerden birisidir. Zebecet Coşkun'un Haçin kasabasındaki Ermenileri konu edindiği romanı *Haçin* ve benzeri çalışmalarda Ermeniler

hep haksız bulunur, Ermenilerin çağımızın başındaki çilesini bu yapıtlarda göremeyiz. Ama Yaşar Kemal daha değişik bir çizgide yürüyerek, yapıtlarında Ermeni gerçeğini yakalamaya çalışır, bu kez başka bir Haçın kasabasına rastlamaktayız, yazar Ermeni kanına susamış bir caninin portresini çizer: *"Dağlardan geldi. Kendisinden çok önce ünü gelmişti. Çok önce de ünü tekmi! Çukurovayı tutmuştu. Haçın yolunda, köprüünün başında, Haçından kaçıp kurtulmağa çalışan Ermenileri gecenin karanlığında, bir kârtal gibi üstlerine inen, hepsini doğrayıp köprüden attıktan sonra heybe heybe altınlarını alan, onu da götürüp Adana Paşasına veren oydu. Koz mağarasında onbeş tane kınalı, yeni yetme kız, avanesiyle birlikte kirletip, on beş gün tepsi içinde göbek attırdıktan sonra hepsini, böyle namusu kirlenmiş kızlar insanoğluna yaramaz diyerekten hepsini teker teker öldüren odur"* (45). Müslüman olmayan azınlıkların Türk edebiyatındaki yeri konusunda bazı belirlemelerde bulunan Taner Timur, bir incelemesinde önemli bir gerçeğe dokunmaktadır: *"Bugün Cumhuriyet dönemi insan hakları açısından değerlendiren birçok aydınımız, Kürt kökenli vatandaşlarımıza yapılan haksızlıkları sık sık anımsarken, Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli yurttaşlarımızın zaman zaman Tanzimat'ın da gerisinde bir zihniyetin kurbanı olduklarını ve 6-7 Eylül (1955) olaylarında olduğu gibi bazen can güvenliklerini dahi kaybettiklerini unutmuyorlar"* (46).

Ermeniler, Kürtler ve Türkmenler arasındaki ilişkilerin Çukurova'da kazandığı görünümünden hareket eden Yaşar Kemal, bu arada Türkmen boylarının karşılaştığı zorluklara, saldırılara, onların baş kaldırışına geniş yer ayırır.

Müslüman olmayan halklar arasında Ermenilerin dışında, Yaşar Kemal'in önemli bulduğu diğer topluluk da Rumlardır. Yaşar Kemal, Rumların da Ermeniler gibi dinsel inançları yüzünden daha fazla hırpalandıkları inancındadır. *Deniz Küstü* romanında bir Çerkez balıkçısı olan Selim'in Rum balıkçıları ile olan dostane ilişkisi, İstanbul'daki Rumların konumunu ön plana çıkarır. Balıkçı Selim, ortalıktan kaybolan Hristo ile olan arkadaşlığını bir türlü unutmaz. Üç yıl beraber çalışmışlardı. Hristo'nu arkasından bıraktığı teknesine gözü iliştikçe, hep bu Rum balıkçıyı düşünen Selim, romanın kardeşlik-dostluk boyutunu çok sağlam temeller üzerine kurulmasına büyük katkıda bulunur: "...Belki Hristo bir gün gelir de nerede benim tekne derse... Al Hristo, tekne ni al, ona gözüüm gibi baktım" (47). Balıkçı Selim, Hristo ile olan bu dostluğundan yola çıkarak, çok önemli bir belirlemede bulunur, kökleri kazınan ve daha sonraları denize dökülen Rumlar için söylediği sözler çok anlamlıdır. "...Selim balıkçı, gene bilir ki bu Rumlar İstanbulsuz edemezler. Hiçbir şey yapamazlarsa da gelip burada ölürler" (48). Yıllardır bu topraklarda yaşayan Rumların şiddet yoluyla kovulmasına elverişli getiren Yaşar Kemal, Hristo'nun İstanbul özlemi ve balıkçı Selim'in bir Rum dilberine olan sevgisini de bu bağlamda yücelterek, Rumlara yapılan etnik saldırılar ve kötülüklerle şiddetle karşı çıkar.

Yaşar Kemal, yalnız farklı halklar arasındaki etnik çatışmaları, soğuyan ilişkileri ön plana alan bir yazar değildir. Diğer yandan bu halklar arasındaki dostluklara da geniş yer verir. Yukarıda da gördüğümüz gibi Ermenilerin başına gelen belalar yanında, yazar gelişen bazı Ermeni-Türkmen, Ermeni-Kürt yakınlaşmalarına, dostluklarına da dikkatleri çeker.

Bu arada, yazar Kürt ve Türkmenler arasındaki dostane bir yaşamdan da kesitler sunar. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde yaşanan tüm zorlukların değerler üzerindeki etkisini Türkmen-Kürt ilişkileri somutunda saptamaya çalışan Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları* ve *Binboğalar Efsanesi* adlı yapıtlarında bazı dostluklara uzanır. Akçasazın Ağaları adlı romanında iki Türkmen aşireti arasında bitmeyen kan davalarının son bulması, bu aşiretlerin barışmaları konusunda Kürtlerden bir yardım beklenir. Derviş Bey'in aklına ilk gelen isimlerden birisi yıllar önce Van'dan Çukurova'ya gelip yerleşen ve Çukurova'da bir barış meleği olarak tanınan Kürt Reşit Ağa'dır. Derviş Bey, otuz yıldır "*Kanlı bıçaklıları*" yola getiren bu Kürde sığınmak zorunda kalır ⁽⁴⁹⁾. Bu zor günlerde kendine yardım elini uzatan Reşit Ağa, Derviş Bey'e eski bazı dostlukları hatırlatır. Derviş Bey, geriye dönüşler yaparak yıllar önce Çukurova'ya gelen Tosun Bey ve Amer Bey adındaki iki Kürdün yüzyıllık düşmanlıklarını anımsar. Derviş Bey araya girerek onları barıştırmıştı: "*Ve Tosun Bey sevinçten ağlamıştı. Derviş Bey'e sarılmış başını omuzuna koymuş, ağlamıştı. Derviş Beyse bu vakur, bu gök gibi gürleyen koskoca Kürt beyinin, bu yırtıcı kartallar örneği Kürt Beyinin haline şaşmış kalmıştı. Demek ki bu kaya sertliğindeki adamda çocuk yüreği inceliği vardı! Kurşun deyse hık demeyecek bir insanın böylesine çocuklaşması Derviş Beyi de ağlatmıştı*" ⁽⁵⁰⁾. Yaşar Kemal'in, Derviş Bey'i bu eski günler üzerinde düşünmeye itişti romanda bu halklar arasındaki dostluğa bir derinlik kazandırma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yaşar Kemal, bununla da geçmişi yüceltmek ister. Yazarın Akçasazın Ağaları adlı iki ciltlik romanının *Demirciler Çarşısı Cinayet*; *Yusufoçuk Yusuf*'un başlarında ve sonunda yer alan

"O iyi insanlar, o güzel aılara bindiler gittiler" biçimindeki ağıtimsı sözler biraz da bu dostluklar üzerinedir.

 O etnik kökenleri bakımından Kürt olmalarına rağmen, dini inançları bakımından müslüman olmayan Yezidi Kürtlere fazla yer ayırmaz. Kimsecik   l s n n (Yağmuncuk Kuşu, Kale Kapısı, Kanın Sesi) korku saçan kahramanı Salman'ın etnik kökeni bağlamında söz konusu edilen Yezidiler temasına, yazar sadece dokunup geçer, ön plana çıkartmaz.  nemli bir konuyu yakalayan Yaşar Kemal'in, bu ilginç kültürü ve bu topluluğun çilesini daha ileri götürüp, açığa kavuşturamaması  z c d r. Hem Kürt oldukları için, hem de dini inançları farklı olduğu için, değişik baskılar ile karşılaşan Yezidiler, Türkiye'de Süryaniler gibi kovalanan, kökleri Anadolu'dan k zınan etnik azınlıklardan birisidir. Son yıllara kadar da varlıklarını g   koşullar altında sürdüren Yezidilerden geride kalanların büyük bir kesimi, Avrupa'ya göç etmek zorunda kaldılar. 

Yaşar Kemal'in en az dokunduğu etnik azınlıklardan birisi de Süryanilerdir. Ağrıdağı Efsanesi'nde sözü edilen S ryanı yapıbaşınnın yaptığı büyük iyilik, yıllar geçmesine rağmen hâlâ halk tarafından unutulmuş değildir. Uzun yıllar hapiste yatan Süryani Süleyman Usta, yaptığı bir hapishane duvarında bıraktığı delik yüzünden halk arasında bir ermiş olarak tanınır. Buradan hapishaneye giren ışınlar, bu zindanın karanlığını aydınlığa boğar: *"Zindanın derdini belasını onun kadar bilen az kişi varmuş. Ne olursa olsun, bu zindana bir göz deliği bırakacağım. Ne olursa olsun, dünyada ilk olarak, benim yaptığım zindanın karanlığına pare pare ışık düşecek. Ve hiç bir zalim benim yaptığım ışık ocaklarını tıkamayacak s n-*

(At sevgisi yüzünden adları "*at hırsızına*" diye çıkan Çerkezlere gelince, Yaşar Kemal değişik yapıtlarında Çerkezleri kovalanan, halklar arasına katar. Çukurova'da gittikçe zenginleşen ve gözleri sürekli kocaman çiftlikler yaratma peşinde olan yeni toprak ağaları, devlet güçlerini de yanına alarak Çerkezlerin topraklarını ellerinden alırlar. Çerkez topluluğu üzerinde acımasız baskılar oluşturlar. Bunların başını yine Ali Safa Bey ve Arif Saim Bey çekmektedir. Kafkasya'dan göç etmiş olan Çerkezlerin bir kesimi, zamanla Çukurova'ya yerleşerek, Akmezar adında bir köy kurarlar. Güzel atlar yetiştiren, bakımlı meyve bahçeleri kuran Çerkezerler, burada sakin bir yaşam sürdürmeye başlarlar. Kültürlerini korumaya da özen gösterirler. Ama yeni yetişen toprak ağaları, Çerkezleri rahat bırakmazlar. Arif Saim Bey, Çerkezlerin kültürlerini inceleyerek, onların en zayıf olduğu noktayı yakalamaya çalışır. Onlara güzel atlar vererek, topraklarını ellerinden almayı planlamaktadır. Böylece Çerkez Yakub'un topraklarına konar. Ama Çerkezler arasından bu baskılar ve oyunlara karşı direnenler de çıkar. Bunların başını İdris Bey çekmektedir: "*Arif Saim Bey kuduruyor, deliriyordu. Ne demek, ne demektir bu. Bir Çerkez parçası gelsin de Çukurovada karşısına dikilsin. Hem de otuz yaşında olmayan, dil bilmez bir Çerkez parçası*" ⁽⁵²⁾. Arif Saim Bey iyice küplere biner: "*Ulan sana gösteririm Çerkezoğlu, diye kendi kendine basbas bağırdı. "Ula seni gerisin geri Kafkasyaya, Bolşeviklerin içine sürmezsem bana da Arif Saim demesinler*" ⁽⁵³⁾. İdris Bey, sonunda tüm bu baskılara dayanmayarak eşkiya olur, dağa çıkar.

Deniz Küstü romanında Selim adlı, insan, hayvan ve deniz sevgisiyle dolup-taşan bir balıkçı Çerkezin yetkin bir protresini

çizen Yaşar Kemal, romanda balıkçı Selim'in ⁽⁵⁴⁾ kişiliğinde Çerkezlerin geçmişine de uzanır, okuyucuya kısaca da olsa bu kültürü tanıtmaya çalışır. Önceleri Toroslara, daha sonra İstanbul'a gelerek Kumkapı'ya yerleşen balıkçı Çerkez Selim, boyu-bosuyla tüm kızların, bu arada Samatya'daki Rum dilberlerinin de en gözde balıkçısı olur. Bütün dünyasını bir ara gördüğü "kara gözlü Rum kızı"na verir. Anası kızı alıp Atina'ya götürür, tüm dünyası yıkılan balıkçı Selim, tıpkı denizin kendisine yapılan kötülükler yüzünden insanlara küstüğü gibi, o da herşeye küser. Ama bu Rum dilberinin geri dönüp kendisini arıyacağını ümit etmektedir. Bu hülyalarla yaşayan Çerkez Selim, Deniz Küstü romanında, İstanbul'da yaşamakta olan etnik azınlıkların kendi aralarındaki ilişkilerine kaptırarak, romandaki bu tür etnik yakınlaşmalara sürekli biçim veren bir tiptir. Deniz Küstü romanının etnik cephesinde her milletten insanlara rastlarız. Fethi Naci'nin dediği gibi "*İstanbullu olmayan bir İstanbul romanı*" ⁽⁵⁵⁾. Romanda değişik azınlıkların temsilcileri bulunmaktadır. Romanın iki önemli kahramanından birisi balıkçı Selim'in kendisi Çerkez, diğeri Rizeli Zeynel de Laz'dır. Ayrıca romanda Rum, Kürt, Ermeni, Çingene olan tipler de vardır. İstanbul'a dışardan gelenler, romanda İstanbul'un etnik yapısına daha fazla renklilik katmaktadır.

Yaşar Kemal'in yapıtlarında her ulustan insanlara rastlarız. Yazar tümüne de aynı sevecenlikle bakar. Değişik yapıtlarında etnik bir zenginliğin hakim olduğu anlatım biçimleri geliştirerek özellikle Anadolu gerçeğinden büyük ölçüde yararlanır. Bir zamanlar yetmiş iki dilin konuşulduğu yörenin etnik yapısının etkisiyle bir masal dili yaratan yazar tekerlemeleri andıran bazı etnik anlatım biçimlerine büyük önem verir:

* "Hürü ana kilimci birisi olduğundan, onun üstüne kilim dokuyan yoktu şu kocaman Binboğalarda, ne Kürtte Kürdistanda, ne şol koca Arabistanda..." (56)

* "Ve yıllarca bu yollarda altın, elmas, inci, yakut ve yeşim topladı. Arap, Kürt, Türkmen ağalarının evini bastı..." (57)

* "Arapça, Kürtçe, Zazaca, Süryancice bağırıyordalar. "Osmanlı İmparatorluğunu Sarıkamışta bir yedi bitirdi" diyorlardı" (58)

* "...Şu Osmanlı toprağında kimin, nerede güzel bir atı varsa, Aslan Ağa onu çetesine çaldırıyor, Arabistana, Gavur İzmirine, Kürdistana satıyormuş..." (59)

* "Selim balıkçı köşe başından kırmızı kuşağı, kuşağının altına sokulmuş gümüş kabızlı savatlı Çerkez hançeri, sapı fildişinden nagant tabancası, uzun levent boyu, kırmızı posbıyıklarla bir gönüvünce, bütün Kumkapı milleti, Türkü, Kürdü, Ermenisi, Çerkezi, Gürcüsü, Çingeneşiyle ayağa kalkıp selama dırırlardı" (60)

* "Kimbilir bu kemeri hangi Ermeni, Kürt, Çerkez, Acem Beyi, hangi Türk, ustalar ustası bir Ermeniye özene bezene kara sevda bağladığı bir güzel için yaptırmıştı, kimbilir Mahiro bu paha biçilmez kemeri nasıl ele geçirmişti" (61)

* "Ve çölde çocuk sürüleri sinek gibi kırılmalarına karşın artıyor eksilmiyorlardı. Bu sürüler içinde her ulustan, her kabilenden insanlar vardı, Kafkasın Çeçenlerinden, Karapapaklardan, Terekeme, Afşarlardan, Kürtlerden, Ermenilerden, Yezi-dilerden, Araplardan, Asuri, Nesturilerden, aklı hangi kavim, soy gelirse o türden insanlar vardı" (62)

* "Böyle bir nişancı, bugüne bugün Fevzi Paşanın ordusu içinde bile, Kürtte Kürdistanda, Gürcü Gürcistanda, şol çöl

Arabistanda, hem de Frengistanda bulunmaz..." (63).

** "Uzunyayla adamı Çerkez olsun, Kürt, Avşar, Türkmen olsun kendine sığınmış ordu gelse vermezdi" (64).*

** "İsterlerse dünyayı bağışlasınlar o kişi bir daha Dolapdere-
reden çıkamaz. Çingenesi, İngiliz, Fransız, Kürdü, Lazı, Tür-
kü, Türkmeni, Acemi, Arabı bir kere kapılanmaya görsünler
Dolapdereye, öldür Allah bir daha oradan dışarı çıkmazlar.
Yetmiş iki dil konuşurlar Dolapderede. Yanık tenli Çingeneler,
sarışın göçmenler, uzun boylu Kürtler, güzel gözlü Gürcüler
binbir türkünün, binbir lehçesini getirmişler buraya" (65).*

** "Yüzlerce binlerce çoban köpeği, yüzlerce binlerce çocuk
kalmıştı yerlerinden, yurtlarından olan Ermenilerden, Kürtler-
den, Yahudilerden, Türkmenlerden..." (66).*

** "Uzun söyler. Bir türkü söyler ki, kırk gün kırk gece söyler de
gene bitmez. Abdal'ın türküsünü, ondan sonra hiç bir aşık başla-
yıp da bitirememiştir. Türkülerini Kürtçe söyler ama, Türkü de,
Arabı, Acemi de, Rusu, İngiliz de ne dediğin anlar" (67).*

Yaşar Kemal diğer halklar gibi Türk halkının sorunlarına büyük bir önem verir. Türk kültüründen büyük ölçüde yararlanır. Ama Yaşar Kemal, büyük Türk şövenizmi ve Türkiye'deki ırkçı yapılanmaların önüne dikilir. Zaman zaman diğer halkların can ve mal güvenliğini de tehdit eden bu ırkçı saldırıları bir tehlikenin işareti olarak görür, bazen de Türkleri yücelten bu anlayışları bir gülmece havası içinde, çaktırmadan ince bir ustalıkla eleştirir. Derviş Bey ve Kürt Reşit Ağa'nın buluşmasından edindiğimiz izlenim buna güzel bir örnektir. Yusufçuk Yusuf romanında Derviş Bey bir Türkmen beyi olarak kendi düşmanlarıyla barışmak istediği bir sı-

rada, Kürt Reşit Ağa'nın aracı olmasını ister. Daha Reşit Ağa'yı düşman tarafına göndermeden önce, Derviş bey bu Kürde Oğuz Töreleri üzerine bir nutuk çeker. Fakat Reşit Ağa bu nutuklardan bir şey anlamaz, sıkılır, ter içinde kalır: *"Reşit Ağa bir iyicene şaşkınlığa uğramıştı. Düşünüyor, düşünüyor birşey anlamıyordu. Bu Oğuz işinde birşeyler vardı, vardı ama neydi?"* ⁽⁶⁸⁾ Derviş Bey ayrıca Reşit Ağa'dan bu sözlerinin düşman tarafına iletilmesini ve törelerinin gereklerini hatırlatmasını ister. Reşit Ağa da bunu kabul etmekten başka bir yol bulamaz, ama bozuk Türkçesiyle ne söyleyeceğini yine de tekrar eder: *"Söylerem, söylerem... Başım üstüne, gözüm üstünde uğuzun töremeninin söylerim. Derem ona, Bek demiş bene, bekler Uğuzun töremeni için barışmışe. Yoğsam bekler, başka türlüüm yoğımış barışme"* ⁽⁶⁹⁾. Bir sohbet ortamında yapılan bu ırkçı belirlemelerin tonu zaman zaman artar, Yaşar Kemal'in başka yapıtlarında askeri ve resmi çevrelerin daha katı, uzlaşmaz bir tavır geliştirdiklerini görürüz. Demirciler Çarşısı Cinayeti'nde Kürt Mahmud'un yakalanması ve işkence sonucunda öldürülmesi konusunu ele alan kesitte, ırkçı ve şöven duygular doruk noktasına ulaşır: *"Ve Yüzbaşı gerilmiş bir yay gibiydi, ayağa fırladı: "Vatanımızın bütünlüğüne" diye bağırды. Ortalık zangır zangır etti. "Bütünlüğümüze kastederek ve milletçe refah saadetimize engel olmak için... Ve son kalmış Türk devletinin selameti uğruna... Kimsenin, bir ölünün bile kafa tutmasına, son Türk devletine... İzin vermiyeceğiz. Ve ali menfaatlerimizi haleldar etmeye bir sinek de olsa, mücadele etmiyeceğiz..."* ⁽⁷⁰⁾. Yaşar Kemal, yapıtlarında sık sık karşımıza çıkan bu tür ırkçı-saldırgan tipler vasıtasıyla da, diğer yandan yapıtlarında anti-rasist ve anti faşist açılımların olanaklarını da yaratır. Bununla da yazar hüman bir dün-

ya görüşüne olan büyük özlemini yüceltemeye çalışır. Bu tür ırkçı ve kafatasçı kesimlerin her zaman zengin, militer ve resmi çevreler arasından çıktığını yazar her ne kadar vurgulamak isterse de, diğer yandan yoksul, zamanında büyük acılar çekmiş, istemlerine kavuşmamış kesimlerde de bu tür görüşlerin yaygın olduğunu sergiler. Deniz Küstü romanında Laz Zeynel'in peşine düşen ve kahvede oturan üç sivil polisin geçmişine bir göz atarak, faşist eğilimlerin toplumda nasıl taban edindikleri gerçeğine uzanmak ister. Yazar, bununla da faşizmin kitle ruhu anlayışına bir açıklık kazandırır. Özellikle 1970-1980 yılları arasında Türkiye'de ortalığı kavuran, tozu dumana boğan faşist bir kuşağın şahlanması dönen yazar, böyle bir dönemden yola çıkarak, faşizmin önemli dinamik güçlerini tahlil etmeye koyulur: *"Zeynelin gelmeyeceğini bile bile bekliyorlardı. Üçü de köylüydü. Üçünün de kanı temiz, ırkı soyluydu. Onları işte bu özelliklerinden dolayı polise almışlardı. Polisler de bu özelliklerine inanmışlar, kendileri gibi olmayan herkese Çerkeze, Kürde, Laza, özellikle Yahudiye, Ruma, Ermeniye düşman olmuşlardı. Zeynele de dış biliyorlardı. Zeynel bir Lazdı da ondan..."* (7).

Yaşar Kemal, bu üç polisin portrelerini çizerken, onların çektikleri acılara dikkatlerimizi çeker, bununla da yazar şimdi acı çektirmenin sırasının onlarda olduğu biçimindeki önemli bir gerçeğe parmak basar. Temel gereksinimleri karşılanmayan, yaşamdan doyum sağlamayan, çocukluk ve gençlik yıllarında sarsıcı olayların hedefi olan alt tabakalardan gelen bu insanların düşman bildikleri bir dünyaya tepkilerini çözümlemeye çalışan Yaşar Kemal, bu üç polisin kişiliğinde önemli bir tehlikeye işaret eder: *"...Bu memleketi yıkanlar kanı bozuk göçmenler, Selanikliler, Kürtler, Çerkezler,*

Yahudilerdi... Türkiye'de bozkurtlar üç milyon kişiyi öldürecek, beş milyon kişiyi de sürececek...". Peki kimdir Mustafa Çelikdağ? Yaşar Kemal, bu polisi bize şöyle tanıtır: "...Polis olmadan önce Adanada, vatancı Türkoğlunun portakal bahçesinde ırgattı. Elleri portakal dikeninden liyme liyme olmuştu". Bu üç polisten, Urfalı Durmuş Yalınkat da, daha polis olmadan önce; "...bir teneke suyu altı saat uzaklıktan sırtıyla taşımıştı evine kadar, yıllarca gık demeden, Anası ölünce kadının ölüsü bir hafta evde, ortalık sıcaktan kaynarken kalmış, Durmuş sersem, yıkılmış, şişmiş kokmuş ölüyü gece gündüz beklemişti". Bu konuda en ilginç tiplerden birisi de, Kürt Mahmut'un işkence sonucunda öldürüldüğü sırada, hazırladığı sahte raporda yalan söyleyen Erzurumlu doktordur. Yaşar Kemal'in daha önceleri "*fıkara bir aile çocuğu*" olarak tanıttığı bu zenginleşen doktor hakkında: "...tekmil yaratığa düşman kesilmişti" açıklamasında da yer verir ⁽⁷²⁾. Bu doktorun hazırladığı sahte raporda Kürt Mahmut'a ilişkin olarak şu belirlemeler yer alır: "*Kan yetersizliğinden, karakola getirilirken yolda ölmüştür. At üstünde. Eğer ölürse bu, ölmezse raporu yırtar atarsınız*" ⁽⁷³⁾. Yine Kürtlere düşmanlığıyla tanınan bir onbaşının da yoksul bir aileden geldiğine yer veren Yaşar Kemal, tüm bu açıklamalarla da, başka halklara düşmanlık besleyen faşist eğilimlerin taban edindiği katmanların başında da, toplumun en çok ezilen kesimlerinin geldiğini, çok acı çeken bu insanlar açısından, acı çektirmenin sırasının şimdi onlarda olduğunu vurgulamak ister.

Yaşar Kemal, yapıtlarında Türk olmayan etnik azınlıkların konumuna yapıtlarında geniş yer verir. Onun yalnız Türk köylüsünün sorunlarına eğildiği tezi gerçekçi olamaz. Yazar ve yapıtları üzerine yazılan eleştiri, değerlendirme ve diğer

kaynaklarda Yaşar Kemal'in yapıtlarındaki insan ögesinin etnik dağılımı çoğu kez göz ardı edilerek, yalnız Türk toplu-
munu veya Türk köylüsünü kendine konu edindiği biçiminde-
ki, gerçeklerle bağdaşmayan açıklamalara yer verilmekte-
dir. O her şeyden önce Anadolu'yu toplumuna *çok - kültürlü
bir toplum* olarak bakar, onun açısından Türk kültüründen zi-
yade Anadolu kültürü daha büyük bir önem kazanır. Genel
bir değerlendirmede bulunacak olursak, onun yapıtlarındaki
etnik azınlıkların konumu bağlamında bir portresini çizecek
olursak, diyebiliriz ki, kendisi Kürt olan Yaşar Kemal Türki-
ye'deki etnik azınlıklara: Kürtler, Ermeniler, Türkmenler,
Çerkezler, Rumlara bu arada Türk köylüsünün durumunu
da kendine tema olarak seçen çağdaş yazarlardan birisidir.
Bu bakımdan Yaşar Kemal, her ne kadar Türk edebiyatın-
da önemli bir yer edinirse de, etnik bir topluluk olarak yal-
nız Türkler, Yaşar Kemal'in yapıtlarında her zaman önemli
bir yer kaplamaz. Bu nedenle etnik azınlıkların dünü, bugü-
nü ve geleceği konusu, Yaşar Kemal açısından daha önemli-
dir.

KÜRT KÜLTÜRÜNDEN EKTİLENMELER

Yaşar Kemal, Anadolu'da iz bırakan ve hala bu topraklar üzerinde yaşamakta olan halkların kültüründen büyük ölçüde yararlanan, bu kültürleri sıçrama tahtası haline getiren yazarlardan birisidir. Kürt kültürünün onun için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Yazarının bir Kürt aileden gelmesi, Kürtçeyi bilmesi, zaman zaman Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yörelere yaptığı gezilerden edindiği izlenimler ona, Kürt kültürüne ilişkin zengin bir malzeme ve büyük olanaklar kendine kazandırmaktadır. Bu malzeme ve olanaklar arasında, Kürt kültürünün maddi ve manevi önemli öğelerinin belli bir yığılma gösterdiğine tanık oluruz. Yaşar Kemal, Kürtlerin gelenek, göreneklerinden, yaşayış biçiminden, halk edebiyatından, tarihinden, kavgasından, diğer folklor öğelerinden, giyim-kuşamından, tandırından, halısından, hatta çorabından bile etkilenir: "*Kürt kadınlarının ördüğü nakışlı dizleme çorap*" (74), "*Altın nakışlı Kürt çorabı...*" (75).

Yaşar Kemal, özellikle halk arasında yaşayan, dilden dile dolaşan sözlü Kürt halk edebiyatına büyük bir önem verir. Bu edebiyatın değişik türleri arasında daha ziyade halk arasında söylenen destanlar, efsaneler, türküler ve masallara yeni bir biçim kazandırarak, yapıtlarının önemli bir kesiti

haline de getirir. Kısacası, Kürt kültürünün onun üzerindeki etkisinde kalması, yazara bir dizi yeniden yaratma olanakları sunmaktadır. Yaşar Kemal'in kendisi de, Kürt kültürünü tanınmasının, kendisine bir zenginlik kazandırdığını vurgular. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, Kürt kültürünün, Kürt folklorunun önemine değinerek, şöyle der; "...Mezopotamya'dan gelen bir Arap kültürü. Yukarıdan gelen bir Kürt halkının kültürü. Bir Çerkez kültürü. Bir Türk kültürü. Bunların hepsi birleşir Ahmed Arif'te. Ahmed'in sesi, çok zengin bir sestir, şiirinin sesi. Ben bu Arap epopelerini, Kürt epopelerini, Türk destanlarını bildiğim için Ahmed Arif'teki bu zenginliği çok iyi anlıyorum" (76). Yine Azra Erhat ile yaptığı bir söyleşide, Kürt aşık geleneği, halk şiiri üzerine açıklamalarda bulunur, kendisinin birçok Kürt dengbêji ile tanıştığını söyler. Aynı söyleşide Memê Alan, Evdalê Zeynîkê gibi Kürt destan ve öykülerinin önemine değinen Yaşar Kemal, bu dengbêj geleneği hakkında şu açıklamada bulunur: "Kürtçe "dengbêj" sözcüğü de öyle genel anlamda, deng: ses demek, bêj ise söyleyen dengbêj tipik profesyonel destan söyleyen adam demek. Birkaç yıl önce Anduk dağına çıkmıştım, orada bir çeşit festival, büyük bir bayram yapıyorlardı, binlerce dizelik destanlar okuyordu doksanlık bir dengbêj, elinde değnek vardı" (77).

Kürt destanları, söylence (efsane), halk öyküleri, şiir ile düzyazı halindeki anlatım biçimlerinin iç içe geçtiği epik yapıtlar ve Kürt halk türkülerinin Yaşar Kemal üzerindeki etkisini, yapıtlarını okuyunca daha kolay görürüz. En büyük Kürt halk destan ve öykülerinden Memê Alan, Sîyabend û Xecê, Evdalê Zeynîkê ve Salihê Sêrtî gibi destanlardan yazarın en azından haberdar olduğunu yapıtlarından öğrenmekteyiz. Yaşar Kemal, İs-

veçli gazeteci - Margareta Sörenson ile yaptığı bir söyleşide: "*Homeros ve Kürt halk ozanları benim temel hareket noktamdır*" açıklamasında da bulunur ⁽⁷⁸⁾. Yaşar Kemal'in bu açıklaması, bir noktada onun Kürt kültürüne ne kadar önem verdiğini veya Kürt halk yaratıcılığının yazar üzerindeki temel etkisini önemli ölçüde özetlemiş olmaktadır.

Halk arasında sözlü olarak bilinen Mem û Zin (Memê Alan) destanına yeni bir biçim kazandıran Kürt düşünürü ve şairi Ahmedî Hani'yi, Yaşar Kemal tek sözcükle "*görmekli Ahmedî Hani*" diye adlandırır ⁽⁷⁹⁾. Kanın Sesi romanında O'nu "*Sultanların sultanı*" diye tanımlar ⁽⁸⁰⁾. Halk arasında Ahmedî Hani'nin nasıl büyük bir ulusal figür olarak tanındığını, yine aynı romanda Hasan Ağa'nın turnalar vasıtasıyla Ahmedî Hani'ye Çukurova'dan gönderdiği selamlardan anlıyoruz. Bu yapıtın halk tarafından nasıl çok sevildiğini, halk içerisinde yayıldığını, Ahmedî Hani'nin mezarının nasıl bir buluşma-dayanışma noktası haline dönüştüğünü, şiirlerinin halk tarafından nasıl ezbere bilindiğini, yazarın Ağrı'dağı Efsanesi'nden öğrenmekteyiz. Romanın aşk tanrıçası Gülbahar'ın ilk aklına gelenlerden birisi, Ahmedî Hani'nin mezarını ziyaret etmektir; "*...Sonra Ahmedî Hani'nin mezarına gitti, ona niyazda bulundu. Dualar etti, yardımını diledi. Duaları bir çağlayan gibiydi. Set çekilmez...*" ⁽⁸¹⁾. Yaşar Kemal'in romanın bu önemli kahramanını Ahmedî Hani ile tanıştırması bir yana, asıl önemlisi bence Yaşar Kemal'in bu büyük Kürt düşünürüne zaman zaman yaptığı göndermelerle, ona biçtiği değerlerin romanda ön plana çıkmış olmasıdır. Ahmedî Hani, bilindiği gibi Kürt kültürünün değil yalnız geçmişini, geleceğini de simgeleyen ulusal bir değerdir.

Ağrı'dağı Efsanesi'nden söz açılmışken, Yaşar Kemal'in

bu destanla ilgili bir belirlemesine katılmakta güçlük çektiğimiz bir noktaya değinmekte yarar var, kanısındayım. Yaşar Kemal bir İsveç gazetesinde yer alan bir açıklamasında bu destanı bir yerden duymadığını, tamamen kendisinin yarattığını söyler ⁽⁸²⁾. Yazar her ne kadar bu efsaneyi başkasından duymadığı, tamamen kendisinin bu yapıtın kurgusunu tasarladığını söylüyorsa da, *Bu Diyar Baştan Başa* adlı gezi notlarında yer alan bir açıklaması belli bir karışıklığa yol açmaktadır ⁽⁸³⁾. Yaşar Kemal, 1952 yılında Ağrı yöresine yaptığı gezi notlarında ihtiyar bir adamla tanıştığını, bu adamın kendisine Ağrıdağı'na ilişkin bir söylenceden söz ettiğini belirtir. Bu adamın söyledikleri ve yazarın daha sonraları kaleme aldığı Ağrıdağı Efsanesi adlı yapıtını karşılaştırdığımızda, bu efsanede yer alan olayların oluşturduğu örgü ile bu ihtiyar adamın anlattıkları arasında çok yakın benzerlikler olduğunu görürüz. Yazarın bu yapıtını kaleme alırken, bu ihtiyar adamın söylediklerini göz önüne getirdiğini, en azından romanın bir bölümünde başlıbaşına anlatılan ve ihtiyar adamın söylediklerinin aynısı olan öyküden anlamaktayız ⁽⁸⁴⁾. Bu ihtiyar adamın anlattıkları, yazarı bu romanı kaleme alırken, güçlü bir biçimde etkilemiş olmalıdır diye düşünüyorum. Ağrıdağı Efsanesi çağdaş ölçüler içinde Yaşar Kemal'in kaleme aldığı bir yapıt olduğu, daha somut bazı olayları anlattığı, onun kurmaca bazı ayrıntılar, kahramanlar yarattığı kuşku götürmemektedir. Ama ihtiyar adamın anlattıklarının da, bu efsanenin kendisi değilse de, önemli bir çekirdiğini oluşturduğunu görüyoruz. Konuya belli bir açıklık kazandırmak için, kanımca yine ihtiyar adamın söylediklerine dönmekte yarar vardır: ..."*Ahuri lanetlidir. Bundan tam yüz yıl önce Ahuride ağa varmış. Ağanın kızına çoban aşık ol-*

muş. Ağa, ağa değil bir Allah'ın gazabı... Kızı da çobana aşık... koyunlar, kuzular, Ağrı cümlesi bu aşka tanık... Ağa da neden sonra bu aşkı duyar duymaz çabının derisini yüzmeleri için adamlarına emir verir. Bütün köy ağanın adamı, düşerler çobanın peşine... Çoban kaçıp Ağrı'ya sığınır. Ama bütün köy çoluk çocuk çobanın peşinde. Ağrı çobanı saklar. Kız da çoban öldürüldü diye, deli divane, dağlara düşer. Bir zaman gelir çoban aşkının ateşinden durmaz olur. Sevgilimi bir daha göreyim de öyle öldürsünler, der. Bir gece köye gelir. Gelir görür ki, ne görsün, köy yerinde yok. Kız da köyün yerinde dolanıp durur. Buluşup Ağrıya giderler, muratlarına ererler. Çoban gene çobanlık eder.

"İşte bu, Ağrının öfkesidir. Ahuriyi lanetlemiş, kocaman bir toprak parçasını, çobana zulmeden köyün üstüne göndermişler. Ağrı öfkelenmesin bir kere... Ağrı bir yeri lanetlemesin... Elinden bir kurtuluş yok... Ahurinin yerinde ot bile bitmez" (85).

Görülüyor ki, ihtiyar adamın anlattıkları ile Ağrıdaki Efsanesi'nin sırtını dayadığı olaylar arasında yakın bir benzerlik vardır. Ama ihtiyar adamın anlattığı olayın hem ayrıntılardan, hem de daha somut adlandırmalardan yoksun olduğunu görmekteyiz. Anlattıkları bir paragrafı geçmemektedir. Yaşar Kemal'in kaleme aldığı Ağrıdaki Efsanesi ise; başlıbaşına yazarın yaratıcılığının bir ürünüdür. Böyle olunca da halk arasında söylenen bu öyküyü, örneğin Koroğlu, Karacaoğlu ve Alageyik'den oluşan *Üç Anadolu Efsanesi*'nde olduğu gibi, yazarın yeniden anlattığını ileri sürmek biraz güçleşmektedir. Diğer yandan Yaşar Kemal her ne kadar Binboğalar Efsanesi'nde olduğu gibi bu yapıtına efsane adını veriyorsa da, bu yapıtların efsane özellikleri olan birer roman çalış-

ması olduğu görülmektedir. Yazarın kendisi de, bu yapıtlara adları efsane olan birer roman olarak bakmaktadır. İlginç bir konu da, bu kez Yaşar Kemal, yukarıda sözü edilen ihtiyar adamın anlattıklarını geliştirerek birkaç sayfalık ayrı bir söylence olarak romanın sonlarına doğru eklemiş olmasıdır. Ayrı bir öykü olarak anlatır. Yaşar Kemal efsane içinde başka bir efsaneden söz eder, söz ettiği efsane yani Ağrıdağı'nın öfkesini dile getiren destan, ihtiyar adamın anlattığı destandır. Böylece romanda iki aşk öyküsü olduğunu söyleyebiliriz: a) Mahmut Han'ın kızı Gülbahar ile Ahmet'in aşkı, b) bir beyin kızı ile bir çoban arasındaki aşk. Beyin kızı ve çoban arasındaki aşk öyküsü (ihtiyar adamın anlattığı) romanda anlatılan Gülbahar ve Ahmet arasındaki aşka bir fon kazandırır.

Diğer yandan roman Yaşar Kemal'in bir emekçi olarak bize tanıttığı demirci Hüso, geleceği kucaklayan, mücadeleci, Mahmut Hanı dize getiren kahraman bir tiptir. Demirci Hüso, Kürtlerin ulusal bayramları olan Nevroz'un mitolojisinde yer alan Demirci Kawe'yi çok andırmaktadır, hep ön saflardadır. Yaşar Kemal'in Ağrıdağı Efsanesi romanını kalemeye alırken, Nevroz mitolojisini gözden geçirip-geçirmediğini bilemeyiz. Ama Ağrıdağı Efsanesi romanındaki olayların örgüsünü dikkatlice incelediğimizde, yukarıda ihtiyar adamın Yaşar Kemal'e anlattığı sade aşk öyküsüyle, Nevroz mitolojisinde kabaaran halk mücadelesinin sanki romanda iç içe geçtiğini görmekteyiz. Başak sözlerle, sanki yazar Nevroz mitolojisine bir de aşk öyküsü katarak, onu zenginleştirdiği görülmektedir. Birer sezi ve yorum olmaktan öteye gidemeyen bu düşüncelerimiz bir yana, ne olursa olsun Ağrıdağı Efsanesi romanı, Yaşar Kemal'in Kürt kültürünün

ve folklorunun da etkisiyle kaleme aldığı yapıtlarının en güzelidir. Çığ gibi büyüyen kalabalığın, Ağrıdağının öfkesini de yanına alarak veya bu muhteşem dağı da beraberinde yürüterek sürekli hareket halinde olması bir yana, Gülbahar ve Ahmet arasındaki sevginin dalga dalga yayılarak tüm yöreyi kuşatma altına alması, romana derin ve kesilmeyen bir soluk kazındırmaktadır. Sanırım romandaki göz kamaştırıcı bu güzellik, Yaşar Kemal'in folklorla olan düşkünlüğünden, folklorun sınır tanımayan dipsiz, zengin kaynaklarından fışkırmaktadır.

Adnan Binyazar, Yaşar Kemal'e ilişkin olarak yazdığı bir incelemede, roman üzerine değişik bir açıklamada bulunur: "*Siy Ahmedê Silivî türküsünün yarattığı duyarlılıkla beslenen bu efsane, denebilir ki, çağımızın en büyük sevgi romanlarından biridir*" (86). Yaşar Kemal'in de birkaç yerde kendisinden söz ettiği Siy Ahmedê Silivî, bir türküden ziyade Kürtlerin en önemli ulusal destanlarından birisi olarak kabul edilmekte ve Kürtler arasında Siyabend û Xecê destanı diye bilinmektedir. Adnan Binyazar'ın da aynı incelemesinde dikkatlerimizi çektiği önemli bir konu da, Yaşar Kemal'in yapıtlarında yer alan at kültürüne ilişkin folklorik belirlemelerdir.

Ağrıdağı Efsanesi adlı yapıtta, bilindiği gibi Ahmet'in kapısına gelip duran at, romandaki Mahmut Han ile halk arasında zaten var olan gerilimi birden arttırır. Geleneklere göre kimin atı olursa olsun bir at gelip bir kapının önünde durursa, at o evin olur. Ağrıdağı Efsanesi'nde sözü edilen at, Mahmut Han'ın atıdır. At geri verilmez.

At motifi Kürt sözlü halk edebiyatında önemli bir yer kaplar. Büyük iki Kürt ulusal destanında (Memê Alan ve Siyabend-Xecê) adları *Bozê Rewan* ve *Deybilqıran* adlı atların

öyküsü meşhurdur. Yaşar Kemal yapıtlarında zaman zaman Kürtlerdeki at sevgisine de değinir. Yobazoğlu Kürt Hasan, onyedi dönümlük toprağını bir at karşılığında Ali Safa Bey'e satar. Bu at yüzünden başı belaya girer. Yaşar Kemal, *"insandan da akıllı"* bu Arab atına sahip olan Kürt Hasan'ın tutumuyla Kürtlerdeki at sevgisini ön plana çıkarır. Diğer yandan canı gibi sevdiği atını toprak karşılığında peşkeş çeken Ali Safa Beyi de acımasızca eleştirir. Yaşar Kemal'in yerine Yobazoğlu Kürt Hasan söze karışır: *"İstesem", diyordu "Ali Safa bey atını değil, karısını da vercekti on yedi dönümlük bir kıraç tarla için. Merhamet ettim de karısını değil, atını istedim. Atını veren karısını vermez miydi, elinizi yüksek vicdanınıza koyun da söyleyin"* ⁽⁸⁷⁾. Ali Safa Bey, bu nedenle de olacaktır ki, romanda iyice azgınlaşır, Kürt Hasan'ın evini at ile birlikte ateşe verir. Başka bir romanında yer alan bir belirlemeye göre de, Aslan Ağa, Osmanlı toprağındaki en güzel atları çetesine çaldırarak, bu arada Kürdistan'a satıyormuş ⁽⁸⁸⁾. Yağmurcuk Kuşu romanında da, Ermeni Onnik'in bir ara kendisinden büyük bir iyilik gördüğü İsmail Ağa'ya bir at göndermesi jesti de, Kürtlerde atın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yaşar Kemal, yapıtlarında Kürtler arasında genel bir hayvan sevgisinin varlığına da işaret eder. Çok sevdiği tazısı yüzünden, bir yüzbaşıyı vurup öldüren Uso'nun öyküsünü, yazar Demirciler Çarşısı Cınayeti adlı romanının sonunda büyük bir destan haline getirir.

Yaşar Kemal'in etkisinde en çok kaldığı Evdalê Zeynikê (Abdale Zeyniki) adlı Kürt aşığıdır. Hem Evdalê Zeynikê'nin yaratıcılığı, hem de onun yaşamı ve üzerine yaratılan söylenceleri ön plana çıkaran Yaşar Kemal, değişik yapıtla-

rında bu halk kahramanından övgüyle söz eder. İki gözü kör bir halk ozanı olan Evdalê Zeynikê üzerine anlatılan söylenmeler bir yana, Evdalê Zeynikê'nin yaşadığı yılların tarihi boyutları üzerine elimizde olan bazı ip uçlarına dayanarak, bu ozanı bir efsane kahramanı olmaktan ziyade, efsanevi nitelikleri olan dengbêj olarak adlandırmak bence daha doğrudur. Evdalê Zeynikê'nin yüzyıl önce yaşadığına ilişkin görüşler de var. Hatta Yaşar Kemal, kendi tanıdığı birisinin aktardıklarına dayanarak, Evdalê Zeynikê'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Van'daki evlerine uğradığı açıklamasına da yer verir ⁽⁸⁹⁾. Biraz daha ileri giderek, Kozanoğlu ayaklanmasını bastırmak için Sürmeli Mehmet Paşa'nın birlikleri arasına katılarak, Çukurova yolunu tuttuğu görüşünü de aktarabiliriz. Evdalê Zeynikê'nin bu Kürt Paşası'nın konak aşığı olduğu söylenmektedir. Yaşar Kemal, Yağmurcuk Kuşu adlı romanında, Onun Malazgirt Beyi'nin aşığı olduğunu, altmış yaşlarına geldiği bir sırada gözlerinin açıldığını söyler. Yazar, başka yapıtlarında da, zaman zaman Evdalê Zeynikê'ye bazı göndermeler yapma gereğini duyar. Tüm bu veriler halinde kendisini gösteren açıklamalar bir yana, Yaşar Kemal, Evdalê Zeynikê'nin yaratıcılığı, sesi ve doğayla olan güçlü içtenliğine ilişkin olarak *Yer Demir Gök Bakır* adlı romanında, bu aşığın önemli bir portresini çizer:

"Abdale Zeyniki derler bir er kişi. İki gözden de yoksun büyük bir aşık kişi. Dağa taş, kurda kuşa türkü söyler. O, başka aşıklara benzemez. Sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar durmadan türkü söyler. Bir akar su akmaktan hiçbir vakit usanmaz, akması hiçbir zaman durmazsa Abdalın da sözü kesilmez, türküsü durmaz. Yolda belde, ovada kırd, ormanda kayada, insan içinde, her yerde, her yerde durmadan söy-

ler. İnsan bulamazsa ağaca, suya, çiçeğe, yola karıncaya, böceğe dünyada ne yaratık bulursa, onun üstüne söyler.

"Uzun söyler. Bir türkü söyler ki, kırk gün kırk gece söyler de gene bitmez. Abdalın türküsünü, ondan sonra hiç bir aşık başlayıp da bitirememiştir. Türkülerini Kürtçe söyler ama, Türkü de, Arabı, Acemi de, Rusu, İngiliz de ne dediğini anlar. Bir sırrı hikmettir kimse bilemez. İşte bu Abdal her gece gün kavuşurken türküye başlar, gün ağarırken daha günün ucu görünür görünmez sesini keser.

"Bu Abdal Zeynikinin de hiç göremediği, elini dokundurmadığı bir sevglisi var. Türküye başlarken, ne türlü bir türküyle başlarsa başlasın, gün batarken sevgilisine bir türkü söyler. Asıl türküsüne ondan sonra geçer. Bir de gece yarısı, hangi türküyü söylerse söylesin, keser türküyü, sevglisi üstüne söyler. Bir de günün ucu görünmeden az önce keser. Tam gün atarken, sevgilisinin türküsüne başlar. O gece de böyle biter. Heheey, tellice turna" (90)

Yaşar Kemal Evdalê Zeynikê'nin bu özelliklerine değindikten sonra, Evdal'ın yolda yürürken ayağına değen kanadı yaralı bir turnayı kucaklayarak, onunla arkadaşlığı konusunu anlatır: Günün birinde Evdal'ın gözlerinin açılmasıyla, dünyasının aydınlığa boğulduğunu görmekteyiz: "Bu ara turna önündedir, onu hiç görmez. Sonra bir bakar ki, telli turnası önünde durup durur. Güzel telli turna. Onu tutmak, okşamak, öpmek için elini uzatır. O elin uzatır uzatmaz turna kanat çırpıp, havalanır, uzak göklere gider. Abdal, onu uçsuz bucaksız gökte, bir nokta kalıncaya kadar gözler, sonra turnayı gözden yitirir" (91)

Yukarıda da değindimiz gibi, Evdalê Zeynikê'nin bir folk-

lor ögesi olması dışında tarihsel bir dönemin tanıklığını da yapmaktadır. Evdalê Zeynikê'nin Sürmeli Paşa'nın konak aşığı olması nedeniyle, Paşa'nın bazı seferlere çıkarken bu aşığı yanına aldığı görülmektedir. Kozandağı yöresinde baş kaldıran bazı Türkmen aşiretlerinin üzerine gönderilen Sürmeli Mehmet Paşa, Evdalê Zeynikê'yi de beraberinde götürür. Bunu, Evdalê Zeynikê'nin söylediği Kozandağı türküsünden anlamaktayız. Yaşar Kemal, Evdalê Zeynikê ve Sürmeli Mehmet Paşa bağlantısına yer vermez.

Ama Yaşar Kemal, Evdalê Zeynikê'nin adını anmaksızın, Yusufçuk Yusuf romanında Sürmeli Paşa'nın askerlerinin güneyin sıcağı ve zor koşulları karşısında nasıl kırıldıklarına değinir. Tarihi bazı belirlemeler bir yana, Yaşar Kemal daha ziyade Kürtler arasında yayılan Sürmeli Paşa efsanesini yeniden anlatır. Yaşar Kemal'in "yanık ve belalı bir destan" diye tanımladığı destanda Sürmeli Memed Paşa ve bir ejderha arasında geçen bir döğüşe yer verilir: "*Destana kendini bıraktı. Bu Kürtçe bir destandı. Sürmeli Memed Paşa doğu illerinin bir büyük beyidir. Kozanoğlu padişaha başkaldırmıştı. Padişah da bu ünlü büyük silahşör Doğu Anadolu Beyini Kozanoğlu üstüne yollamıştır. Kürt Beyinin askerleri daha Kozanoğluyla savaşa girişmeden sıtmadan, sinekten sıcaktan yarıyarıya kırılmağa başlamış...*".

...

Bir geceydi. Sıcaktan kimse soluk alamıyordu. Kuşlar, hayvanlar, böcekler, otlar, ağaçlar, taşlar, sular insanlar toprağa serilmişler, bu korkunç sıcağın elinden inliyorlardı. Sürmeli Mehmed Paşa bu tekmil yaratığın bir ağızdan çıkardığı iniltiyi işiterek çadırından dışarıya çıktı. Korkunç bir hışırtıydı bu. İniltilerin, gecenin sesinin, bütün öteki seslerin üstündeydi bu hışırtı.

ti. Gece, yoğun, elle tutulurcasına yoğun bir karanlıktaydı, duvarcasına. Hışırta gittikçe büyüyor, yaklaşıyordu. Birden gecenin arkasından, bataklığın üstünden ona doğru iki top ateş kümesi geldiğini gördü. Sürmeli Memed Paşayı bir korku alıyor ki, ne korku! Ama Sürmeli Memed Paşadır bu. Yedirmez kendisine korkuyu. Çeker kılıcını durur, soluk aldurmaz yoğun karanlığın içinde durur, yapış, keskin, çürümüş toprak kokulu bataklığın kıyısında kendine doğru bir çift yıldız gibi kayarak gelen iki ateş kümesini bekler. Hışırta büyüdüğüçe büyür, ateş kümesi yaklaştıkça parlaklaşır. Sürmeli Memed Paşa bakar ki, bu ateş kümeleri üstüne doğru gelen ejderhanın gözleridir. Sürmeli Memed Paşa arasında bir döğüş başlar, döğüş kırankarına sabaha kadar sürer. Şafakla birlikte ejderha bataklığı kanıyla buluyarak, geldiği yere gider. Kocaman ejderhanın kemikleri şimdiye dek Akçasazın bataklığının ortasında durup durur. Sürmeli Memed Paşanın da ölüsü sıcaktan inliyen, çattırılan Çukurova toprağına serili, öylece kalakalıyor" (92).

Romanda bir Kürt çocuğı olan Yusuf, nasıl babası Kürt Mahmut gibi Derviş Bey'in silahşörü olmaya itilmişse, Sürmeli Memed Paşa da aynı yolu izleyerek, atlılarıyla birlikte Osmanlı düzenini ayakta tutabilmek için başka bir halk yani Türkmen boyları üzerine yürümektedir. Alinyazıları aynıdır. Eline silah verilen Yusuf'un korkulu günlerinde birisinde, Sürmeli Memed Paşa Destanı'nı anımsaması veya Yaşar Kemal'in destanı Yusuf'un ağzından anlatması, onun ejderha ile boğuşunu gözleri önüne getirmesi, Kürtlerin hep başkalarının silahşörü olmaya sürüklendikleri biçimindeki tezi çarpıcı bir biçimde ortaya serer. Böylece, Yaşar Kemal'in, başkalarının silahşörü olmanın beraberinde getirdiğı kötülük-

lere ilişkin keskin eleştirisini de öğrenmiş oluyoruz. Bence romanın bu kesiti, romandaki Kürt tiplerin geleceği açısından, romanın temel mesajını da dile getirmektedir. Ama Yaşar Kemal hemen belirtelim ki, Kürtlerin böyle bir ortama sürüklenişini hazırlayan koşulları da göz ardı etmez. Bu konuyu romanın genel tezleriyle uyumlu kılar. Yaşar Kemal'in, bu destanı romanın bütünlüğünü bozmayacak halde, Yusuf'un geleceğiyle ilintili bir biçimde ele alması, korkularının yoğun olduğu bir sırada romandaki yerini tam saptaması, bize yazarın Kürt kültürüne özellikle halk edebiyatına, folklor'a yeni bir katkı ve yorum kazandırdığını da göstermektedir.

Yaşar Kemal, 1961 yıllarında Ağrı yöresine yaptığı bir gezi sonucunda kaleme aldığı bir röportajında, Sürmeli Medmed Paşa destanının köy muhtarının evinde bir türkücü tarafından anlatıldığı belirlemesine yer verir. O yıllarda Ağrı'da askerlik görevini yapan tiyatrocu Erol Günaydın'ın bu destana bayıldığını da aktarır. Yaşar Kemal, bu yıllarda yazdığı röportajlarının derlendiği *Peri Bacaları* adlı kitabında Kürt aşık geleneğinin önemine de değinir. "*Çok ezelden beri baş göreneği var bura halkının misafirlere, has, iyi misafirlere burahılar, türkülerini dinletirler. Onun için de dengbêjlerini yani türkücülerini çağırırlar*".

Yaşar Kemal, yazmış olduğu Demirciler Çarşısı Cinayeti adlı romanının son kesimlerinden birisinde, güzel tazısı bir Yüzbaşı tarafından zorla elinden alınan Uso'nun öyküsüne yer verir. Yüzbaşı ve tazının peşini bir türlü bırakmayan Uso, günün birinde Yüzbaşı'nın boğasına sarılarak onu öldürür. Sonunda Uso Diyarbakır zindanına hapsedilir. Bu kez,

Uso'yu hapishaneden kurtarmak için seferber olan Gazele ismindeki sevgilisi, yaktığı türkülerle Diyarbakır hapishanesinin altını üstüne getirir. Destanda anti-militer öğeler ön plana çıkar. Yaşar Kemal'in anlattığı ve romanın bütünlüğü, olaylar örgüsü içinde kendine has bir yer edinen bu öykü, daha ziyade Kürt halk türkülerinden, öykülerinden birisi olan *Salıho*'yu bizi anımsatmaktadır. Onsekiz yaşında iken bilinmeyen bir sebeple Diyarbakır hapishanesine düşen Salıho'nun imdadına, bu kez Nurê adında bir kız yetişir ⁽⁹³⁾. Salıho, tam hapishaneye atılacağı sırada, hapishane karşısında sevgilisiyle göz göze gelir, Salıho'nun dünyası alt üst olur, büyük bir hüznün kaplar dünyasını. Salıho'nun sevgilisi olan bu kız, Yaşar Kemal'in portresini çizdiği Gazele gibi, yanık türkülerle hapishanedeki Salıho'ya seslenir, tüm varını yoğunu vermeye hazırdır, yeter ki Salıho kurtulsun. Hatta Cumhuriyetin reisi Mustafa Kemal Paşa'nın merhametine ve peygamberlere de seslenen bu genç kız, tüm kapıları bir bir çalar, aklına gelen insanlara, makamlara tel üzerine tel çeker... Görülüyor ki, Yaşar Kemal'in anlattığı Uso-Gazele destanı, Kürtler arasında anlatılan Salıho adlı öyküye çok benzemektedir. Zaten Yaşar Kemal'in kendisi de, Kürt destanları üzerinde durduğu bir yazısında "*Salihê Sêrfî*" adlı bir Kürt destanından söz eder ⁽⁹⁴⁾.

Yaşar Kemal, Kürtler arasında çok yaygın olan Ceylan üzerine yakılan türkülere büyük bir önem verir. Türküler dışında, ayrıca bu isme olan hayranlığını da gizlemek istemez. İnce Memed'in Kürtler arasında gizlendiği bir sırada, kendisiyle karşılaştığı Gazel adındaki Kürt kızını daha unutmamıştır: "*Kızı olursa ne ad koyardı, Gazel dedi, Gazel ne gü-*

zel bir ad... Abdi Ağadan sonra dağlara, Kürtlerin arasına çekilmişti bir ara. Çok güzel, suna gibi bir kız gürmüştü, adı Gazeldi. Seyranın adı da Gazel olacaktı. Bir de kızları olursa, onun adını da Gazel koyarlardı. Anası da Gazel, kızları da Gazel... Dağlı Kürtler, içinde Gazel adı geçen uzun, çok güzel bir türkü söylemişlerdi. Gazel ona bir kere, taa derinden kara gözleriyle bakmış, o da bir kere, azıcık onu tepeden turnağa ürpertmişti. Seyrana benziyordu tıpkı... Portakal bahçeleri, kokusu, Gazel, Seyran birbirlerine karıştı" (95). Yaşar Kemal, Gazel ismini, yukarıda üzerinde durduğumuz Demirçiler Çarşısı Cinayeti romanının bir kesitinde, Gazele haline getirir. Kimsecik romanında İsmail Ağa'nın bir akrabası olan kızın ismi de Hazal olarak geçer. Kürtçe'de ceylan anlamına gelen Xezal isminin böylece Yaşar kemal değişik biçimlerde yazar. Zarif görünüşlü, alımlı, güzel gözlü bu hayvanın narin yapısı bir yana, diğer bir özelliği de kovalanan bir hayvan olarak, kendisinin peşine düşen güçlere karşı çok uyanık olmasıdır. Özgür hareket etmeyi isteyen hayvanların en inatçılarındandır. Kürtlerin ceylan üzerine yaktıkları türkülerle baktığımızda, biraz da kendilerine yönelik amansız tehlikelerden kurtulmak için, bir kaçış halinde olan ve bazen de vurularak yere serilmiş yaralı ceylan motifleriyle karşılaşmaktayız. Halk bu ceylanlarda bazen de kendisini görmekte, kendini yaratmakta, kendisini dile getirmektedir. Bu tür türkülerde halk, kovalanan yaratıkların, bireylerin, halkların kapıldığı korkuyu, ceylanlardaki bu yakalanma tedirginliği ve ürkekliğine benzetmektedir.

Yaşar Kemal, hem Kürt halk destanlarından yararlanır, hem onları onları yeniden anlatır, hem de bu birikimin etkisiyle yeni ürünler de yaratır, üretir. Bu konuda, kendisi Kürt

olan padişahı Selahattini Eyyubi'nin tılsımlı gömleği ⁽⁹⁶⁾ ve meşhur kılıcı ⁽⁹⁷⁾ üzerine var olan söylentilerden bizi haberdar eden veya söylenti üretmekte, yaratmakta usta olan Yaşar Kemal'in değişik yapıtlarında Selahattini Eyyubi'ye ilişkin olarak rastladığımız bu değinmeler, biraz da görkemli bu padişahın kahramanlığına değer biçen yazarın bilinçli tutumundan kaynaklanır.

Bu genel açıklamalar dışında Yaşar Kemal kendisinin, kendi ailesinin ilişki halinde bulunduğu böyle profesyonel bazı aşıkların adını da verir: *"...Çokurova'da bizim Gıco Mehmet diye destanlar bilen bir şairimiz vardı, sabaha kadar söyler, komşumuz olduğu için çok meraklıydım, sabaha kadar dinlerdim onu. Sonra Abdal Musa vardı ailenin dengbêji, aile para verirdi ona, sonuna kadar..."* ⁽⁹⁸⁾. Hatta bu aşığı 1946 yılına kadar dinlediğini de söyler. Yaşar Kemal'in bu açıklamaları bir yandan Kürt folklorunun önemini sergilemekte, diğer yandan sanatçının içinde yettiği ortama ilişkin olarak bize bazı ip uçları sunmaktadırlar.

Bu profesyonel aşıklar ve ozanların kendisi üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak, Yaşar Kemal, değişik yapıtlarında özene bezene yarattığı ve günlük yaşamın içinden gelen bazı tiplerin sesine de bir güzellik katarak, onları bize adeta birer sanatçı olarak tanıtır. Bu amatör dengbêjler arasında toplumun her kesiminden gelen insanlara rastlamaktayız. Yazar bununla da Kürtlerin adeta doğuştan sanatçı olarak dünyaya geldiklerini de söylemek ister. Nedir Yaşar Kemal'in Kürtleri böyle doğuştan birer amatör dengbêj yapmaya iten etmenler? Yaşar Kemal'in romanlarında adı geçen bazı tiplerin, insanların söyledikleri türküler arasında ağıt ve hasret türkülerinin belli bir yığılma göstermesi, bizi bu konu-

da bayağı aydınlatmaktadır. İnsanların çektiği acı ve ızdırabın, kayıp ve tükenişin halk yaratıcılığını önemli ölçüde etkilediği gerçeğinden yola çıkan Yaşar Kemal, kendisine tip olarak seçtiği Kürtler açısından yaşamın ağıtlaşığı, başka bir deyişle yaşamın çekilmez olduğu kanısındadır. Kısacası, Yaşar Kemal'in Kürt ağıtlarına önem verışı, yapıtlarında eşmek istediği yaraların doğasından kaynaklanmaktadır. Yaşar Kemal kendisiyle-yapılan bir söyleşide 500'den fazla ağıt derlediği açıklamasına yer vermektedir ⁽⁹⁾. Özellikle kadınların ağıt yakmakta usta olduğunu belirten yazarın kendisinin bir noktada bu kuralı bozarak yapıtlarında düzyazı halinde büyük ağıtlar yaktığını veya güçlü bir ağıt ustası olduğunu görürüz. Ezilen, acımasız saldırılara hedef olan, sonunda can veren insanlar üzerine ağıt yakılmaktan başka bir kurtuluş yolunun olmadığını gören insanların çaresizliğini yakın bir mesafeden gözleyen yazar da, aynı yolu seçerek ağıt yakmaktadır. Böylece yazar bir ağıt haline dönüşen Kürt insanının çırpınışına bir anlam kazandırır. Zaten ağıtların kendisi de bu çırpınışın dile yansımasından başka birşey olamaz. İnsanların iç dünyalarının ancak türküler yoluyla dile gelebildiği, insanların ancak böyle rahatladıklarını, sakinleştiklerini sergileyen Yaşar Kemal, bu nedenle ağıtlara büyük bir önem vermektedir. Amatör birer dengbêj olarak yapıtlarında bize tanıttığı tiplerin tümü ağıt yapmaktada usta kişilerdir, ağıtların bazen nenni ve hasret türküleriyle iç içe geçtiğini de görmekteyiz. Demirciler Çarşısı Cinayeti'nin önemli kahramanlarından Kürt Mahmut, hem daha elini kana bulamadan önce, hem de cinayeti işledikten sonra ilk tepkisi, bir ağıt yakmaktır. Adam öldürmeye karar veren ama bu işi daha gerçekleştirmeyen Kürt Mahmut için yazar şunları söy-

ler; "Mahmudun çok tatlı bir sesi vardı. Meryo, Mahmut kadar bu sese aşıktı. Mahmut yavrularım sözünü bir ninni söyler gibi ezgiyle söylüyordu boyuna. Ninni az sonra uzun, dertli, özlemli bir Kürt türküsüne dönüştü. Meryo o türkü ile birlikte ağlamaya başladı. Mahmut da ağladı. Sonra uyudular" ⁽¹⁰⁰⁾. Bu kez bir cinayet işleyen Mahmut hakkında da yazar: "Bir de usuldan, yanık bir Kürt türküsü tutturdu" der ⁽¹⁰¹⁾. Kürt Mahmut romanın sonlarına doğru işkence nedeniyle öldürülür, Meryo'nun elinden ağıt yakmaktan başka hiçbir şey gelmez. Daha sonra başka kadınlar da bu ağıda eşlik ederler ve "yerdeki bütün çiçeklere, gökteki bütün yıldızlara benzeyen" Kürt Mahmut için büyük ağıt törenleri yapılır.

Yaşar Kemal'in Kürt ağıtlarına edebi bir zenginlik olarak bakar. Diğer yandan dikkatlerimizi Kürtler arasındaki ağıt geleneğinin sosyolojik bazı boyutlarına da kaydırır. Özellikle ağıtların kollektif biçimde yakılması, artan çığlıkların çok sesli bir koroya dönüşmesi, ağıt törenine katılanların, ölü tarafının acılarını tam olarak paylaşabilmek için olağanüstü bir çaba göstermeleri, ayrıntılarına kadar vurgulanır. Bu hususta *Kale Kapısı* romanında İsmail Ağa'nın ölüm haberini alan dostların katile katile yola koyularak, dul kalan Zero ve öksüz bırakılan çocuk Mustafa'nın acılarını paylaştığını ele alan bölüm her yönüyle incelemeye değerdir ⁽¹⁰²⁾. Romanın kendisi, eğer çocuk Mustafa'nın korkularını hesaba katmazsak, zaman zaman uzun bir ağıt haline dönüşür, ağıtların sonu romanda tükenmez: "...Kürtler hep bir ağızdan bir tek sesmişçesine bir uzun, çok uzun bir ağıda başladılar. Onlar ağıda başlayınca koyağın iki yanındaki kayalıklar bir kaptandı, bir açıldı gibi oldu. Kürtlerin ağıdı korkunç bir ölüm, bir umut, bir yitiriş çığı gibi ovanın üstünde dolanıyordu...

(103) En büyük ağıtların yakıldığı Kale Kapısı'nda, özellikle İsmail Ağa'nın geride kalan hanımı Zero, yaktığı ağıtlarda Van'a doğru uçan turnalar ile söyleşerek, onlara seslenir, Çukurova'ya lanetler yağdırır: ...*"Sıcak ustura yağıyor gökten, kesiyor bizi ustura gibi sıcak, bin yerimizden"* (104). Yeri gelmişken şunu da hemen belirtelim ki, Yaşar Kemal, Kürtlerin alışık olmadığı Çukurova sığınağına, bir iklim değişikliğinden ziyade, kapıldıkları yoğun korkuyu dile getirmek için alegorik bir anlamda da kullanır, keskin sıcaklar, bazen Çukurova'daki keskin çelişkiler ile içiçe anlatılır. Zero'nun yaktığı bu ağıttan buram-buram Van kokar, Zero Van'a uzanır, Van ile dertleşir, dağların kartalı eşkiya kardeşi Mahiro'ya seslenir, ondan yardım ummaktadır. Yaşar Kemal, böylece ortalığı bir çılgınlığa boğan bu ağıtlardaki protesto ve sempati öğelerine, ağıtların iç yapılarına da büyük bir açıklık getirir.

Beyinleri alt-üst olan insanlar, örneğin yüreği yanan Kürt Mahmut, hanımı Meryo, İsmail Ağa'nın hanımı Zero ve başka kesimden insanlar da, dertlerine çare bulacak insanların yokluğunu hissettikçe, bu türküler, ağıtlar vasıtasıyla kendi kendileriyle söyleşmenin yolunu aramaya koyulurlar, sözlerine bir yetkinlik, bir güzellik de katmaya büyük bir çaba gösterirler. Kanımca Kürt ağıtlarının çekiciliğinin sırtını dayadığı önemli bir toplumsal ve siyasal gerçek de, Kürt insanları açısından yaşamın çok sert, gergin ve acı dolu oluşudur, diyebiliriz.

Yaşar Kemal'in sözlü halk edebiyatından nasıl etkilendiğini gösteren bu açıklamalar dışında, yazarın Kürtçeyi bilmesinin kendisine kazandırdığı olanaklara değinmek gerekir. Yaşar Kemal de Türkiye'deki Kürt dili üzerindeki baskılar, yasak bir dil oluşu ve Türkiye'de yıllardır uygulanmakta

olan asimilasyon politikalarından nasibini alan yazarlardan birisidir. Buna rağmen hala Kürtçeyi unutmuş değildir. Kürtçeyi yeni öğrenmeye çalışan bir okul öğrencisinin hevesiyle konuşan Yaşar Kemal, yapıtlarında zaman zaman yazılı olarak kullandığı bazı Kürtçe sözlüklere de rastlamaktayız. Yaşar Kemal'in Kürtçeyi, Türkçe gibi aynı yetkinlikte hem konuşma dili, hem de yazı dili olarak bildiğini söylemek güçtür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu konuda Yaşar Kemal'in bir kabahati olduğunu sanmıyoruz. Tekrar yapıtlarına dönecek olursak, Yaşar Kemal'in yapıtlarında geçen bazı Kürtçe sözcüklerin dikkatlerimizi çektiği görülmektedir. Örneğin *Dengbêj, bilurvan, govend, kofi, şal-şepik, kero, belê, rut...* Yaşar Kemal'in kendine has olarak kullandığı sözcüklerden oluşan ve Ali Püsküllüoğlu tarafından hazırlanan *Yaşar Kemal Sözlüğü*'nde geçen bazı sözcüklerin Türkçeden ziyade, bugün Kürtçede daha yaygın olarak kullanıldıklarını, bunların çoğunun da köken itibariyle Kürtçe bazı sözcükler olduğunu görmekteyiz, örneğin *bastık, deste, katık, kerme, kunci, ling-ling, memek, mitil, palaz, pança, per, sabi, sap, tar, teberik, tevır, zibil...* Bu sözcüklerden bazılarının yalnız işaretlenmesi ve bazılarının da Yaşar Kemal'in kullandığı anlamda bugünkü Kürtçede yer almadığına da değinmek gerekir, örneğin Kürtçe'de tezek anlamına gelen sözcüğü Yaşar Kemal, "*kat kat olmuş, nasırlaşmış kir*" anlamında kullanır ⁽¹⁰⁵⁾. Yaşar Kemal, yapıtlarını Türkçe olarak kaleme almasına rağmen, Kürtçe yazılmış bazı kısa ifadelerle de rastlamaktayız. Örneğin "*Mustafa kurê min vere vıra*" (Oğlum Mustafa buraya gel)"... Yine Arif Saim Bey'in babası Zeko Bey, oğlunu ziyaret etmekte olduğu bir sırada, Türkçe bilmediği için, oğlunun dostu olan ve Kürtçe bilmeyen Ali Safa

Bey ile Kürtçe konuşmak zorunda kalır, Yaşar Kemal bu kıs-
sı diyalogu Kürtçe olarak romana alır:

- *Kuro hespê bigrın*
- *Lavo Ali Safa, du ser seran hati, ser çavan hati, vira ru-
ne!*
- *Çayani?*
- *Tu hatı bal Bege*
- *Beg vira ye.*
- *Here lavo jore* ⁽¹⁰⁶⁾.

Yaşar Kemal'in Kürtçe'nin etkisinde kalarak, değişik
Kürt tiplerin adlandırılmasında Kürtçe adlardan yararlanır,
örneğin *Meryo, Pero, Mahiro, Esma, Hazal, Zaro, Zeko, Ze-
rê...* Türkçe'de olup da Kürtçe'de kullanılan bazı Arapçadan
gelen adların önüne de Kürt sözcüğünü getirir, örneğin *Kürt
Kerem, Kürt Resul, Kürt Süleyman...*

Diğer yandan Yaşar Kemal'in Kürtçeyi bilmesi, onun yu-
karıda değindiğimiz Kürt sözlü halk edebiyatından yararlan-
masını kolaylaştırmış, ondaki Kürt duyarlılığının belli bir bi-
çim kazanmasını ve ondaki destansal anlatımın yetkinleşme-
sini de etkilediğini söyleyebiliriz. Kısacası, Kürt dili ve edebi-
yatının, Kürt kültürünün maddi ve manevi öğelerinin Yaşar
Kemal üzerindeki etkisi hep önemli olmuştur.

YAŞAR KEMAL'DE ÇUKUROVA- VAN KARŞITLIĞI

(I)

KORKULU BİR DÜNYA: ÇUKUROVA

Yaşar Kemal'e göre Çukurova, bütün kötülüklerin, çirkinliklerin ve haksızlıkların kol gezdiği korkulu bir bataklık, cehennem ve korkulu bir dünyadır. Tek sözcükle, insanların düştüğü, bir daha da içinden çıkamadığı kocaman bir çukurdur. Yazarın Çukurova yerine zaman zaman "çukur" sözcüğünü sıkça kullanması, bu nedenle çok anlamlıdır. Yazarın yöreyi ele alan romanlarında, Türkiye'nin güneyinde yer alan Çukurova'nın sorunlarını ele aldığı doğrudur, ama Yaşar Kemal Çukurova'ya böyle dar bir coğrafik yöre olarak bakmaz. Çukurova, Yaşar Kemal'de yapıtlarını iyi incelediğimizde, bir soyutlama haline dönüşür. Korkunun cesaretlendirildiği, tüm köşe-bucakları kapsar, böylece Çukurova, bir toprak parçası olmaktan çıkar, bir kavram, bir simge haline dönüşür. Çukurova'nın alanı bu nedenle çok kapsamlıdır. Çukurova bir kötülük çiçeğidir, bir dikendir. Yaşar Kemal'in yapıtlarını incelediğimizde, karşımıza ilk çıkan öldür-

me ve öldürölme korkusudur, açlık korkusudur... Tümünün temelindeki temel korkuysa, gelecek korkusudur. İnsanları yiyip kemiren korkunun yarattığı endişe ve tedirginliğin sınırı Yaşar Kemal'in yapıtlarında yoktur. Yazar, böyle bir dünyada yıkım ve tükenişin kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Bu kabustan kurtulmanın tek yolunun Çukurova'sız bir dünya yaratmaktan geçtiğinin inancında olan Yaşar Kemal, böylece bize kurmaca bir ülke yaratarak, gelecek korkusundan kurtulmanın yollarını da gösterir. Yaşar Kemal diğer yandan hiç de Çukurova cehennemine benzemiyen, Çukurova'nın tam karşısı bir cennet yaratır, adını Van koyar. Böylece Yaşar Kemal'in yapıtlarında Çukurova-Van karşıtlığı biçiminde temel bir yapı ile karşılaşmaktayız. Kürtler somutunda bu karşıtlığın ne anlama geldiğini daha ilerde ayrıntılı olarak ele almaya çalışacağız. Bu karşıtlığın genel özelliklerine geçmeden önce de, Yaşar Kemal'in korkulu bir dünya olarak gördüğü köşe-bucaklardan bir tanesi olan Çukurova'ya dönmek zorundayız. Çünkü o böyle kapsamlı bir karşıtlığı yaratırken, kendine Çukurova'yı model olarak seçmekte, kahraman ve konularını, malzeme ve örneklerini bu yörenden almaktadır. Yaşar Kemal'in Çukurova'yı ele alan yapıtlarında rastladığımız genel çizgi, Çukurova'nın hem buradaki Kürt topluluğuna, hem de diğer insanlara artık yar olamayacağı gerçeğidir. İnsanlıktan hiç bir eser artık Çukurova'da kalmamıştır. Berna Moran, Yaşar Kemal'in Çukurova'yı ele alan romanlarında rastladığı bir *"yozlaşma mitosu"* ndan söz eder. Neden olarak da, 1876 yılındaki İskan olayı ve 1950'lerde başhyan tarımdaki sanayileşmeyi gösterir ve Yaşar Kemal'in de aynı inançta olduğunu belirtir⁽¹⁰⁷⁾.

Kürtlerin Çukurova'ya gelmeleri çok eskilere dayanmaktadır. Kürtlerin bu verimli topraklara akın etmesi bir rastlantı olarak açıklanamaz. Bu göçü hızlandıran etmenlerin başında ekonomik bazı zorluklar, savaşlar, yöredeki etnik gerginlikler, Çukurova'ya yapılan sürgünler, kan davaları ve aşiretler arası bazı çatışmaların büyük bir rol oynadığı görülmektedir. Kürtlerin yaşadığı bazı yörelerin Çukurova'ya yakın oluşu gibi coğrafik nedenler de, bu insan akımını hızlandırır. Böylece, zamanla Çukurova'da büyük bir Kürt topluluğu oluşmaya başlar. Yaşar Kemal'e göre, bu nüfus hareketliliğinin başladığı dönem, Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanmaktadır: *"Birinci Dünya Savaşından sonra Çukurovayı Kürtler doldurmuş, şu ovaya irili ufaklı yüzlerce kıl çadır kurulmuştu. Savaşın yurtlarından yuvalarından ettiği Kürtler sıtmadan, açlıktan kırılıyorlardı. Çukurova havası onlar için hava değil ağıydı. Ağı alıp ağı veriyordu. Her şeyleriyle, atları, eşekleri, koyunları, tavukları, çadırları, her şeyleriyle gelmişlerdi. Her obanın, aşiretin başında Beyleri de vardı. Sıtmada, açlıkta, bu felakette bile sıkı sıkı göreneklerine bağlıydılar. Beylerinin sözlerinden çıkmıyorlar, bir dediğini iki etmiyorlardı"*⁽¹⁰⁸⁾. Yaşar Kemal'in Çukurova'ya inen Kürtlerin umduklarını bulamadıklarını, durumlarının daha da kötüleştiğini yapıtlarında sergilemeye çalışır. Hem keskinleşen sınıf farklılaşmaları, hem de kültürel bazı çatışmaların ve bir kültür şokunun Çukurova'da yaşanması, durumlarını büyük ölçüde sarsmakta, ekonomik ve toplumsal düzeyde onları acı bir biçimde hırpalamaktadır. Beraberlerinde getirdikleri aşiret ilişkileri, gelenek ve adetler, onların bu kötüleşen durum karşısında, ayakta tutunmalarını önemli ölçüde etkiler. İlerde de göreceğimiz gibi, Yaşar Kemal bu ilişkilere büyük önem verir.

Yaşar Kemal, Çukurova'ya akın eden, belli umutlar ile yola çıkan Kürtlerin, nasıl bozguna ve düş kırılığına uğradıklarını ele alırken, oldukça çarpıcı, nefis bir manzara ile karşımıza çıkmaktadır, Kürtlerin çilesini de özlü bir biçimde özetlemektedir:

"Dağlardan geldiler. Ayaklarında ham çarık, kırmızı postal, sarı edik...Bacaklarında nar kabuğuna, ceviz kabuğuna boyanmış el dokuması kalın yün şalvar, yakaları işlemeli Maraş manısından çizgili mintan, ellerinde terkeşler, kadınları sıрма işleme al önlüklü, yaşlıları mavi dolama, ak başörtüsü, kızları gelinleri sırmalı fes, gümüş tepelikler, ellerinde terkeş, çifte dolma, çakmaklı tabancalar, dudaklarında yüzyıllarca öteden gelen ağıtlar, türküler, sazlar, tulumlar, kabaklar ve davullar ve zurnalarla geldiler. Kimileri uzak Torostandı ve Kürtçe konuşuyorlardı. Semah dönüyorlardı her düzlükte, her kaya dibinde, ulu ateşler yakaraktan ve ateşe ve insana ve güzel demelere, şu dünyada ne ki var, ne ki güzel, çiçeklere, koca bir mavi çiçek olaraktan açmış gökyüzüne, dibinde ışık kaynayan aydınlık sulara ve insanlara ve toprağa yere diz çöküp, sağ dizlerini ölümsüz toprakla bitiştirip niyazda bulunuyorlardı, her şeyi unutup, kendilerinden geçip... Yurtlarını bırakmış, köylerini, evlerini bırakmış, ulu Torosun yamaçlarından, çam, kiraz, it burnu çiçeklerinin arasından inerek geliyorlardı. Kurgına uğramışlardı. Yüzyıllardır zulüme uğramışlardı. Ve ormanı kesiyorlardı, ormanı kökliyorlar, hopur ediyorlardı. Üç yılda, beş yılda bir dönümlük, iki dönümlük toprak çıkarıyorlar ormandan, kan, emek, her karışında bir alinteri...Bir yıl ekiyorlar, ikinci yıl sel gelip topraklarını alıp götürüyor ve topraklarının yerinde sivri kayalar kalıyordu. Bir yıl değil, beş yıl değil, yüz yıl belki, üç yüz yıl belki... Ve Torosun ağacı, ormanı eridi ve

toprağı eridi. Çiçekleri, otları, arıları, böcekleri, kuşları yok oldular. Ve göç başladı Torostan ovaya azar azar, sonra yığınlarca. Sıtmadan, sinekten öldüler. Ölmeyenler yarıcı, yavaşma oldular⁽¹⁰⁹⁾.

Kürtlerin Çukurova'daki öyküsünün genel sınırlarını böyle özetleyen Yaşar Kemal, değişik yapıtlarında Kürtlerin daha somut, daha özgül sorunlarını didiklemeye, kurcalayıp, eşelemeye koyulur. Bu konuda, özellikle Yağmurcuk Kuşu, Kale Kapısı, Kanın Sesi, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Yusufcuk Yusuf, İnce Memed, Binboğlar Efsanesi ve Yılanı Öldürseler adlı romanlarının değişik kesitlerinde, yazar bize üzerinde çalışabileceğimiz zengin bir malzeme sunmaktadır.

Çukurova'nın bu kaos ortamında var güçleriyle bir yaşam mücadelesi vermeye çabalayan Kürtlerin inanıcına göre, artık Çukurova'nın hiçbir cazibesi, çekiciliği yoktur.

Çukurova'ya göç eden Kürtlerin büyük bir kesimi yoksul Kürt köylüleridir. Eşkiyalar ve ağa-bey gibi tiplerin de içinde bulunduğu Çukurova Kürt topluluğu, her çeşit, değişik tabakalardan oluşmaktadır. Çukurova'nın en büyük karpuzlarını yetiştirenler de Kürtlerdir :*"Yıllardan beridir, en büyük adalardan biri olan Bostancık adasında kavun karpuz ekilir. Burayı Kürt Memo, büyük tarlaları olan bir ağadan kiraya almıştır. Çukurovanın en iri kavunları, karpuzları Memonun Bostancığında yetişir⁽¹¹⁰⁾.*

Yaşar Kemal'in Çukurova'yı konu edinen romanları, buradaki Kürtlerin büyük ölçüde Van'dan geldiklerini gösteriyor. Yazarın, bu Kürtlere ilgisi, ailesinin Van'lı olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşar Kemal'in böyle geniş bir saha ça-

lışmasına yönelmesinde, her şeyden önce bu çalışmaya mini bir model oluşturan kendi ailesi ve yakın akraba çevresinin etkili olduğunu görürüz.

Yazarın konumuz açısından önem kazanan önemli yapıtı, 1978 yılında yazmaya başladığı ve 1991 yılında bitirdiği üç ciltlik romanıdır, Kimsecik üst başlığıyla yayınlanan ve Yağmurcuk Kuşu, Kale Kapısı, Kanın Sesi adlı birbirinin devamı olan bu trilogi, yazarın kendi ailesinin başından geçenleri konu edinmektedir. Roman bu yönüyle otobiyografik bir karektere sahiptir. Yaşar Kemal'in, ailesinin kendisine kazandırdığı bir zenginlikle kaleme aldığı bu romanda, Van'dan Çukurova'ya yerleşen İsmail Ağa ve ailesinin sorunları, özellikle de ailenin tek çocuğu Mustafa'nın kapıldığı korku, ana Zero'nun bu konudaki endişeleri ve varlığını yapıtta sürekli hissettiren büyük tedirginlikler romanda geniş yer tutar. Tüm bu açıklamalar bir yana, bu yapıt, özellikle de romanın birinci cildi - Yağmurcuk Kuşu şimdiye kadar Türkiye'de Kürt temasına açılan romanların başını çektiğini, en önemli yapıtlardan birisi olduğunu da söyleyebiliriz. Yaşar Kemal, her ne kadar romanda Mustafa'nın kapıldığı korkuyu bireysel bir düzeyde psikolojik bir öge olarak ele alıyorsa da, diğer yandan korku kavramının diğer boyutlarına da dikkatlerimizi çeker. Yaşar Kemal dönemin tarihsel, politik, ekonomik zorluklarını da hesaba katarak, bir Kürt ailesi açısından korkunun önemini bireysellikten kurtararak toplumsal bir endişe, bunu daha da ileri götürerek Kürtlerin bir halk olarak kapıldıkları gelecek korkusu üzerine, bizi düşünmeye sevk eder. Yağmurcuk Kuşu'nun ilk sayfalarında, yazar o yıllarda bölgede olup-bitenlerin bir dökümünü de yapar. Romanın en önemli tezi bence, gelecek endişesinin hem birey-

sel, hem de toplumsal düzeyde dalga dalga büyümesidir. Hatta, Yaşar Kemal insanlığın kapıldığı korku ve endişeye de el atmaktadır. İnsanların günümüzde kapıldığı korku yüzünden sınırları aşıp ,oralara-buralara dağılmasını, bir sığınak peşinde olduğunu düşündükçe, Yaşar Kemal'in bu yapıtıyla, bir noktada insanlığın temel bir sorununu da -gelecek korkusunu- tartışmaların gündemine getirdiğini de söyleyebiliriz. Atilla Özkırımlı'nın bu romanı "*Trajik bir insanlık senfonisi*" olarak görmesi ve adlandırması, bu nedenle çok anlamlı ve yerinde bir görüştür⁽¹¹⁾.

Kimsecik üçlüsünün birinci cildi Yağmurcuk Kuşu adlı roman, Van'dan aylarca yürüyerek Çukurova'ya doğru yol alan İsmail Ağa ve ailesinin yorucu seferiyle başlar. Çukurova'ya varan İsmail Ağa bazı güçlüklerle karşılaşır. Bunlardan birisi de, kendisine oturmak amacıyla Ermenilerden kalma bir eve yerleşmek istememesidir. Bu halkın başına gelenleri daha unutmuş değildir. İsmail Ağa, burada bazı uyum güçlükleri çeker, durumu daha da kötüleşir. Çukurova'ya geldikten sonra İsmail Ağa'nın Mustafa adında bir oğlan çocuğu olur. Ailenin tek çocuğudur. Diğer yandan ailenin daha Çukurova'ya varmadan yolda buldukları ve kendisine bir evlat sevgisi gösterdikleri Salman adındaki çocuk, Mustafa'nın dünyaya gelmesinden sonra onu kıskanmaya başlar. Zamanla büyüyen Salman, romanın sonunda bir Çerkez hançeriyle vurup İsmail Ağa'yı öldürür. Romanın ikinci cildi Kale Kapısı'nda bu kez Salman'ın kendisini de öldüreceği düşüncesine kapılan ailenin tek öz evladı Mustafa'nın korkusu büyümektedir. Kale Kapısı adlı romanda daha ziyade Mustafa'nın kapıldığı bu korku ele alınmaktadır. Musta-

fa, sürekli gizlenecek bir delik , bir sığınak peşindedir. Romanın üçüncü cildinde Mustafa'nın Salman tarafından öldürülme korkusu sürüp gitmektedir. Ama romanın bu son cildinde Mustafa en azından kendisiyle korku üzerine konuşabileceği ve çocuklardan oluşan bi arkadaş çevresine kavuşmuştur, romanda tamamen çocuklar vardır. Yaşar Kemal, bu son ciltte korku kavramı üzerinde geniş ayrıntılara girer.

Bu üç ciltlik romanın incelenmesi gereken ön önemli yönü, bence Salman'ın kendisini öldüreceği görüşüne kesin gözüyle bakan veya öyle düşünen Mustafa'nın kapıldığı korkudan ziyade, babasını öldüren, şimdi de Mustafa'yı öldürmek isteyen ve romanın korku saçan kahramanı Salman'nın geçmişi ve geleceğe ilişkin endişe boyutlarının bilinmesidir. Salman'ın korkularına bir anlam kazandırmadığımız sürece, Mustafa'nın korkularına da bir yorum getiremeyiz. Bu nedenle Salman'nın iç dünyasını, iç yaşantılarını, dönemin tarihsel zorluklarını bilmek zorundayız. Yoksa onun İsmail Ağa'yı öldürmesine ve Mustafa'nın peşine takılmasına veya Mustafa'nın öyle düşünmesine bir açıklık getiremeyiz.

Kimdir bu Salman? Bu sorunun yanıtını Yaşar Kemal tam olarak vermez. Onun etnik kökenini de kesin olarak açıklamak istemez: "*Salman ata binmez miydi, neden binmesin, eşkiya Kürt Reşit atla dolaşan bir eşkiya değil miydi, belki de Salman da Kürttü, Yezidiler Kürt değil miydi, Salman da Yezidi. İşte vurulunca, onun bindiği ata...Babasının...*"⁽¹¹²⁾. Yaşar Kemal ortalıkta yayılan söylentileri kulak kabartarak, Salman'nın Yezidi Kürtlerden olduğu görüşünü dile getiren söylentileri ön plana çıkarır. Niçin başka bir halk değil de yalnız Yezidiler? Sanırım Salman'ın Yezidi olabileceği görüşünü, Yaşar Kemal bilinçli olarak öne çıkarmaktadır. Yezi-

dilerin başına gelenler, geçmişleri, onların kültürlerindeki bilinmiyen yönlerini adeta Salman'ın kişiliğinde göstermeye çalışır. Salman'ın kim olduğu sorusuna yanıt verilmez, biraz da karanlıkta bırakılır, tıpkı Yezidilerin fazla bilinmiyen geçmişleri gibi. (Çünkü Yezidiler hem etnik kökenleri bakımından yani Kürt olmaları nedeniyle, hem de dini inançları bakımından da örneğin şeytana tapmaları nedeniyle, yörede en çok horlanan, hırpalanan değişik etnik topluluklardan birisidir. Kökleri Anadolu'dan kazınan Yezidiler, büyük baskılara hedef olmuşlardır. Yaşar Kemal'in bir sır olarak Salman'ın etnik kökenine bakışı, yazarın çağımızın başında savaşlar, kırim ve etnik çekişmeler nedeniyle ortalıkta bir sürü çocuğun sahipsiz kaldığı biçimindeki tezi üzerine de gelişmektedir: *"Ve konuşmağa başladı oturur oturmaz da. Köpeklerden, çocuklardan konuşuyordu. Yüzlerce binlerce çoban köpeği, yüzlerce binlerce çocuk kalmıştı yerlerinden yurtlarından olan Ermenilerden, Kürtlerden, Yahudilerden, Türkmenlerden... Köpekler sürülerini, çocuklar analarını, babalarını, köylerini yitirmişler, sonra da nasıl gelmişlerse bir araya gelmişler, sürülerce karlı dağlara, ovalara, yollara dökülmüşlerdi"⁽¹³⁾.*

Anası ve babasını yitiren, ortalıkta sürüyle bulunan bu çocukların etnik kökenlerinin bilinmiyeceği gerçeğinden yola çıkan Yaşar Kemal, Salman hakkında fazla açıklamalar yapmaktan bu nedenle bilinçli olarak çekinir, romanda bilinenler de Yaşar Kemal'in dilinden çıkan sözler değil, insanların yaydıkları söylentilerdir. Bu söylentilerin çeşitliliğine, dönemin karmaşık ve zor koşulları gibi önem veren Yaşar Kemal, böylece Salman'ı *"insanlıktan çıkartılmış"* bir yaratık olarak ele alır. Ona esrarengiz, korku saçan bir kişilik kazandırır. Böylece Yaşar Kemal, eleştirilerini Salman üzerin-

de değil de, dönemin kötü tarihsel faciaları üzerinde yoğunlaştırır. Peki nedir Salman'ın İsmail Ağa'yı vurup öldürmesinin arkasında yatan gerçekler? Yaşar Kemal, bu sorunun yanıtını vermeye çalışırken, Salman'ın içinde yetiştği koşullara, daha doğrusu korkulu günlere dikkatlerimizi çeker. İlk bakışta Salman'ın, İsmail Ağa'nın yeni doğan çocuğuna yönelik kıskançlığının, Mustafa'nın babası İsmail Ağa'ya yöneldiğini söyleyebiliriz. Salman ortalıkta dolaşan söylentilerin etkisinde de kalmış olabilir, örneğin İsmail Ağa'nın Salman'ın anasını kıskandığı için öldürdüğü söylentisinin Salman'ın kulağına gitmesinin, onu yürekten yaraladığını da kestirebiliriz. Bu konunun, Salman'ın çevresine yönelik olarak geliştirdiği düşmanca tutum üzerinde etkili olduğu, hatta İsmail Ağa'nın öldürülmesi olayında, bardağı taşıran son damla olabileceğini de söyleyebiliriz. Ama asıl üzerinde durulması gereken temel sorun, Salman'ın sıcak bir ilgiden yoksun, sahipsiz büyüyerek, büyük acılar çekmiş olmasıdır. Bu çocuğun geleceğe ilişkin endişeleri yoğundur. Kendisinin bilinçaltı dopdolu, karma karışıktır. Etnik çatışmalar, açlık, yoksulluk, salgın hastalıkların yoğun olarak yaşandığı bir yörede ve savaşların tükenmediği bir dönemde dünyaya gözlerini açan Salman, Yaşar Kemal'e göre, dost bir dünya ve sıcak bir aile ortamından doğuştan itibaren yoksun bırakılmıştır. Büyüyen Salman da, şimdi ister istemez dünyaya başka bir gözle, yani düşman bir gözle bakmaktadır. Böylece, Salman'ın iç yaşantısı, dış yaşantısına büyük ölçüde biçim kazandırır.

Yaşar Kemal, başta da söylediğimiz gibi korku kavramına çok geniş bakar. Bireysel olduğu gibi, toplumsal düzeyde de korkunun özellikle kovalanan, tepelenen halklar, azınlık-

lar arasında da çok yaygın ve yoğun olduğu inancındadır. Bu halklar birgün yok olacakları korkusuyla her an tetiktedirler. Can ve yurtlarından edilme korkusu çok şiddetlidir. Kimsecik romanı bu perspektif üzerine kuruludur. Yaşar Kemal insani değerlerin ve dayanışmanın sarsıldığı, tehdit edildiği bir ortam ve zaman kesitinde gezintiye çıkarak, Kürtlerin kendi geleceklerine ilişkin endişelerine de bir anlam vermeye çalışır. İsmail Ağa, Çukurova'ya vardktan sonra yolculuğu sırasında tanık olduğu gerçekleri, gözlemlerini anlatırken, biraz da Kürtlerin bu çilesini dile getirir : *"İsmail Ağa Fırat boylarına, Dicleye, Diyarbakır ovasına, Mezopotamyaya gelişlerini, yüzbinlerce insanın oradaki kör döğüşünü, birbirlerinin gözlerini oyuşlarını, düşmandan daha çok birbirlerini öldürüşlerini, Mezopotamya ovasının insan ölüleriyle, insan, at, sığır, koyun ölüleleriyle, üstüste doluşunu, koskocaman ovada kokudan durulmadığını, bir damla su için belki üç gün yürüdüklerini...Biz oradan nasıl kurtulduk buraya düştük daha anlamıyorum. Sağa gidiyorduk karşımıza düşman, sola, güneye, kuzeye, gündoğuya; günbatıya, düşman...Sarılmışız, bir ölüm çemberinde bir yıldan fazla döndük durduk Bey"⁽¹¹⁴⁾. Kürtlerin bugünkü parçalanmışlığını ve dört taraftan değişik saldırılara hedef olduklarını düşündükçe, Yaşar Kemal'in sözünü ettiği "sürek avı"nın ne anlama geldiğini daha kolay anlamaktayız.*

İsmail Ağa'nın Çukurova'ya gelirken yol boyunca başından geçenler ve Çukurova'ya geldikten sonra Salman tarafından öldürölmesi bir yana, İsmail Ağa'nın daha öldürölmeden önce, Çukurova'da çektikleri zorluklar ve burada başına gelen belalar da ayrı bir önem kazanmaktadır. İsmail Ağa Çukurova'ya yerleştikten sonra, daha önceleri buraya

gelen Kürt göçmenlerinin acısını ve yoksullaşmasını içine sindiremez. Onlara elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır. Varını yoğunu onlara peşkeş çeker. Zamanla İsmail Ağa da yoksullaşır. İşsiz kalır, günlerini iş aramakla geçirir. Kendisine yönelik söylentilerin nicel olarak arttığı da görülmektedir: *"Bütün parasını, karısının altın kemerini de satarak hepsini aç, sıtmalı Kürt göçmenlere vermiş, kendisi de böyle işte aç açıkta kalmış"*⁽¹¹⁵⁾. Yaşar Kemal, İsmail Ağa'nın portresini çizerken, onun tüm erdemlerini sergilemek ister, ona bir iyilik tanrısı olarak bakar. Mert ve yiğit bir insandır. Kurtuluş Savaşına katılanlara büyük yardımlarda bulunur, çetelere silah ve yiyecek ulaştırır. Kısacası, İsmail Ağa tüm çabalarına rağmen Çukurova'da rahat yüzü görmez, sonunda vurularak öldürülür. Kimsecik romanının her üç cildinde de korku, bu Kürt ailesini Çukurova'da çember içine alarak, oldukça yıpratır. Değil yalnız İsmail Ağa ve çocuk Mustafa'nın başına gelenler, diğer yandan İsmail Ağa'nın hanımı Zero, İsmail Ağa'nın kardeşi Hasan, karısı Pero da Çukurova'ya gelişlerine çok pişmandırlar.

Yaşar Kemal, Akçasazın Ağaları adlı iki ciltlik (Demirciler Çarşısı Cinayet, Yusufçuk Yusuf) kapsamlı romanında başka bir Kürt ailesinin faciasına önemli bir yer verir. Kimsecik romanında olduğu gibi (İsmail Ağa, oğlu Mustafa), bu romanda da baba-oğul (Kürt Mahmut, oğlu Yusuf) büyük tehlikelerin hedefi haline gelirler. Her iki babanın alın yazgıları bir olduğu halde, oğullarının başına gelenler daha farklıdır, Yusuf vurularak öldürülür, Mustafa da kapıldığı korku nedeniyle ölü bir can haline gelir. Bu iki roman arasındaki en benzer konulardan birisi de, korku ögesinin bu her iki çocuğa büyük acılar çektirmiş olmasıdır. Yusuf öldürmek kor-

kusuyla, Mustafa öldürölmek korkusuyla yaşar. Diğer ortak bir yönü, her iki aile de Van'dan Çukurova'ya göç eder, yak-tıkları ağıtlarda Çukurova lanetlenir, Van yüceltilir. Akçasa-zın Ağaları'ndaki olaylar, Kimsecik romanına göre daha ya-kın bir geçmişte meydana gelir. 1950 yıllarında kapitalist iliş-kilerin Çukurova'ya girişı, feodal ilişkilerin çözölüşünü önemli ölçüde etkiler. Feodalizmden-kapitalizme geçişin ya-rattığı zorlamalar, özellikle değerler sistemindeki değişimin bu geçiş sürecinde kazandığı mesafe, romandaki Kürt tema-sına da yansır. Özellikle Yusufçuk Yusuf romanında tüm de-ğerlerin alt üst olduğunu görmekteyiz.

Romanın birinci cildi Demirciler Çarşısı Cinayeti'nde iki Türkmen ailesinin (Sarıoğlular-Akyollular) arasında tüken-mek bilmeyen kan davaları anlatılır. Yaşar Kemal, romanın ilk sayfalarına yerleştirdiğı bir öykü, kapsamlı bu yapıtın te-mel mesajının daha iyi anlaşılabilmesine katkıda bulunmak-tadır. Öyküye göre dünyayı dolaşan adamın birisi gençliğin-de güzel atları olan, insanların hep mutlu olduğı bir şehre gi-der. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, yaşlandığında aynı adam bu şehri tekrar ziyaret eder ama hiçbir şeyin yerli ye-rinde kalmadığını, şehrin toza boğulduğunu, kentin güzelli-ğinden hiçbir eser kalmadığına tanık olur. Duvarın dibinde güneşlenen ve "*kederinden dişleri kenetlenmiş*" birisine yakla-şır, bu şehrin başına gelenleri sorar, adam bir "*Aaah*" çektik-ten sonra, şu yanıtı verir: "*O iyi insanlar, dedi, o güzel atlara bindiler çekip gittiler...Aaaaah! Aaaaah! Aaaaaah!* ". Yaşar Kemal, bu öyküyle de eski insani ve soylu bazı değerlerin yi-tip gittiğini, iki Türkmen ailesi arasındaki kan davası somu-tunda bu romanda göstermeye çalışır. Bu ailelerden birisi-nin başını Derviş Bey çekmektedir, karşı taraftan Murtaza

Beyi öldürmek için, yanında çalışmakta olan ve tamamen ona bağımlı olan Kürt Mahmut'dan yararlanır. Kürt Mahmut adam öldürmenin kötü birşey olduğunu bilmesine rağmen, ekonomik bağımlılık ve yoksulluk yüzünden Derviş Bey'in isteğini aradan beş yıl geçmesine rağmen yerine getirmek zorundadır. Kürt Mahmut, daha Murtaza Beyi öldürmeden önce sıkıntılı günler yaşar, katil olmaktan yana değildir, tedirgindir, bir ay ortalıkta dolaşır: *"Bir ay içinde Mahmut tam beş kere Derviş Bey'in huzuruna çıkmak istedi, beşinde de korktu yapamadı"*⁽¹¹⁶⁾. Bir ikilem arasında bocalamaktadır. Ama katil olmaya mecburdur. Yaşam, onu böyle bir noktaya getirir. Sonunda birgün Murtaza Beyi yatak odasında bulunduğu bir sırada ve yanbaşıda yatan karısının göğsünün açık, iri bir memesinin dışarı fırladığını gördüğü bir anda, vurup onu öldürür. Bu kez yaktığı bir ağıtta: *"sebepevin yıkılsın, sebep gözün kör olsun" diyormuş*⁽¹¹⁷⁾. Kürt Mahmut, her ne kadar Murtaza Bey'i öldürürse de, diğer yandan ona acımaktadır, hatta öldüğünde mezarının Murtaza Bey'in yanbaşıda kazılmasını da bu ağıtta söylüyormuş. Kürt Mahmut, beş yıl Murtaza Bey'in peşinde dolaşmasına rağmen, tetiği çekip onu öldürmez, ona acımaktadır: *"Daha gencecik bir adam. Çiçeği burnunda. Adam ona kıyar mı? Anası da dördüncü ordudan. Bir Kürt kızı..."*⁽¹¹⁸⁾. Diğer yandan Kürt Mahmut *"herkes düşmanını kendi eliyle öldürür"* biçimindeki gelenekleri hatırladıkça, Derviş Bey'in niçin bu görevi kendisine aktardığı konusunda da ikircimliğe düşer. Kısacası, Kürt Mahmut başına gelebilecek tüm tehlikeleri bilmesine rağmen, yine de elinde olmayarak katil olmak dışında bir seçenek bulamaz. Bu kez Kürt Mahmut artık bıcağın kemige dayandığını görür ve kendini yeniden gözden geçirir. Yaşar

Kemal, Kürt Mahmut'dun iç yaşantılarını uzanırken, onun korkunç bir baskı altında olduğunu saptar. Birbiriyle çatışan iki Kürt Mahmut'un canlı ve başarılı birer portresini çizer. Ama Derviş Bey'in birgün kendisine "git" demesi, onu büyük ölçüde yaralar, bu tek sözcük ona çok ağır gelir. Güç bir durumla karşı karşıya kalan Kürt Mahmut, kendisini bu hususta inandırmaya çalışır: *"Ben yemek yediğim sofraya bıçak sokmayacağım. İnsanlıkta bu yok"*⁽¹¹⁹⁾. Ayrıca Kürt Mahmut, niçin başkasına değil de, bu görevin kendisine verildiği üzerine de düşünür: *"En güvendiği adamı benim de onun için"*⁽¹²⁰⁾. Bu akıl yürütmeler ve düşünceler dışında, Kürt Mahmut kurana el basarak, Murtaza Beyi öldüreceğine ilişkin yemin etmesi, bardağı taşıran son damla olur. Artık Kürt Mahmut'un bu işe hazır konuma geldiği, kendisini psikolojik olarak hazırladığını görüyoruz. Bu işin bir geri dönüşü yoktur artık.

Nedir bu Kürt Mahmut'deki ruh hali? Kürt Mahmut Murtaza Beyi öldürdükten sonra, yaktığı ağıt ve sözler arasında, Murtaza Beyi "kendisi" nin öldürmediğine ilişkin bir pişmanlık, suçlululuk duygusunun izlerine de rastlamaktayız. Bu sözlerle, elinde olmayarak bir kaza yaptığını, kendisinin suçsuz olduğunu dile getirmek istemektedir. Elinde olmayarak işlediği bu cinayetle de, adam öldürmenin adeta kötü bir şey olduğunu bir kez daha kanıtlamak mı istemektedir? Bu sorunun yanıtı, Kürt Mahmut'un bu cinayeti yapmaya mecbur olup-olmadığı noktasında aranmalıdır. Adam öldürmekten çekinen, korkan Kürt Mahmut, bu cinayeti işledikten sonra kaçarak bu defa da öldürülme korkusuyla günlerini geçirir. Kürt Mahmut ve benzerlerinin yaşamına sürekliliği veren öldürme ve öldürülme korkusudur. Kürt

Mahmut'un asıl macerası bundan sonra başlar. Yaşar Kemal, Kürt Mahmut'un portresini şöyle çizer : *"Kürt Mahmut uzun boylu, kumral, sarkık, kıvrıkcık püskül bıyıklı, kaşını kaldırıp da hiç kimseye, hiç bir yöne bakmıyor, bu yüzden gözlerinin rengini kimse görmüyor. Parmakları uzun, biçimli, omuzları geniş, düzgün, kaşları çatık, usuldan elmacık kemikleri çıkık, dudakları kırmızı, etli, yanaktan dudağa inen çizgi derin, gün görmüş. Gözlerinin yöresi kırışık içinde, çok güneşte kalmış"*⁽¹²¹⁾.

Romanın en önemli kesitlerinden birisi de, Kürt Mahmut'un yakalandıktan sonra gördüğü işkencelerin yer aldığı bölümdür. Kürt Mahmut'u konuşturmak için kendisine yoğun bir işkence uygulanır. Ama ağzından tek laf alınmaz. Kürt Mahmut konuşmaz. Resmi yetkililer, devletin onu konuşturmaya yeterli bir kudrete sahip olduğu görüşünden hareket ederek, kendi aralarında ateşli, ırkçı tartışmalara girerler. Türkiye Cumhuriyeti'nin gücü üzerine konuşmalar yapılır. Sonunda Kürt Mahmut'un konuşmadığı ve işkence sonucunda öldüğü haberi gelir. Onu konuşturamayan yetkililerin başarısızlığı karşısında küplere binen Yüzbaşı'nın kızgınlığı hat saflara ulaşır. Çünkü Kürt Mahmut'a işkence yapılması konusunda askerlere asıl emiri veren Yüzbaşı'dır. Konuşmalar sopa üzerine yoğunlaşır. Süleyman Aslansoypençe: *"Bu milletin sırtından sopayı eksik ettiğin gün batarız"* biçiminde sözlerine başlayarak, dayak ve işkence konusundaki görüşlerini açıklamaya çalışır. Kürt Mahmut'a yapılan işkenceler, son yıllarda Türkiye'de yoğunlaşan ve ölümle sonuçlanan sistemli işkence olaylarını güçlü bir biçimde çağrıştırmaktadır. İşkence edebiyatının en çarpıcı örneklerinden birisi olan romanın bu kesitiyle, Yaşar Kemal aynı zamanda

Kürt Mahmut'a yapılan işkenceyi politik motiflerle de zenginleştirerek, resmi çevreler arasında Kürtlere duyulan kızgınlığın nasıl bir yoğunluk kazandığını sergilemek ister. Bu sözlerin sahibi Süleyman Aslansoypençe, Yaşar Kemal'in tanımıyla *"bir kartal gibi dağlardan inerek"* Çukurova'ya konar, daha sonra gelir, Ermeni Panosyan'ın tüm mülküne ele geçirir, pervasızın biri olur, kanı temiz bir Türk olarak, tüm dünyaya kafa tutar. Kimdir bu Süleyman? Yaşar Kemal'in yanıtı şudur: *"Beğendiği bir soyadını bir hafta kullanıp eskittikten sonra başka başka soyadlarını deniyen oydu"*⁽¹²²⁾. Süleyman Aslansoypençe bir sürü araştırma ve çabadan sonra, bu soyadında karar kılar. Bu karara varmadan önce denediği ama beğenmediği soyadları konusunu bir gülmece havası içinde anlatan Yaşar Kemal, bununla da Türkiye'deki ırkçı eğilimlerin ortaya çıkış sürecini gözler önüne serer. Süleyman Aslansoypençe'nin, bu soyadını almadan önce çok sevdiği başka soyadları da vardır: *Ulutürk, Türkulu, Çelikyıldız, Sunguryıldırım, Altındemir, Şahinkanat, Yücebulut...* Hatta kafası *Ulucengizhanşavaşkan* soyadına da takılır, en güzeli. Fakat sonunda Aslansoypençe soyadında karar verir.

Kürt Mahmut'un başına gelenlerin yer aldığı kesitte, Yaşar Kemal insanlık dışı bu uygulamaların sorumlularına, büyük eleştiriler yöneltir. Diğer yandan Murtaza Beyi öldüren Kürt Mahmut, Yaşar Kemal'e göre zalim, gözününü kan bürümüş birisi değildir. Kürt Mahmut beyinin dediğini yapmakla da, geleneklere göre hareket etmektedir. Yaşar Kemal suçu Kürt Mahmut'a değil de, topluma yükler. Bu nedenle Kürt Mahmut'a yapılan insanlık dışı işkence yöntemlerini bir gülmece havası içinde acımayla eleştirir. Peki geçmişi hep özleyen, gelenekleri ve görenekleri sürekli yücelten

Yaşar Kemal, bu kez bazı gelenekleri karşısına almasını nasıl açıklayabiliriz? Bu noktaya ve Kürt Mahmut'un konumuna bir açıklık getirenlerden birisi sanırım Berna Moran'dır. Berna Moran yazdığı *Yaşar Kemal'de Yozlaşma Mitosu* adlı incelemesinde, Yaşar Kemal'in bir ikilem ile karşı karşıya kaldığını belirtir: ... *"bir yandan eski değerlerin koruyucusu ve temsilcisi durumunda olan derebeyliği savunmak, bir yandan da ortaçağdan kalma ve her türlü gerilikleri içeren despotik feodal düzenin kötülüklerini belirtmek zorunda. Başka şekilde söylersek Yaşar Kemal'in sorunu, geçmiş feodal düzene özlemle, ilericiliği bağdaştırmak. Göreceğimiz gibi yazar ilginç bir çözüm getirecektir bu soruna"*. Berna Moran, daha sonra Kürt Mahmut, oğlu Yusuf ve benzerlerinin çilesi üzerine bazı açıklamalarda bulunur: *"Aşirete bağlı köylünün de sömürüldüğünü yadsımaz Yaşar Kemal, ama üzerinde fazla durmaz. Aşiret gelenekleri arasında asıl eleştirdiği, vurguladığı ve romanda somut olarak canlandırdığı bir görenek vardır :Beyin yerine cinayet işlemek üzere adam yetiştirmek. Bu silahşörler özel olarak yiğitlik görenekleri doğrultusunda eğitilirler. Bey'in "öl dediği yerde ölünür, kal dediği yerde kalınır, öldür dediği yerde öldürülür" ve ser verilir sır verilmez. Bu fedailer Bey'in yerine adam vururlar, ama çoğu kez de yakalanıp hapse girerler ya da karşı tarafça öldürülürler. Akçasazın Ağaları'nda bir adamı öldürme görevini üstlemiş bu adamların çileleri, ruhsal bunalımları ve yakalanınca çektikleri işkenceler (Kürt Mahmut ve oğlu Yusuf örneklerinde olduğu gibi), çok somut bir şekilde okuru etkiliyecek ayrıntılarla sergilenir"*⁽¹²³⁾.

Demirciler Çarşısı Cinayeti adlı kapsamlı romanının sonlarına doğru, romandaki olaylarla pek bağlantısı olmayan

bir bölümde Yaşar Kemal, okuyucunun dikkatlerini Diyarbakır üzerine çeker. Yazarın şiirsel, lirik bir dille kaleme aldığı ve bir destanı andıran bu bölümde Uso adında birisi, canı gibi sevdiği bir kınalı taziye kavuşur. Bir Yüzbaşı bu güzel taziye Uso'nun elinden zorla alır, Yüzbaşı'nın bu zorbalığı Uso'yu güç durumunda bırakır. Tazisini istemeye gelen Uso, her defasında büyük hakaretlere uğrar. Aylar, yıllar geçmesine rağmen Uso, bu güzel taziye daha unutmamıştır. Uso, Yüzbaşı'nın peşini bırakmaz, sonunda onu gırtlığına yapışarak öldürür. Yüzbaşı'nın hışımına uğrayan Uso, en son olarak kendini Diyarbakır hapishanesinde bulur.

Diyarbakır hapishanesine düşen Uso'yu kurtarmak için, bu kez Uso'nun daha önceleri kendisine aşık olduğu Gazele adındaki bir güzel dilber seferber olur, Uso'yu kurtarmak için varını yoğunu gözden çıkarır.

Yaşar Kemal'in Uso adındaki bir garibani, Yüzbaşı gibi gaddar birisiyle karşı karşıya getirmesi, romana anti-militer bir boyut kazandırmaktadır. Yazar, ayrıca Uso'dan yola koyularak "*Usogiller*" biçiminde bir genellemede de bulunur. Baskı ve terörün alanı genişler. Kimdir bu Usogiller? Uso'nun alın yazgısını paylaşan herkestir. En çok da, bir halk olarak benzer militer baskılara hedef olan Kürtlerdir. Peki nedir Yaşar Kemal'i böyle, romandaki olaylarla pek de bağlantısı olmayan bir destana yer vermeye iten zihinsel-ruhsal mekanizma? Kanımca, bu konu biraz da, Demirciler Çarşısı Cinayeti'nin sonunda işkence ile öldürülen Kürt Mahmut'un konumuyla ilintilidir. Kürt Mahmut'un işkence ile öldürülmesi konusundan ziyade, bu işkence sırasında resmi çevrelerin tutumunda gözlenen şöven, saldırgan, sadist eğilimleri daha da insanlık dışı bulan Yaşar Kemal, sanırım

destanın, romanla bağlantısını çok simgesel bir düzeyde de olsa, kurabilmektedir. Nedir bu bağlantı noktaları? Birincisi, romanda Kürt Mahmut'un işkenceyle öldüren ekibin başını bir Yüzbaşı çekmektedir, bu destansı bölümde de bir Yüzbaşı karşınıza çıkmaktadır. İkisinin de benzer yönleri bulunmaktadır: totaliter bir zihniyetin en koyu savunucuları olmaları. Diğer yandan, bu kesitte sözü edilen Uso ve onun alın yazgısı, biraz da bu romanın devamı olan Yusufçuk Yusuf adlı romanın baş kahramanı ve Kürt Mahmut'un oğlu Yusuf'un başına gelenleri çağrıştırmaktadır. Yazar, böylece belki de, romanın ikinci cildi hakkında okuyucuya bir işaret ulaştırmak istemektedir. Yazar, Uso'nun Kürt Mahmut'un oğlu olabileceği kuşkusuna yer vermez. Hatta Uso'nun babasının adının Hasan olduğunu da belirtmek zorunda kalır, örneğin *"Hasan oğlu Uso idama mahkum edilmiştir"* gibi... Kürtçe de Yusuf'a bilindiği gibi Uso denilmektedir. Kürtçeyi bilmeyen Türk okuyucusu açısından bu tür çağrışımların veya bağlantıların kurulması, o kadar kolay değildir. Yaşar Kemal'in Çukurova'yı bırakarak Diyarbakır'a kadar uzanması, her ne kadar roman açısından teknik bir ayrıntı ve yazarın romandaki olaylar zincirinden uzaklaştığını gösteriyorsa da, diğer yandan romanın Kürtler açısından temel bir mesajının açıklık kazanması için, böyle bir ayrıntıya girmenin gerekli olduğu inancıyla hareket ettiği kanısındayım. Kürt Mahmut'a yapılan işkenceyi korkunç ve çirkin bulan yazar olaydan yola çıkarak Kürt halkının yüzyıllık çilesine, Diyarbakır hapishanesi somutunda tarihi bir derinlik de kazandırmaktadır. Baskı ve zulmü bir yaşam biçimi haline getiren amansız güçleri karşısına alan Yaşar Kemal, Çukurova, Diyarbakır... diye bir sınır da tanımak istemez, Gazele'nin kişiliğinde, tüm

dünyada kötülüklerin, çirkinliklerin ve haksızlıkların bir an önce son bulması gerektiği dileğinde bulunur. Yaşar Kemal bu umudunu, Uso'yu kurtarmak için yollara düşen Gazele'nin türküsü, şiir karışımı feryatlarıyla birleştirir, ceren gözlü bu dilberdeki insani duyarlılığa büyük önem verir. Bir tazi yüzünden hapis-haneleri boylayan Uso'daki hayvan sevgisini de bu duyarlılığa ekleyen Yaşar Kemal, doğa-insan arasındaki ilişkilere bir bütün olarak bakar:

Ve Uso dağları gördü. Ulu Süphandağını. Ulu kervân yollarını gördü. Uso mitralyöz. Uso bomba, Uso çok tüfek, çok candar, çok asker gördü. Yedi yıl dağlarda gezdi. Usogiller çok kalabalıktılar dağlarda, yüzbaşılar daha kalabalıktılar ovada. Dağdakilerle ovadakiler çatıştılar, çok insan öldü. Çoluk çocuk doğrandılar. Ve Uso Toroslardı gördü, Karadenizi, Akdenizi...Evler yıkıldı yakıldı, ocaklar söndü Uso bir geçitte, keskin çakmaktaşından ak kayalar arasında, yanında üstüste yığılmış arkadaşlarının ölüsü ve kan içinde, mitralyözünün başında omuzu parçalamış, kendinden geçmiş yakalandı.

...

Diyarbakır surlarının dibine geldim. Toprağına diz çöktüm, eski taşların, eski otların, eski kapıların, eski demirlerin, çok eski bakırların yeşiline diz çöktüm. Eski suların aydınlığına, ışığına, yalımına diz çöktüm.

Üç kere bağırdım Diyarbakır surlarından içeri... Üç kere yerle bir ettim Diyarbakır surlarını, üç kere yıktım Diyarbakır mahpus-hanesini. Üç kere gördüm Uso'yu, üç kere tuttum Usoyu, üç kere öptüm Usoyu, üç kere yaralarını okşadım Usonun.

Vardım yargıcın önüne, ben Gazeleyim Gazele, dedim. Ceren gözlüyüm, çöllerin cereni benim ben, dedim. Babamın tavlası Arap atlarla dolu. Al, sizin olsun. Alnım, göğsüm, bileklerim altın dolu, hepsini sökeceğim, al, sizin olsun, yeter ki Usonun canını bağışlayın. Ben Gazeleyim Gazele, sırma saçlıyım. Keseceğim sırma saçlarımı, al sizin olsun, yeter ki Usonun canını bağışlayın. Ben Gazeleyim Gazele, ceren gözlüyüm, gözlerim çöllerin tekmil cerenlerinin gözleri kadar güzel, al gözlerimi, sizin olsun, yeter ki Usonun canını bağışlayın.

Surun bedenlerinde incirler bitmiş, nar ağaçları, mavi güller açmıştı. Ve bir türkü orada mavi açmış kocaman gülün altında daha öyle iğranarak durur.

Diyarbakır gül kokar, menekşe kokar, zulüm kokar. Diyarbakır çarşılarına, kaldırımlara baştan ayağa menekşe sererler, gül sererler. Mavi, katmer katmer pembe...Demeti yüz paraya, yüz paraya...

Diyarbakır çarşısında menekşe satacağım, bağların, ovaların, kırların tekmil menekşelerini toplayacağım. Usoyu kurtaracağım, Usonun canını...

Tanyerinde daldı Gazele. Diyarbakır hapisanesinin kapısına bağlamışlar gibi onu, zincirle, kelepçelerle...Gazele menekşe sattı. Yargıçlara yüzbaşılara... Ben Gazeleyim Gazele, dağların, göklerin, ovaların turnası, çöllerin cereniyim. Sevda çiçekleri aşmış surlarımda, toprağımda, yüreğimde. Sevda çiçekleri bitirdim, açtırdım Diyarbakır mahpushanesinin taş duvarlarında, taş duvarlarında. Ben Gazeleyim Gazele, Gazele...üç kere katar katar olmuş turnalara seslendim. Üç kere Usoya ses verdim.

...

Uso Yüzbaşıyı gördü.

Taziyi, Gazeleyi, Aliciği, tellalı, dağları, turnaları, zincirleri, kanları, yalımları, yargıcı, kuşları, zulümü gördü Uso, zulümü. Uso kapkara sırma saçlar gördü.

Ol sebepten Gazelenin gözleri ceren gözlerine benziyordu⁽¹²⁴⁾.

Yaşar Kemal, Gâzele'ye dostlukların dilini çözen bir iyilik tanrıçası olarak bakar. O, bir dosttur, bir sevgili, kurtarıcı bir melek, kadınca bir tanrıdır. Demirciler Çarşısı Cinayeti, bir roman olarak böyle destanla son bulur ama iki Türkmen ailesi arasındaki kan davaları daha sürüp gitmektedir. Romanın devamı olan Yusufçuk Yusuf'da bu çekişmeler ve düşmanca ilişkiler artık tam bir açmaz haline varır.

Yusufçuk Yusuf romanında daha önceleri üzerinde durduğumuz Demirciler Çarşısı Cinayeti romanında adı geçen Kürt Mahmut'un oğlu Yusuf'un öyküsü yer almaktadır. Romanın adı olan Yusufçuk Yusuf'daki "Yusufçuk" sözcüğü bir yandan, Yusuf'un annesi Meyro'nun zaman zaman canı gibi sevdiği oğluna örneğin "*Yusufçuk can*" diye seslenmesinden, bir yandan da yazarın Yusuf'un konumunu yusufçuk adındaki bir kuşa benzetmesinden kaynaklanmaktadır. Yusufçuk adlı bir kuş üzerine söylenen masallarından yola çıkan Yaşar Kemal'e göre, yusufçuk adlı bir kuş olup, uşmak isteyen Yusuf, böylece tüm kaza-belalardan kurtulmayı istemektedir. Romanda bu masallara değinilen kesit, Yusuf'un korkulu günler yaşadığını içeren roman bölümlerden birisi içinde anlatılması bu nedenle anlamlı olması gerekir⁽¹²⁵⁾.

Derviş Bey'in bir silahşör olarak kullandığı Kürt Mahmut'un yakalandıktan sonra karakolda işkenceyle öldürülmesi, Yusufçuk Yusuf romanında hanımı Meyro ve oğlu Yu-

suf'u büyük bir üzüntüye boğar. Üzerine büyük ağıtlar yakılır.

Diğer yandan Meyro ve çocuk Yusuf'un elinden birşey gelmez. Derviş Bey'in korunması altındadırlar, her yönüyle ona bağımlıdırlar. Acılarını içlerine gömmekten başka yapabilecekleri bir şey de yoktur. Bir çaresizlik içinde kıvranırlar. Derviş Bey, zamanla büyüyen Yusuf'u babası gibi, onu da kendi düşmaları üzerine göndermek için, onu bir silahşör olarak yetiştirir. "*Mahmudun oğlu Mahmut gibi olmalıdır*" veya "*eli silah tutmayan erkek de erkek sayılmazdı ki...*" düşünce- siyle hareket etmeye itilen Yusuf, yanında silah kullanmayı öğrenen Süllü Ağa'nın söylediklerini de kulağına küpe eder : "*İnsan dediğin, ekmek yediği sofraya bıçak sokmaz*"...

Derviş Bey, Deli Hacı adındaki birisini öldürmek için Yusuf'u silahlandırır, bu çocuğu kendi düşmanı üzerine gönderir. Yusuf onu öldürünceye kadar büyük acılar çeker, katil olmaktan çok korkar, ilk kez bir adamı öldürmekten deli gibi korkan Yusuf, eline verilen tabancadan da çok ürkmektedir. Tabancanın tetiğini görünce ödü patlayan Yusuf, ağır bir demir yükü haline dönüşen bu tabancayla uzun bir dönem dolaştıktan sonra, hala Deli Hacı'yı vurmaktan çekinmekte, korkmaktadır. Büyük bir bunalıma düşen Yusuf, sonunda eline aldığı hançeriyle Deli Hacı'yı vurup öldürmek zorunda kalır, tıpkı babası gibi...

Yusuf Derviş Bey'in düşmanı Deli Hacı'yı öldürmek için çıktığı av ve büyük serüven sırasında kendisini tam olarak ikna etmesini sağlayan nedenler oldukça çeşitlidir, Yusuf kendine göre yeni gerekçeler üretir. Her şeyden önce, O kendisinin ve annesi Meyro'nun bu Bey'in kuşatması altında, ona bağımlı olduklarını çok iyi bilmektedir. Diğer yandan o, top-

lumun yarattığı "erkek adam" gibi değerlere uymak zorundadır. En önemlisi de Yusuf, Derviş Bey'in adamlarından birisinin Gülizar adlı kızına olan aşkını da hesaba katmakta, eğer bu cinayeti gerçekleştirmezse, bu kızın Bey tarafından kendisine verilmiyeceğini de bilmektedir. Hatta Bey, kendisine kızı Nurhan'ı da verebilir, zaten herkesin üç-dört karısı var. En önemlisi de, Yusuf Deli Hacı öldürmekle bir zehir haline gelen korkulu yaşamının da son bulacağı inancındadır. Tüm bunlara ikna olduktan sonra, Yusuf vurup Deli Hacı'yı öldürür, gerisini pek düşünmez. Asıl önemli sorunlar bundan sonra başlamaktadır.

Yusuf'un Deli Hacı'yı öldürmesinden sonra jandarmalar katili yakalamak için sürekli Derviş Bey'in çiftliğine baskınlar düzenler. Jandarmalar, Yusuf'u bu cinayete iten asıl kişinin Derviş Bey olduğunu da çok iyi bilmektedirler. Derviş Bey, bu arama-taramaların ve jandarma baskısına daha fazla dayanmaz artık. Derviş Bey, birgün Yusuf'un annesine dönerek, Yusuf'u memleketi olan Van'a göndereceğini söyler, ana-oğul helallaştıktan sonra, Derviş Bey Yusuf'la beraber bir bataklığın kenarına gelirler, sonunda Derviş Bey, tabancasını çekerek, bile bile şimdiye kadar kendisinin kahrını çeken bu çocuğu da öldürerek, yıllardır toz kondurmak istemediği Türkmen geleneklerini ayaklar altına alır. Derviş Bey, Yusuf hakkında daha önceleri hiç de böyle düşünmüyordu: *"... Ama Bey kendi kendine söz verdi, Yusufu oğlundan, karısından çok sevdiği Yusufu ölüm yolunda kullanmıyacaktı. Onu oğul diye, kardeş diye yanında saklayacaktı. Duymuştu ki Gülizarla sevişiyorlar, onunla Gülizarı evlendirecekti. Ancak birkaç tane kalmış yiğit insan soyundan birisini her bir beladan ölünceye kadar koruyacaktı"*⁽¹²⁶⁾. Peki Derviş Beyi böyle

çılgınca bir davranışa iten başlıca etmen nedir? Bu sorunun yanıtı pek karmaşıktır. Bu zorlukların başında da Derviş Bey'in kişiliğinde kendini gösteren karakterlerin çeşitliliği gelmektedir. Derviş Bey'in gözünde para hırsı yoktur. Para kazanmak isteyen, kendisine ters düşen ve ayrı bir yolda yürüyen oğlu Muzaffer'dir. Derviş bey onur peşindedir, geleneklere önem vermektedir, düşmanlarından öç alması da bu nedenle kaçınılmaz olacaktır. Kürt Mahmut ve oğlu Yusuf'a kötülük etme düşüncesi Derviş Bey'in aklından geçmez. Ama o düşmanca ilişkiler içine sürüklendiği için, biraz da geleneklerin gereklerini yerine getirmek ister, örneğin öç alma... Aslında Derviş Bey, Yaşar Kemal'in çizgileriyle, kötülükten yana azgın bir tip de değildir. Düşmanı yarı ölü yatağında uzanırken, onu ziyarete gitmesi yine onun bu özelliğinde kaynaklanmaktadır. Tüm bunlara rağmen, yazar Derviş Bey'in konumu ve geçmişi yüceltme eğilimi konusundaki düşüncelerinin ayrıntılarına girmek konumuz değilse de, bu konunun önemli ve incelenmeye değer olduğunu da söylemek gerekir.

Yusuf'un böyle hazin bir biçimde öldürülmesi, Derviş Bey'in sonu demektir. Yaşar Kemal'in en hacimli kitabı olan Yusufçuk Yusuf'un (725 sayfa) ana fikrinin anlaşılabilmesi için, bu Kürt garibanı önemli işlevler üstlenir. Özellikle onun haince öldürülmesi olayı, romanın tezleri ve mesajının ana malzemesini oluşturmaktadır. Çünkü Derviş Bey, çok önem verdiği eski değerleri, görenek ve gelenekleri ayaklar altına almaktan çekinmeyerek, kendine sığınan, oğlu gibi sevdiği Yusuf'un canına kıymak zorunda kalır. Yaşar Kemal, bu olayı, eski soylu insan ilişkilerinin artık yitip gittiğinin bir işareti ve altın çağ olarak değerlendirdiği bir dön-

min sonu olarak ele alır. Romanın başına yer alan "*O iyi insanlar, o güzel atlara bindiler gittiler*" sözlerine büyük ölçüde tanıklık eden bu cinayet, Yaşar Kemal'e göre bir çöküş sürecinin en önemli belirtilerinden birisidir. Yusuf'un öldürülmesi olayı, eski Türkmen düzeninin en sadık temsilcilerinden birisi olan Derviş Bey açısından kaçınılmaz bir intihardır. Yusuf'un babası Kürt Mahmut her ne kadar büyük acılar çekerek, işkence sonucunda öldürülürse de, oğlu Yusuf'un bir ihanet olayı ile karşı karşıya kalması, öldürülmesi olayı, okuyucuyu olağanüstü bir biçimde etkilemekte, sarsmakta ve üzüntüye boğmaktadır.

Kısacası, Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları adlı ikilisi Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf romanlarında ölümle sonuçlanan iki olay; Kürt Mahmut ve oğlu Yusuf'un öldürülmeleri, Yaşar Kemal'in romanda geliştirmek istediği tezlere önemli ölçüde açıklık kazandırmaktadır. Yaşar Kemal'in, çöküşünü içine sindiremediği eski değerler üzerine yaktığı ağıt ve yitirilmiş bir cennet olarak gördüğü geçmişî yüceltme eğilimleri, romanın temel tezlerini oluşturur. Yazar, bu Kürt ailesinin dramını da, böyle altın bir çağın acı sonu olarak ele alır. O bir yandan göçüp-giden insani bazı değerlere ağıt yakarken, diğer yandan yeni palazlanan toprak ağalarının ortaya çıkışını da tehlikeli bir gelişme olarak kabul eder. Çukurova'da gözleri para hırsıyla dolu bu yeni türeyen toprak ağalarının Kürtlere yönelik tehditleri de bu arada romanda artmaktadır. Devleti parmaklarının ucunda oynatan bu yeni ağaların, Kürt Mahmut'a yapılan işken-ce örneğinde olduğu gibi tamamen yarı-resmî ilişkiler içine girdiklerlerini de sergiliyen Yaşar Kemal, bu arada devletin bir açmazına dikkatleri çeker.

Yaşar Kemal'in dört cilt halinde hazırladığı ve kendisini büyük bir üne kavuşturan İnce Memed romanı, şimdiye kadar Kürtçe de olmak üzere kırk civarında dile çevrildi, yazarın önemli yapıtlarından birisi sayılmaktadır. Otuz iki yıl içinde dört cilt olarak yayınlanan İnce Memed, Yaşar Kemal'e göre de bu romanın hazırlığı daha gerilere gider, 1943 yılında yazmaya başladığını ve 39 yılda tamamladığını belirtir⁽¹²⁸⁾. Yaşar Kemal, İnce Memed gibi soylu bir eşkiya tipi yaratmakla, Türk edebiyatında direnme temasının güçlenmesine büyük bir katkıda bulundu, bir ödül töreninde konuşan Fransız Jean D'ormesson, Yaşar Kemal'i "*İnce Memed'in Babası*" olarak adlandırmayı, sanırım yapının önemini büyük ölçüde açığa vuruyor⁽¹²⁹⁾. Her cildin sonunda yörede hakimiyetini sürdüren bir ağa veya beyi öldüren soylu eşkiya İnce Memed, ortalıktan kaybolur, görünmez. Romanın birinci cildinde Abdi Ağa'yı öldüren İnce Memed yöredeki yoksul halk tarafından sevilen, sayılan bir eşkiya haline gelir. Yaşar Kemal, eşkiya kültürüne ilişkin açıklamalarda bulunurken, özellikle annesi Nigar Hatun'un yakın akraba çevresinin hep eşkiya olduklarını, bunun kendisine bir zenginlik kazandırdığını belirtir: "*Şimdi ben bu eşkiyaları tanıdım tabii... Mahiro diye bir dayım vardı. Doğu Anadolu'nun en büyük eşkiyalarından biri. Çok müthiş bir macerası var adamın. Anamın ailesi hep eşkiya. Anamın babası eşkiya, amcası eşkiya. Çerko diye bir amcası var. "Çerko kardeşler" diyorlar bunlara. Bunların macerası da dehşet. Ortadirek'te onun yaşamından bir parça vardır*"⁽¹³⁰⁾. Değil yalnız İnce Memed romanında, Yaşar Kemal'in diğer bazı yapıtlarında da önemli Kürt eşkiyalarına rastlamaktayız, *Teneke* romanındaki Kürt Memed Ali, eski bir eşkiyadır, yarı-belgesel romanı *Çakırcalı Efe*'de-

ki ünlü eşkiya Hacı Mustafa, yöreye sürgün edilen Kürtlerdendir...Geçmiş yıllarda dağların başında yaşıyan, kendilerine göre padişahlık ve sultanlıklar kuran bu Kürt eşkiyalarının tümü, İnce Memed gibi soylu, adalet dağıtmaktadırlar.

Yaşar Kemal, İnce Memed'in etnik kökenine ilişkin kesin ayrıntılara girmez. Ama İnce Memed ile birlikte olan, onunla beraber hareket eden bazı Kürt eşkiyaların adlarına romanda rastlamaktayız. Diğer yandan mesleği eşkiya olmayan, diğer bazı Kürt tiplerini de romanda görürüz. Romanın dört cildinin değişik sayfaları arasına serpiştirilmiş Kürtlere ilişkin bir dizi öge ve motifler de bulunmaktadır. Romandaki olaylar 1925-1933 yılları arasında Toroslar ve Çukurova yöresinde geçmektedir.

İnce Memed romanı başta olmak üzere, Yaşar Kemal değişik yapıtlarında zaman zaman Lek Kürtleri ifadesini kullanır. Bu Kürtlerin daha ziyade Anavarza yöresinde oturdukları görülmektedir : "*Anavarza kalesinin arkası Lek Kürtlerinin yurdu*"⁽¹³¹⁾, "*Lek Kürtleri kartallara benzerdi*"⁽¹³²⁾, "*Lek Kürtleri türkülerde kaldı*"⁽¹³³⁾, "*Aslanlı köyünde eskilerin alıcı kuş dedikleri Lek Kürtleri otururlar*"⁽¹³⁴⁾...

İnce Memed romanında kendilerinden söz edilen Kürtlerin büyük bir kesimi ırgat, yanaşma olarak çalışan yoksul kimselerdir. Hepsi de yiğitliği ve mertliğiyle tanınan tiplerdir. Bazıları da Kurtuluş Savaşı'na katılan, daha sonra yoksul düşmüş Kürtlerdir. İnce Memed'in birinci cildinde adı geçen ünlü eşkiyalardan birisi Kürt Reşit'tir. Yoksul insanların yanında yer alarak hem ağalara, hem de soysuz eşkiyalara karşı savaşmış ve üzerine yakılan türküler dilden dile dolaşır. Dersim'den gelen Kürt Dursun, İnce Memed çetesine

katılır : "*Kürt Dursun Dersimin dillere destan namlı eşliyelerin-
dandı, bir süre önce Torosa gelmiş üç kişisiyle birlikte İnce
Memede katılmıştı*"⁽¹³⁵⁾. Kürt Haydar da, keskin bir nişancı
olarak tanıtılır, elliye yakın tazısı vardır. Kurtuluş Savaşı'na
katılan Kürt Rüstem de, savaş bittikten sonra kendi eliyle
yaptığı bir barakada, altı çocuğu ve hanımıyla birlikte büyük
bir yoksulluk içinde yaşar. Yine de Cumhuriyet Bayramı tö-
renleri yaklaştıkça eski günleri hatırlar : "*Kemikleri fırlamış
yağız beygirine biner, çok süslü kurbacını eline alır, törenlere
katılırdı*"⁽¹³⁶⁾. Kurtuluş Savaşı'na katılan diğer bir Kürt de,
Kürt Süleyman'dır. Karayılan'ın bacası Haney ile evlenen
Kürt Süleyman savaşta üstün başarılar gösterir : "*Asıl akıl,
asıl eşkiya Kürt Süleymandı. Karayılanı Fransızlara karşı dö-
ğüşe götüren oydu. Koca Fransız ordusunu perişan eden...*"⁽¹³⁷⁾.

Yaşar Kemal'in İnce Memed romanında yetkin bir por-
tresini çizdiği en önemli Kürt tipi, hiç kuşkusuz Arif Saim
Bey'dir. Yaşar Kemal'in yapıtlarında üzerinde en çok duru-
lan, kendisine ilişkin ayrıntılı bilgilerin nicel bir artış gös-
terdiği Kürtlerin başında Arif Saim Bey gelmektedir. Yaşar
Kemal'in yapıtlarında pek az rastladığımız zalim ve büyük
bir nefrete hedef olan Kürtlerin de önemlisi, Arif Saim
Bey'dir. Yaşar Kemal'e göre, Arif Saim Bey dünyanın en la-
netli yaratıklarından birisidir. İnce Memed romanının deği-
şik ciltlerinde kendisinden sık sık söz edilen, İnce Memed'in
karşısında, resmi ve yarı-resmi çevrelerin yanında yer alan
Arif Saim Bey, romanda yer alan Kürtlerin en tipigidir. Ken-
disi Bingöl Kürtlerinden olan Arif Saim Bey, yoksul bir aile-
den gelmektedir. Kurtuluş Savaşı'na da katılan bu Kürt, sa-
vaşın bitiminden sonra Çukurova'ya yerleşir. Geniş toprakla-

rı zor ve baskı yoluyla ele geçiren Arif Saim Bey, büyük ser-
vetlerin sahibi olur, zenginleşir. Harput çarşısında tellallık
yapan babası Zeko Bey, onun zenginleştiğini, köseyi döndü-
ğünü duyar duymaz, çok sevdiği işini bırakarak, Çukurova'-
nın yolunu tutar. Tek kelime Türkçe bilmeyen Zeko Bey,
karşılaştığı Türklerle Kürtçe konuşmak dışında bir çıkar yo-
lu bulamaz. Devletin üst yetkilileriyle de yakın ilişkiler içine
giren ve Mustafa Kemal'in en önemli adamlarından birisi
olan Arif Saim Bey'in adı, tüm Çukurova'ya yayılır. Yaşar
Kemal'in *"Ankara hükümeti demek Arif Saim Bey demektir"*
biçiminde okuyucuya tanıttığı Arif Saim Bey, yoksul halka
büyük bir baskı ve zulüm uygular. Kendisi, Kurtuluş Savaşı
yıllarında ikili oynar savaşın yön değiştirdiğini görünce Mus-
tafa Kemal'in saflarında yer alır. Kurnaz, zeki birisidir. Arif
Saim Bey'in *"en büyük övüncü tabancayla çok uzaktan gü-
müş paraları vurmastıydı"*⁽¹³⁸⁾. Kozan mebusluğunu da yapan
Arif Saim Bey, daha sonra ortalık yatışınca, yanına bir zira-
at mühendisi de alarak Çukurova'ya gider. En verimli top-
raklara konar. Çerkezlerin topraklarını zorla ellerinden
alır. İnce Memed romanının değişik ciltlerinde, hem İnce
Memed, hem de yoksul halka karşı değişik entrikalar, kötü-
lükler ve tuzaklar kurmakla tanınan Arif Saim Bey, askeri
bir çevreden gelmektedir, kasabada jandarma üsteğmeni-
dir. Ünlü eşkiya İnce Memed, Arif Saim Bey'in yaptıklarına
artık fazla dayanamıyarak, onu *"yaldızlı karyolaya yatmış ga-
zete okurken"* kurşun yağmuruna tutar. Böylece İnce Me-
med yörede başağrısı haline gelen bu zalim Kürdü defterin-
den silmek zorunda kalır.

Arif Saim Bey'i yakından tanıyanlar, onun kişiliği hakkın-
da değişik düşünceler öne sürerler, hep kötü şeyler anlatır-

lar. Yaşlı, gün görmüş, savaşırlara girmiş çıkmış bir Çerkez, Arif Saim Bey'in Diyarbakır'da halka yaptığı kötülükler ve zulmü daha unutmamıştır⁽¹³⁹⁾. İnce Memed romanının dışında, Kimsecik adlı romanda da, yine aynı Arif Saim Bey karşımıza çıkmaktadır. Romanın birinci cildinde dünyaya gelen ve romanın diğer ciltlerinin önemli çocuk kahramanı Mustafa'nın adını, Arif Saim Bey kendisi takar. Bu ad üzerinde ısrar etmesi de, onun Mustafa Kemal'e olan hayranlığından kaynaklanmaktadır. İlk sıralarda Mustafa'nın babası İsmail Ağa ile arasını düzeltmeye çalışan Arif Saim Bey, daha sonra İsmail Ağa'nın kendisi ve Mustafa Kemal hakkında uluorta konuştuğunu duyunca küplere biner: "...Koskoçaman, gök gibi gürleyen Arif Saim Bey çok yakında bu Kürdün hakkından gelecekti, hem de öyle bir gelecekti ki, ne biçim, İsmailin her parçası bir kurdun, bir köpeğin ağzında kalacaktı..."⁽¹⁴⁰⁾.

İnce Memed romanında, kendisi Kürt olmamakla birlikte, Kürt Arif Saim Bey'e çok benzeyen bir tip de, onun yakın arkadaşı olan Ali Safa Bey'dir. Bu beyin halka yaptığı kötülüklerden, yoksul Kürtler de nasibini alır. Kendisi Kürt olan Yobazoğlu Hasan'ın başına gelenler İnce Memed romanının ikinci cildinde önemli bir kesit oluşturur. Bazı entrikalar sonucunda Hasan'nın onyedı bin dönümlük toprağını elinden alır, evini ateşe verir. Bunlar da yetmiyormuş gibi, onu ayrıca yakalattırır, Kürt Hasan karakolda büyük bir işkence görür. Kendisini bayıltıncaya kadar döğerler. Yobazoğlu Hasan'ın başına gelenler, Demirciler Çarşısı Cinayeti'de yoğun işkencelere maruz kalan Kürt Mahmut'un çilesini bize hatırlatmaktadır. Bir hafta kendisine gelmez. Ali Safa Bey, bunu da az görür, sonunda Yobazoğlu Hasan'ı Vay-

vay köyünden Narlıkışla köyüne sürgüne gönderir. Bu köy garibanın başına gelenleri de ünlü eşkiya İnce Memed defterine not eder, unutmaz. İnce Memed, Abdi Ağa'dan sonra ölüm listesine aldığı Ali Safa Bey'i de, Arif Saim Bey gibi gazete okuduğu bir sırada vurur öldürür.

Görüldüğü gibi İnce Memed'in Çukurova'daki Kürtler ile olan ilişkileri, ezen-ezilen hesaplaşması üzerine şekillenmektedir. İnce Memed'in yanında yer alan Kürtlerin sayısı, İnce Memed'in karşısına aldığı Kürtlerin sayısından fazladır, karşısına aldığı Kürtlerden en tanınmış da, yukarda da değindiğimiz gibi Arif Saim Bey'dir.

İnce Memed ve Kürtler arasındaki ilişkilerin en değişik olanlarından birisi de, Abdi Ağa'yı öldürdükten sonra, İnce Memed'in kaçarak Kürtler arasında kalmasıdır. Daha sonra "Baba toprağı" diye adlandırdığı Toroslara dönmeye karar verir. Burada kaldığı sırada Gazel adında güzel bir Kürt kıızıyla karşılaşan İnce Memed, onun anısını yeniden tazelemeye çabalar, hatta eğer bir kızı olursa adını Gazel koymayı da düşünmektedir⁽⁴⁴⁾.

Yaşar Kemal'in Çukurova yöresindeki Kürtlerin sorunlarını, çilesini, acılarını en çıplak bir biçimde *Teneke* adlı romanında portresini çizdiği, Kürt Memed Ali örneğinde sergilemeye çalışır. Yazarın ilk çalışmalarından birisi olan *Teneke* romanında, kasabaya yeni atanan ve haksızlıklara dayanamayan genç bir kaymakam ile yörede hakimiyetlerini kuran çeltik ağaları arasındaki mücadele anlatılır. Devletin üst yetkililerini arkalarına almasını beceren ve onları parmaklarının ucu üzerinde oynatan bu ağalar, sonunda bu kaymakamı görevinden aldırmaı da başarırlar. Romanın önemli tip-

lerinden birisi de, kaymakamın yanında, çeltik ağalarının karşısında yer alan Memed Ali'dir. 1933 yılından önce Toroslarda ünlü bir eşkiya olarak tanınmıştır, Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yıldönümü münasebetiyle düzenlenen af sonunda hapishaneden çıkarak, çiftçilikle uğraşmaya karar verir. *"Gözü kanlı biri"si olan Memed Ali, hapishaneden çıktıktan sonra "o gün bu gündür, karıncayı bile incitmemişti"*⁽¹⁴²⁾. Sazlıdere'ye yerleşen Memed Ali, çeltik ağalarına yönelik mücadelenin kızışmasına rağmen, olayların gerginleşmesine zemin hazırlayacak sert tavırlara girmekten kaçınır. Buna rağmen bozuk Türkçesiyle haksızlıklara karşı çıkmaktan da çekinmez. Bu yüzden de şimşekleri üzerine çeker. Temiz bir insan olmaya karar vermiş olan Memed Ali, yine de çeltik ağalarının saldırılarına hedef olmaktan kurtulamaz. Kendisi aşağılanır, Kürt olması nedeniyle horlanır, kendi Kürt kimliğine ilişkin sözlü saldırılara hedef olur, hatta belli hakaretlerle de karşılaşır. Bu ağalardan Okçuoğlu, Memed Ali'ye kan kusturmak isteyenlerin başında gelmektedir: *"...Bir de bellemişler, dil bilmez Kürtler, ganin ganin! Babaları yapmış kanunu. Kanunla birlikte kesmişler göbeklerini deyyuslarrın"*⁽¹⁴³⁾ Memed Ali içindekini söyler ama soğukkanlılığını da korur. Yıllarını dağ başlarında, hapishanelerde geçiren Memed Ali, kavga saflarında pek görünmemesinin nedeni, kanımca Memed Ali'nin, devletin bu çeltik ağalarının yanında veya arkasında olduğu sürece daha fazla yapılacak bir şeyin kalmadığı gerçeğini uzun yaşam deneyimleri sonucunda yakalamış olmasıdır. Memed Ali'nin erkekliğini veya eşkiyalığını ona hatırlatmaya çalışan Zeyno Karı'nın provokatif, ıgneleyici bazı sözleri bile kar etmez: *"Erkek kalmadı, dedi. Eskiden olsa gökte yerlerdi Okçuoğlu gibi adamı. Erkekler*

de avrat olmuş. Kürt gibi bir adam eskiden olsa kendisine laf mı söyletirdi. Hep erkekler iğdiş oldu⁽¹⁴⁴⁾. Asıl adı Zeynep olan bu kadına, Zeyno ismini, köyün yarısını oluşturan Kürtler kendisine takmıştır. Cesaretiyle tanınır. Memed Ali, Zeyno'nun bu sözlerini hep "doğri baci" diye geçiştirmeye çalışır. Serikanlı olmaya özen gösterir. Değil yalnız Memed Ali, kaymakamın kendisi de, ne yapacağını şaşırır, eli kolu bağlıdır, bu ağalarla baş edebilmenin güçlüklerini görmesine rağmen, yine de bildiği yoldan geri dönmez. Romanın sonunda kaymakam gibilerin teneke çalınarak uğurlandığının gelenek haline geldiği kasabada, uğurlama töreninin yuhlama törenine dönüşmesine kaymakamın kendisi de tanık olur, o yeni görevine başlamak için yola koyulduğu bir sırada teneke seslerinin arttığını görür. Bu teneke seslerinin ne anlama geldiğini, Kaymakam bir köylüden öğrenir: "Haşa huzurundan ama...Söğmektir. Kuyruğuna teneke bağladık demektir. Zafer işareti"⁽¹⁴⁵⁾. Aslında bu teneke seslerini, Memed Ali'nin serikanlılığını göz önüne getirdiğimizde, ne anlama geldiğini daha iyi kavramaktayız. Memed Ali, bu işin zor olduğunu bilmektedir. Bu nedenle Kaymakama nazaran romanda, geri bir planda kavga saflarında görünmesi, romandaki konumunu sarsmamaktadır. Çünkü genç Kaymakam daha mücadeleci bir tip olmasına rağmen, Memed Ali kadar serikanlı, halktan bir tip değildir. Kendisini uğurlayanlar arasında bulunan Memed Ali'ye gözü iliştiği bir sırada, Kaymakamın ağzından çıkan sözler arasında "Memed Ali..."nin bulunması, Memed Ali'nin daha çökmediğini veya Zeyno Karı'nın deyişiyle daha "iğdiş" olmadığını, tam aksine daha yaşadığını bize göstermektedir. Romanın sonuç kesimine ilişkin görüşlerini çarpıcı bir biçimde toparlıyan Fethi Naci, şöyle demek-

tedir : " Memo 'yu gördükten sonradır ki, kaymakam mücadeleye devam gücünü kendinde bulur, tekrar Dokuzuncu Senfoni'den ıslıkla bir bir parça tutturur. Burası hikayenin en önemli yerlerinden biridir. Yalnız kalan aydın kişinin yenilgiye boyun eğişinden, kahroluşundan, halkla birleşen, halkın gerçek temsilcilerine inanan aydın kişinin mücadeleye devam gücünü kendinde buluşuna geçiş... Bu, Yaşar Kemal'in aydınlara hem ihtar, hem de çağrısıdır. Eser böylece birdenbire iyimser bir havaya, umutlu, insana iyi şeyler yapmak isteği, mücadele gücü veren bir havaya kavuşur. Yaşar Kemal, tam zamanında, gerçeği aşmasını, gerçeğe kendinden bir şeyler katmasını bilmiş. Bunu yaman bir ustalıklarla yapmış ⁽¹⁴⁶⁾

Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları ikilisinde olduğu gibi geçmiş i yüceltmeye çalıştığı yapıtlarından birisi de, *Binboğalar Efsanesi*'dir. Yazar, bu kez kökleri Anadolu'da tükenen, sonunda altmış çadırılık bir oba olarak kalan Karaçullu obasının yaşam savaşını destan haline getirir. Romanda Kürt--Türkmen ilişkilerinden kesitler sunulur. Türkmenler zaman zaman umutlarını bazı Kürt ağa ve beylerine bağlarlar. Hep göçebe olarak yaşamış, gelenekleri, adetlerine sıkı sıkı bağlı bu oba halkı, kışın gelmesiyle konaklıyacak bir toprak parçası peşindedirler. Çünkü Çukurova'nın her tarafı artık paylaşılmıştır. Daha eski yıllarda toprağa yerleşmemek için sürekli baş kaldırmış Türkmenler, kala kala 1960-1970 yıllarında bir avuç insan haline gelirler. Bu kez de toprağa yerleşmek için varını - yoğunu seferber ederler. Tükenip gitmemek için bir yaşam mücadelesi veren bu oba halkını zor günler beklemektedir. Ceren adında bir güzel kızın kararı bile, obayı kurtarmaya yetmeyecektir. Kendi değerlerini, geleneklerini, kül-

türünü ateşe vererek veya ayaklar altına almaktan başka bir seçenek bulamıyan bu oba halkının hazin sonu, romanı ağıtımsı bir yapıt haline getirir. Ceren'in alinyazısı da bu oba halkının alinyazısı gibidir. Ceren oba halkından Halil adında birisine vurgundur. Halil'in ortalıkta görülmediği bir sırada, babası büyük çiftliklerin sahibi olan Oktay adındaki bir genç de Cerene aşık olur. Bu gencin babasının büyük topraklara sahip olması, halktan bir kesimin umudunu, dikkatlerini Ceren'in vereceği karar üzerine kaydırır, böylece eğer Ceren Oktay'a varırsa, oba halkı da yerleşecek bir parça toprağa kavuşmuş olacaktır. Bu düşünce karşısında zor bir ikilem arasında kalan Ceren'in bir karara varması o kadar kolay değildir. Romanın bu kesiti, Ömer Polat'ın Dilan adlı romanında, Dilan adındaki kızın karşı karşıya kaldığı zor duruma çok benzemektedir⁽⁴⁷⁾. Bu Türkmen obasının başında mesleği demirci olan Haydar Usta adında yaşlı birisi bulunmaktadır. Romanının bilge kişisi Haydar Usta, bu güç durumu düşündükçe kahrından ölmektedir. Çünkü o, bu toprak sorununun ahlaki ve insani boyutlarına daha fazla önem vermektedir. Haydar Usta, eski yıllara uzanarak, geçmişte bazı gezintiler yaptığı bir sırada, aklına "... bozulmamış Kozpınarın suyu kadar temiz" Kürt Ali Ağa gelir, onu anımsar durur. Şimdi sağ olsaydı kesinlikle imdadlarına yetişirdi. Yaşar Kemal'in Kürt Ali Ağa örneğiyle karşımıza çıkması, 1876 İskan olayından önceki "altına çağ"a dikkatlerimizi kaydırmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ali Ağa'nın kendisi şimdi yaşamıyorsa da, sağ olan oğlu Rahmi'den de söz edilir. Ama Yaşar Kemal araya girerek veya Abdurrahman adında birisini konuşturarak, Rahmi ile babası Kürt Ali Ağa'nın çok farklı iki dünyanın insanları olduğu belirlemesine yer ve-

rir. Yaşar Kemal, Rahmi'nin bu obaya bir yardımı dokunmayacağını görüş olarak çok iyi kestirmektedir. Yine de ondan söz etmesi, yazarın bazı tezlerine geçerlilik kazanmak için karşılaştırmalar yapma gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Nedir Yaşar Kemal'in bu tezleri? Akçasazın Ağları'nda olduğu gibi geçmişi yüceltmekle de yazar geleceğe ilişkin düşlerini de ifade etmektedir. Günümüzde Rahmi gibi tiplerin çoğalması da, yazarın en büyük endişelerinden birisini oluşturmaktadır. İlerde de göreceğimiz gibi, Yaşar Kemal'in geçmişe ilişkin özlemini, onun geleceğe ilişkin özleminin dışında düşünemeyiz. O, gerilere dönerek, belki de şimdiki zaman diliminin kötülüklerine dikkatleri çekmek istemektedir. Bu bakımdan Abdurrahman'ın Rahmi'ye ilişkin olarak söyledikleri oldukça çarpıcıdır :*"Geçen yıl Tarsus'dan gelen birisine sordum. Sağmış, evlenmiş, kocaman kocaman altı çocuğu olmuş. Beş tane çiftliği, iki tane bez dokuyan, içinde üç bin kişi çalışan fabrikası varmış, Ermenilerden kalma. Ankaraya gitmiş, büyük adam olmuş. Rahmi bey paşa olmuş"*⁽¹⁴⁸⁾. Kürt Ali Ağa ve oğlu Rahmi'nin romandaki konumları, böylece yazarın temel tezlerine büyük bir açıklık kazandırmaktadırlar.

Haydar Usta'nın anımsadığı Kürtler arasında Ali Ağa dışında, Temir Ağa adındaki başka bir Kürdün adına da romanda rastlamaktayız. Fakat o da çoktan ölmüştür. Peki oğlu Hasip Bey? Umudunu yalnız Kürtlere bağlayan Haydar Usta, bu kez Hasip Bey'den bir ricada bulunur. Hasip Bey, Haydar Usta'yı görmek bile istemez. Böylece, Haydar Usta büyük bir düş kırıklığına uğrar. Ali Ağa, Temir Ağa gibi Kürtlerden hiç bir iz kalmadığını görür. Bu iki Kürt beyinin oğulları Rahmi Bey, Hasip Bey'in gözleri para, mülk ve ka-

zanç dışında hiç birşey görmemektedir. Yaşar Kemal'in çoktan ölmüş olan Kürt Ali Ağa ve Temir Ağa'yı yeniden anımsaması, bu iki ağanın "Bey" olan oğulları Rahmi Bey ve Hasi Bey'in de babalarına hiç çekmediği görüşünü ortaya atması, biraz da bu örneklerle de ilerde üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız, yazarın geçmişi yüceltme anlayışıyla ilintilidir. Bu nedenle de geçmiş günleri babalar, var olan yozlaşmayı da oğulları romanda temsil etmektedir.

Bu kapı çalmalar bir yana, romanda asıl dikkat Ceren'in Oktay'a varıp varmaması üzerine yoğunlaşan düşüncelerdir. Halil'in öldüğünü bilinci olarak yayanlar, sonunda Ceren'in istemeyerek Oktay'a varmasını başarırlar. Oktay'ın babası Hasan Ağa zamanla büyük topraklara sahip olan birisidir.. Hasan Ağa'nın babası Kürt, anası Türkmendir. Zaman zaman bu oba halkına acıdığını söyleyen Hasan Ağa, diğer yandan ,bu oba halkının kendi topraklarına ayak bastıktan sonra bir daha bu topraklardan çıkmamalarını düşündükçe deli-divaneye döner. Eski geleneklere olan saygısını hala yitirmek istemiyen Hasan Ağa, bir yandan da toprakların geleceği konusundaki endişelerini dile getirmekten çekinmez. Hasan Ağa, bir geçiş döneminin insanıdır. Bağrında iyi kötü-yü barındıran bir tiptir, tümüyle yozlaştığını söylemek olanaklı değildir.

Romanın sonunda Ceren'in ilk sevgilisi Halil'in ölmediği, çıkıp geldiği haberi duyulunca, bu oba halkının artık daha fazla yaşama, ayakta kalabilme şansı kalmaz. Oba halkının kendi insanını yani Halil'i konacak bir toprak parçası yüzünden öldürmesi, Anadolu'da kalan bu son altmış çadırılık Türkmen obasının da sonu demektir.

Binboğlar Efsanesi romanında Ceren'in önüne çıkan güç-

lükler ve başından geçenlere baktığımızda, Çukurova'daki çekilmez yaşamdan kadınların da yeterince nasiplerini aldığını görmekteyiz. Yazarın büyük aile ve aşk facialarının ele alındığı yapıtlarında sürekli acı ve ölüm kol gezmektedir. Bu tehditlerin büyük bir kesiminin de kadınlara yöneldiğini görmekteyiz. Kadınların eli kolu bağlıdır, oldukça  aresizdirler, korkulu günler yaşamaktadırlar. Ceren'in başına gelenler, bu baskıların bir kesitini oluşturur.  nce kocası Kürt Mahmut, daha sonra da oğlu Yusuf'un bir ihanetin kurbanı olan Meyro, Derviş Bey'in eline baktığı için acısını içine gömmekten başka elinden bir şey gelmez. Kimsecik romanında kocası bir cinayete kurban giden Zero'nun çektiği sıkıntılar ve kapıldığı korku çok şiddetlidir. Zero, elindeki tüm maddi ve manevi olanakları seferber ederek, bu kez korkudan çıldıran oğluna sahip çıkmak, onu korumak dışında gözü hiçbir şeyi göremez. Özellikle toplumsal baskılar ve denetim bu kadınlara göz a tırmamaktadır.

Bu toplumsal baskıların kadınlar üzerinde yoğunlaştığı bir yapıt da, Yaşar Kemal'in *Yılanı  ld rseler* adlı küçük romanıdır. Konusunu bir aşk  y s nden alan *Yılanı  ld rseler* romanında Esme (Kürtçe'de Esm  veya Esma) adında bir kadının  y s  y r almaktadır. Yaşar Kemal'in kadın sorununu ön planda tuttuğu yapıtlarının başını çeken bu romanda, kendisine aşık olan iki kişiden birisini kendine eş olarak seçmeye karar veren Esme'nin, bu seçimi yaparken hiç de kendisine  zg r koşulların toplum tarafından sunulmadığı görülmektedir. Üstelik toplumun onu cezalandırmak için, kendi öz evladını ona düşman etmenin mekanizmalarını başarılı bir biçimde romanda kullandığına da tanık olmaktadır. Bu mekanizmalardan en önemlisi, ortaya atılan s yl ntile-

rin dalga dalga yayılarak tüm toplumu abluka altına almasıdır. Yaşar Kemal, söylentilere bir folklor ögesi olarak büyük bir önem verir. Bu mekanizmanın nasıl işlediğini en iyi gösteren romanların başında Yılanı Öldürseler romanı gelmektedir. Cinayetle sonuçlanan bazı olaylar bir yana, yedi yaşındaki bir çocuğun annesini öldürmek için toplumun gösterdiği olağanüstü çaba, romanın en önemli özelliklerinden birisini oluşturur.

Romanda, Abbas adında birisi, dillere destan olan Esme'ye aşık olur. Esme de bu sevgiye karşılık verir. Ama Esme'yi ona vermezler. O da bu aşk yüzünden üç kişiyi yaralar, sonunda Diyarbakır hapishanesine atılır. Her iki taraf da güç durumunda bırakılır. Diğer yandan Esme'ye Halil adında başka birisi de vurgundur. Halil, Esme'yi zorla kaçıır. Daha sonra Hasan adında bir çocukları olur. Bu kez Esme'nin asıl sevgilisi Abbas hapishaneden çıkar ve Halil'i öldürür. Köylüler de Abbasi vurup öldürürler. Ama Esme, ilk sevgilisi olan Abbas'ın ölümüne çok üzülür. Esme'nin onun ölüsünü bir torbaya koyarak, Anavarza tepesinde bir yere gömdüğü söylentişi ortalıkta yayılarak, büyümeye başlar. Büyük bir kıyametin kopmasına neden olur. Korkunç bir tehlikenin işareti olarak ortaya çıkan bu söylentilere, başka söylentilerin de eklenmesiyle, Esme kendine düşman kesilen bir köy ortamında yaşamını her ne pahasına olursa olsun sürdürmek zorunda kalır. Artan söylentiler öyle bir noktaya ulaşır ki, sanki Halil'i Esme öldürmüştür, Esme ortalıkta dolaşan bir katil muamelesi ile karşılaşır. Zamanla büyüyen söylentiler, artık Esme'nin cezalandırılması gerektiği noktasında yoğunlaşır. Esme'yi kim öldürecek? Esme'nin kardeşlerinden korkan çevreler, bu işe yanaşmayı göze alamazlar.

Bir Sovyet Türkologu'nun da işaret ettiği gibi, uzun sürecek bir aşiret çatışmasından da endişe edilmekte, ayrıca mevcut yasalara göre eğer çocuk suçu işlerse, kendisine ceza da verilmeyecektir, bu nedenle ihtiyar kaynananın tek güvencesi yedi yaşındaki torunu Hasan'dır⁽⁴⁹⁾. Kaynana yani Halil'in anası, Esme'nin kendi oğlu olan Hasan'ı devreye sokarak, onu ana katili yapmanın koşullarını romanda yaratmaya çalışır. Bir çocuğun canı gibi sevdiği annesini öldürmesi, çocuk açısından o kadar kolay benimsenecek bir karar değildir. Bu zor işi bilge kaynana omuzlar. Kaynana, çaktırmadan Hasan'ın iç dünyasında yer edinebilmek için olağanüstü bir çaba harcar, sözlerini tartarak söyler. Artan söylentiler daha da net hale gelir, Halil'in Esme tarafından "öldürüldüğü" noktasında yoğunlaşır. Herkes alçak bir sesle fısıltılar halinde bu koroya katılır.

İlk etapta yapılacak şey, dolaylı-dolaysız olarak, Hasan'a *"Babanı anan öldürttü"* mesajını iletmektir. Bu görevi, romanda başarıyla yerine getiren, Hasan'ı kışkırtan ve provokatif bir tip olan, bu çocuğun büyükanası yani Esme'nin kaynanasıdır. Bu kadının söyledikleri, Hasan üzerinde zamanla etkili olmaya başlar. Çevreden Hasan'ın kulağına ulaşan başka söylentiler de belli bir yoğunluk kazanır. Öyle bir yoğunluk kazanır ki, bir ara lokantasına uğradığı Kürt Sülü'nün Kuran gibi sözleri, öğütleri bile Hasan'ı caydırmaya yetmez: *"...Öldürme ananı olur mu? Anasını öldürenler bu dünyada da hiç rahat yüzü görmezler Hasan Ağa, öteki dünyada da onları zebaniler rahat bırakmazlar"* diye sözlerine başlar, daha sonra *"... Anası kanlısı olamak, ölünceye kadar ateşten gömlek giymek demektir. Demir dikenli gömlek...Ölünceye kadar her gün sırtından kızgın demirlen dağlanmak demektir. Sen*

sen ol, ne yaparlarsa yapsınlar, sen sen ol, ne derlerse desinler, ananı öldürme, olur mu?"⁽¹⁵⁰⁾. Hasan, tüm söylentilerin yoğun etkisiyle, çok sevdiği annesini tandırda ekmek pişirdiği bir sırada tabancayla öldürmek zorunda bırakılır. Hasan'ın anasını öldürmeden önce karşılaştığı Lokantacı Sülo ile olan sohpeti, Yusufçuk Yusuf romanında Deli Hacı'yı öldürmeden önce Yusuf'un karşılaştığı arzuhalci Ali Efendi ile olan sohpetini çağrıştırmaktadır. Ali Efendi, Kürt Mahmut'un arkadaşıdır, Yusuf'a başkalarının silahşörü olmanın getirdiği kötülükler üzerine öğütler verir. Hasan gibi, o da kurtulmak için dayılarının peşine düşmüş, onlardan söz etmektedir.

Böylece, hem baba, hem anne, hem de çocuğun kendisi bir aile faciasının kurbanı olurlar. Yaşar Kemal, bir yazar olarak, ne gözünde bir yılan haline getirdiği annesini öldüren Hasan'ı, ne Esme'yi, ne de Esme yüzünden üç kişiyi vurup Diyarbakır hapishanesine düşen, daha sonra da öldürülen Abbas'ı suçlu bulur. Esme'yi zorla kaçıran Halil'in yaptığını doğru bulmayan Yaşar Kemal, buna rağmen Halil'in de bağışlanabileceği kanısındadır. Çünkü Yaşar Kemal ne olursa olsun, Abbas'ın Halil'i vurup öldürmesine de rıza gösteremez. Peki kimdir veya nedir Yaşar Kemal'in bu romanında karşısına almak istediği? Kanımca sorun gelip, kaynana, söylentiler ve toplumsal baskılar noktasında düğümlenmektedir. Bir yandan bu düğümü çözerken, diğer yandan da, yazar kişi-toplum ilişkisinden yola çıkarak sosyal psikolojinin bazı yasalarını bize tanıtmakta, bazı görenekleri hem eleştirmekte, hem de yerine yeni ve daha adil yasaların getirilmesini umut etmektedir.

Yaşar Kemal'in Çukurova somutunda yansıttıklarına baktığımızda, Çukurova hem buradaki Kürt topluluğu, hem de diğer insanlar açısından artık yaşanılacak bir yer değildir. Yaşar Kemal bu gerçeğe hareket ederek, bu kez düşler, söylenceler, türküler, fantaziler, halkın görüş keskinliği, yaşam deneyimlerini göz önüne alarak ve bir sanatçı olarak tasarımlarını, düşüncelerini de katıp, yeni bir dünya yaratır. Temellerini böyle sağlam bir zemin üzerine oturtturan Yaşar Kemal, kurmak istediği dünyanın döşeme, boya, donatım işlerini büyük bir ustalıkla yerine getirir. Van adını koyduğu bu dünya, yazarın inancına göre gezegenlerin en iyisi ve en güzelidir. Yaşar Kemal'i böyle güzel bir dünya yaratmaya iten nedenlerin başında, hiç kuşkusuz Çukurova'nın artık bitip tükendiği gerçeği gelmektedir. Van örneğiyle de Yaşar Kemal genel bir kurtuluş önerisiyle okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Özellikle de Kürtlerin her türlü baskıdan kurtulmaları için, onlara bir kurtuluş umudu ve yolu gösterir. Kanımca yazar yapıtlarında rastladığımız Çukurova-Van karşıtlığının esprisi, ince anlamı budur.

(II) YAŞAR KEMAL'İN YARATTIĞI BİR CENNET: VAN

Görüldüğü gibi, Çukurova'daki yaşam Kürtler açısından gide gide çekilmez bir hale gelir. Çukurova bir uçurumdur, bir bitirimehane, insanların girip bir daha çıkamadığı kap karanlık ve hiç bir gelecek vaat etmeyen kocaman bir dehliz ve çukuru andırmaktadır. Yaşar Kemal'e göre bir kısaç haline gelen Çukurova'daki Kürtler yoğun bir çaresizlik ve te-

dirginliğin içinde yaşam kavgası vermektedirler. Diğer yandan Çukurova, onda bir kavram olarak, kötülüklerin bulunduğu tüm yöreleri kapsar. Kısacası, Çukurova bir kötülük ülkesidir.

Tüm bu kötülüklerden bir an önce kurtulmak için, Yaşar Kemal'in yapıtlarında insanların Van'a giden yola koyulduklarını görüyoruz. Van, bu insanların düşlerinde ön plana çıkan beldelerin başında gelir. Yaşar Kemal'in yapıtlarında geri dönüşün öyküsü başlı başına bir öge haline gelir. İnsanlar Çukurova'dan bir kaçış halindedirler, mutsuzdurlar. Yaşar Kemal, yapıtlarında insanların bu zor durumdan, yoğun acıdan kurtulmaları için, bir çıkış yolu olarak, Van adında bir düş dünyası yaratır, insanlara bir kurtuluş yolu gösterir. Yazar, böyle bir karşıtlığı yaratırken, yararlandığı malzeme, Çukurova'daki Kürtlerin konumudur, Kürtler somutunda ancak böyle bir karşıtlığın çatısını kurabiliyoruz. O Çukurova'nın bir antitezi olan Van'ı yaratırken, Çukurova'da yozlaşan, yitip giden *"altın çağlar"* a ilişkin bir üzüntüyü de yaşamaktadır. İnsanlığın geleceği açısından belli bir korkuya, tedirginliğe kapılan yazar, bu üzüntüsünü rasyonalleştirerek daha ileri planda yol alır. Sarıldığı tek şey de, hala bozulmamış insan ilişkilerinin bazı diri kalıntılarıdır, bunları da Van'da bulur ve yüceltir.

Yaşar Kemal'de genel olarak geçmişî yüceltme duygusu çok güçlüdür, sürekli geçmiş yılların özlemini çeker. Berna Moran, yazarın bazı yapıtları üzerinde dururken bu konunun önemine değinir: *"Akçasazın Ağaları'nda geçmiş zamanı yüceltme eğilimi, herhalde destanlar, türküler, ağıtlar ve efsaneler dinliyerek büyümüş bir sanatçının bunlara gereken değeri vermeyen modern ve kapitalist bir çağa duyduğu tepkiden*

kaynaklanıyor. Geride bıraktığımız yüzyıllarda yaşama biçim veren gelenekler, töreler, görenekler insan için iyiyi, kötüyü, doğruyu, soyluyu, soysuzu belirleyen erdem kavramları oluştıururdu. Daha törensel ve aşiretçe ya da obaca toplu halde yaşanan hayat daha anlamlıydı belki de ⁽¹⁵¹⁾. Berna Moran, ayrıca dünya edebiyatında geçmişe bakış tarzının önemini de aynı yazısında vurgular. Çukurova'daki göçmen aşiretlerin yeni yaşam koşullarına uyum sağlayamamaları üzerinde duran Nedim Gürsel de, insanlar arasında bu zorluklar nedeniyle geçmişe yönelik olarak folklorlarında bir *"kaybolan cennet"* temasının ortaya çıkışına dikkatleri çeker ⁽¹⁵²⁾. Yaşar Kemal'in Çukurova'da yitip-giden yaşamın kalıntılarını büyük ölçüde Van'da bulur ve Çukurova-Van karşıtlığının bir çekirdeği olarak bundan yararlanır. Kürdolog Martin van Bruinessen de, Alman yazarı Karl May'ın *Vahşi Kürdistan'dan Geçiş* adlı romanı üzerinde dururken, Karl May'ın da - Yaşar Kemal'de olduğu gibi geçmiş günlerin özlemini çektiğini belirtir: *"... Aynı yazarın Amerika Wild West'inde yer alan, soylu kızilderilerin önemli rol oynadıkları birçok macera romanı vardır. Karl May'ın Kürdistan'ı, Wild West'i gibi, kanun ve sıkı kuralların hala yerleşemediği, onun için de roman kahramanlarının sade adalet duyguları ve büyük cesaretiyle (yani kovboy zihniyetiyle) hareket ettikleri, hayali bir yerdir. Bu yabancı ve vahşi yerlerden insanlar ideal, soylu, dürist ve cesaretli davranışlarıyla birer Alman centilmenini andırmaktadırlar. Karl May, kendi toplumunda gittikçe tükenen feodal değerlerini Kürdistan'da geri bulmuş, daha doğrusu bu değerleri Kürdistan'da yeniden yaratmıştır"* ⁽¹⁵³⁾. Kısacası, Yaşar Kemal'de genel olarak var olan geçmiş yüceltme eğilimi, Kürtler ve Van somutunda kendini daha da açığa vurarak, Çukurova-Van karşıtlığının önemli bir ögesi haline dönüşür.

Yaşar Kemal, bugünkü Van'ın Çukurova'ya nazaran bazı özelliklerini de hesaba katarak, Van adında insanların mutlu oldukları bir ülkenin manzarasını çizer. Bu ülkede kötülük ve mutsuzluk diye bir olay yoktur. Van motifini daha da yetkinleştiren Yaşar Kemal, yapıtlarında yep yeni bir Van'la karşımıza çıkar. Yaşam gerçeklerini düşündüğümüzde, onun bugün var olan Van'ı göklere çıkarma diye bir düşüncesi yoktur, olamaz da. O, Van'ın bugün ne halde olduğunu çok iyi bilmektedir. Hatta daha ileri giderek, yazmış olduğu gezi notlarında Van'ın öyle övülmeye değer bir yanının olmadığı, Van'nın bir şehir olmaksızın ziyade bir köy görünümünü verdiği belirlemesinde de bulunur⁽¹⁵⁴⁾. Yaşar Kemal tüm bunları söylerken, daha ziyade şehirdeki fiziki büyüme ve ekonomik gelişmeyi göz önüne aldığını da belirtmek gerekir. İnsan ilişkilerine pek değinmez. Diğer yandan Yaşar Kemal, olayların geçtiği yıllarda Çukurova ve Van'daki gerçek yaşamı karşılaştırdığında, Çukurova'da tükenen ama Van'da Kürtler arasında hala etkileri ve izlerine rastladığı bazı soylu insan ilişkilerinin varlığını sürdürdüğüne dair inancını da korur. Yaşar Kemal'i Van'a çeken en önemli etken budur. Kendi ailesinin bu kente gelmesi de, bu seçimi dolaylı olarak etkilemektedir. Roman gerçekleri çerçevesinde Van'ı ele aldığımızda, bugünkü Van'dan daha ayrı bir Van ile karşılaşmaktayız. Yaşar Kemal'in yapıtlarında Van bu yeni görünümüyle, insan-doğa ilişkilerinin canlı, renkli ve temiz bir manzara sergilediği düşsel bir cennettir. Var olan Çukurova ile bu düş ülkesi Van'ı karşılaştırdığımız zaman, Çukurova'nın bıkkınlık veren ve kötülük dolu kocaman şehir manzarasına karşılık, Van'da insanların mutluluk ve sevinçten ne yapacağını şaşırdığı, bolluk içinde yüzdüğü, kimsenin, kimsenin kılına dokunmadığı, son derece adil bir yaşam sürmektedir.

Yaşar Kemal, böyle bir Van'ın taslaklarını çizerken, bugünkü Van'da hala yaşamakta olan ve Çukurova'da yitip giden bazı insani değerlerden büyük ölçüde yararlanır. Yozlaşan, bir yıkıma giden insan ilişkilerinin Çukurova'da yarattığı kaos, kargaşa ortamına karşılık, Yaşar Kemal, bugünkü Van'da hala bazı soylu insan ilişkilerinin bulunduğu inancındadır (bugünkü sözcüğüyle, Yaşar Kemal'in yaptılarını kaleme aldığı yıllar kastedilmektedir). Nedir parıldayan bu ilişkiler? Bu değerlerin başında, dayanışma, konukseverlik, dost delisi olma, cömerlik, mertlik, sadık olma, doğruluk... gibi erdemler gelmektedir. Yaşar Kemal'e göre insanların uğraşları, çalışkanlığı, sürekli alın teri dökmeleri, bu insanları kötülük diye bir şeyi bilmemeye yöneltmektedir. Yaşar Kemal, yapıtlarında bir cennet olarak Van'ın manzarasını çizerken yalnız bu gerçeklerle yetinmez. Yapıtlarında çok değişik bir Van görürüz. Böyle bir Van, yalnız onun yapıtlarında vardır. Yaşar Kemal'i böyle görkemli bir Van yaratmaya iten nedir? Birincisi, hiç kuşkusuz yazarın Çukurova'da tanık olduğu, duyduğu veya önemli bulduğu önu bir türlü alınamıyan kötülüklerdir. Yaşar Kemal'de kötülüğün sınırları çok kapsamaalıdır, doğa ve çevreye yönelik saldırılar da bu kötülükler arasına girer... Diğer yandan, yazar Van motifini yaratmakla, okuyucuyu başka bir konu üzerinde, yani kurtuluş kavramı üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Böylece, Yaşar Kemal'in yapıtlarına önemli bir yapı kazandıran bir Çukurova--Van karşıtlığının ortaya çıktığını görmekteyiz. Özellikle, yazarın yapıtlarında yer alan Kürt teması somutunda kendini daha iyi gösteren bu karşıtlık, değil yalnız edebi ve sanatsal boyutlarıyla, günümüzde politik bir sorun haline gelen Kürt realitesinin daha iyi anlaşılabilmesine de düşünsel bir zemin hazırlamaktadır.

Yaşar Kemal'in yapıtlarını incelediğimizde, Çukurova'nın tüm kötülüklerini de sergileyen, Çukurova'nın tam tersi kurmaca (fictif) bir dünya olan Van'nın zaman zaman bir göl ve etrafını saran ulu dağlardan oluşan bir belde olarak görmekteyiz. Yaşar Kemal, Van Gölü'ne göl olarak bakmaz, bir deniz olarak kabul eder, daha da ileri giderek, bu suları "*Koca Van Denizi*" diye adlandırır. Bu gölün sularına daha uçsuz bucaksız bir enginlik kazandıran yazarın, yaratmak istediği bu yüceltmeyle de, zaman zaman insanoğlunun yüreğinde olması gereken bir ferahlığa dikkatlerimizi çeker. Bunu yapmakla da, Çukurova'da birbirinin gırtlığına yapışan, birbirini boğmaya çabalayan insanların dramını sergilemek ister. Van Gölü ve çevresindeki dağların kendi arasındaki uyumunu ve hareketliliğini dile getirmek için, renklerin şatafatından yararlanarak, yöreyi çeşit çeşit renklere boşar: *"Ve Van Gölü çok maviydi. Ve çepeçevre yüksek dağların ortasındaydı. Süphan Dağı gölün kıyılarında dimdik yükselirdi, bir ak bulut gibi göğe admış. Kimi günler göl dibinden aydınlanır, mavi ışıklar fışkırırdı göğe doğru. Sütbeyaz Süphandağı, sütbeyaz sular, topraklar, ağaçlar, otlar maviye keserdi.. Bir mavi düş dünyası olurdu Van gölü kıyıları. Güneş bile mavi doğar, karanlıklar bile mavi basardı. Kimi günler de dağların aklı düşerdi Van gölünün dibine. Van gölü sütbeyaz olurdu, gökyüzü sütbeyaz, kuşlar, insanlar, bulutlar, her şey sütbeyaz... Güneş bile apak doğar, karanlıklar bile apak gelirdi"*⁽¹⁵⁵⁾. Yaşar Kemal, Van yöresindeki bu düş dünyasına; "*Van denizi ülkesi*" adını da verir. Van gölünü deniz, Van şehrini de ülke olarak adlandıran Yaşar Kemal, bu adlandırmalar ile de, bu belde insanları arasındaki ilişkilerin boy attığı çevre koşullarındaki yetkinleşmeye dikkatleri çeker.

Yaşar Kemal'in yapıtlarında ortaya çıkan Çukurova-Van karşıtlığı, özellikle Çukurova'da bulunan Van'lı Kürtlerin kendi ülkelerine dönmek arzusunda olduğu bir sırada daha da somut bir görünüm kazanır. Ama bu geri dönüşün o kadar rahat olmadığı görülmektedir. Bu insanlarda buram buram kokan bir Van özlemi vardır. Bu özlem çok şiddetlidir. İnsanlar Çukurova'da yaşamalarına rağmen, gözleri hep Van yolundadır. Bir cehennemi andıran Çukurova'dan kurtulmak için, arayış içinde olan insanların aklına ilk gelen yer Van'dır. Kürt Mahmut, daha elini kana bulamadan ve işken- ce sonucunda ölmeden önce: *"Önümüzdeki yaza avradımı, çocuğumu alıp memleketime, Van'a gideceğim diyormuş"* ⁽¹⁵⁶⁾. Kimdir Kürt Mahmut, yazar, onu bize şöyle tanıtır ... *fıkara Van yörelerinden Çukurova düzüne düşüp sıcaktan, sinekten ölmüş bir ana babanın oğludur* ⁽¹⁵⁷⁾. Romanın devamı Yusuf-cuk Yusuf'da da, bu kez Kürt Mahmut'un oğlu Yusuf, anne- sinin de isteğiyle tam Van'a gideceği bir sırada, annesiyle he- lallaştıktan hemen sonra, Derviş Bey'in kendisine ihanet et- mesiyle, Çukurova'da vurulup öldürülür. Yaşar Kemal'in Kimsecik adlı romanının birinci cildinde, kontra-Çukurova ve pro-Van eğilimleri giderek daha da güçlenir. İsmail Ağa'nın ailesi çıkan savaş nedeniyle daha Çukurova'ya var- madan önce, Van'da huzur içinde yaşayan bir ailedir. Çuku- rova'ya geldikten sonra, savaştan daha da kötü belalar başı- na gelir. Çektiği yoksulluklar bir yana, sonunda kendisi de Çukurova'da deli bir kurşunun kurbanı olur. Van, bu aile açı- sından daha Çukurova'ya göç etmeden önce, bir cennettir: *"Yaylada hergün bir düğün bayramdı"* ⁽¹⁵⁸⁾. Yarısı Kürtlerden, yarısı Ermenilerden oluşan bu köyde dostlukların sonu gel- mez. Aile Çukurova'ya geldikten sonra, Van yöresindeki bu

dostluklardan, güzel yaşamdan tek bir iz kalmaz. Çukurova, insanlara artık yar olmaktan uzaktır. Çukurova, eşekarısı, yabanarısının bir yuvasını andırmaktadır, vuran vurana, ezen ezene... Öldürülen İsmail Ağa üzerine yakılan ağıtlarda, İsmail Ağa'nın kişiliğine ilişkin belirlemeler dışında, doğduğu kent Van üzerine yapılan göndermeler daha fazladır, belli bir artış gösterir. Karısı Zero ve Abdal Sofi gibi aşıkların yaktığı ağıtların içeriğine baktığımızda, büyük bir Van özleminin olduğunu görürüz. İsmail Ağa'nın ölüm haberini duyan Abdal Sofi adındaki aşık, Van'dan yola çıkarak ,üç ay geceli-gündüzlü yol yürüyüp, ağıt yaka yaka Çukurova'ya varır. Sözleriyle, çılgınlıklarıyla Çukurova'yı kökünden yakmak isteyen dolu bir tiptir.

Babası İsmail Ağa öldürüldükten sonra, bu kez kendisinin de Salman adındaki aynı kişi tarafından öldürüleceği korkusuna kapılan çocuk Mustafa, ne yapacağını şaşırıp kalır. Annesi ve amcasının söylediklerinden, özellikle yanık türkülerden anladığı kadarıyla, Van diye hiç kimesinin birbirinin kılına dokunmadığı bir ülkenin var olduğunu duyar, öğrenir, ama nerede bulmalı bu ülkeyi? Mustafa, bir soruşturmaya başlar, kendi çocuk arkadaşları arasında Van üzerine konuşup durur. Kimsecik romanının Kale Kapısı ve Kanın Sesi adlı ciltlerinde, Mustafa hep Van'a giderek, bu büyük eziyetten kurtulacağına inanır durur. Yaşar Kemal, Mustafa'yı konuştururken, bu arada Van'ın cennet kadar güzel olan bir manzarasını çizer, ilgiyi sürekli Van üzerinde toplamaya çalışır.

Yaşar Kemal, *"pınarlarından bal ve süt ve yağ kaynayan..."* bu Van cenneti hakkındaki ayrıntılı görüşlerini, İsmail Ağa'nın kardeşi Hasan'ın sözleri, hanımı Zero ve çocuk

Mustafa'nın söylediği ağıtımsı türküler arasına da Őıkıřtırır. Hasan, bir türlü gidemediği Van'a, turnalar vasıtasıyla ulaşmaya çalışır. Hasan'ın sözleri arasında, Yaşar Kemal'in temellerini attığı Van adlı cennetin tüm güzelliklerini görürüz: *"...Binlerce kır at gidiyordu dağlara doğru. Van denizinin üstünden akarak, gölgeleri mavi sulara düşerek...Bulutlar düşüyordu Van denizine. Dağlar düşüyordu. angal boynuzlu geyikler... Dağların başındaki dumanlı gllerde kırmızı, mavi alabalıklar yüzüyordu binlerce, kırmızı, mavi ışıkları karalara yansıtarak... Van glnn mavi karları güneşe, ışığa yansıtarak. ışıklar mavi akıyordu, kuşlar mavi esiyordu, yeller mavi esiyordu... Çiçekler tekmil mavi açıyordu. Gl ağzına kadar iekle doluyordu, mavi, ak dumana batmış iekler. Kaval sesleri geliyordu sulardan, kırmızı billur kayalıklardan, yeşil, bilur topraklardan... Orada, sırtını bir kayaya dayamış Abdale Zeyniki kırk gün kırk gece destanını syliyordu. Dizini toprağa koyup kalktığında onunla birlikte ağaçlar, çiçekler, kurtlar, kuşlar ve bilcümle yaratık ayağa kalkıyordu. İnsan kadrinin kıymetinin bilindiği yer orasıydı. Kimse kimseyi ldrmyordu orada. Kimse kimsenin gönlünü kırmıyor, yüreğini ineitmiyordu. Kimse kimseyi aşağılamıyordu. Kimin gücü yeterse öbürünü ezmiyordu. Bir kuşun, bir arının, bir kelebeğin kanadına bile dokunmuyor, bir karıncanın yolu bile kesilmiyordu. Bir dev, bir ejderha, bir kurt bir, kaplan, bir sırtlan bile hiçbir yaratığa dokunmıyordu. Balıklar sularında, kuşlar yuvalarında şakiyorlardı. Seni de göresim geldi ala köpeğim, benden hiç ayrılmazdın, diyordu Hasan Ağa. Seni göresim geldi her bahar karların altından çıkan iek. Seni göresim geldi denizin dibinde biten kırmızı gl... Seni de göresim geldi köyün üstünde salınan ak bulut. Seni de göresim geldi Sphandağının başında esen tur-*

na. Seni de göresim geldi çiçekle dolusu Esniük yaylası...Seni de göresim geldi, bir diz çökünce kırk gün kırk gece çiçekleri, dağları, suları, arıları insanları, karıncaları, kuşları konuştu-
ran Ferhat Usta... Seni de göresim geldi üstümüze çöken ak bulut. Yağmur yağınca mis gibi kokan toprak, gün açınca ipile-
yen kaya ⁽¹⁵⁹⁾.

Yaşar Kemal'in "İnsanın kadrinin kıymetinin bilindiği yer orasıydı" veya "Kimse karıncaların yolunu kesmezdi" diye tanımladığı Van cenneti, tüm görkemi ve şanıyla tam bir ütöpik ülkedir. Yukarıda amcası Hasan Ağa'nın sözleri arasındakı geçen "Kimse kimseyi öldürmüyor orada" sözüne kafası takan çocuk Mustafa'nın, annesi Zero ile girdiği sohbet, Yaşar Kemal'in, bu cenneti yaratmasının amacını da böylece açıklığa kavuşturmuş olmaktadır:

...

"O Van denizinde insanlar hiç birbirlerini öldürmezler mi?"
Zero oğluna şaşarak baktı.

"Neden öldürmesinler, öldürürler. Üstelik buradan daha çok öldürürler".

"Öyleyse Amcam türküsünde neden böyle söylüyor?"

"Amcan insanların öldürülmelerini istemiyor da onun için söylüyor"

... (160)

Aynı diyalogun bize iletmek istediği mesaja yakın bir düşünceye de, yazarın *Yılanı Öldürseler* adlı romanında rastlamaktayız. Romanda, anasını öldürmek zorunda kalan Ha-

san adındaki çocuk, daha elini kana bulamadan önce sıkıntılı günler yaşamaktadır. Dayılarının bulunduğu köyün peşine takılır. Bu arada, Lokantacı Kürt Sülo adında birisinin lokantasına uğrar. Sülo, bu çocuğun kendi annesini öldürmek istediğini sezince, bu işe bulaşmaması için, onu ikna etmeye çalışır. Bu arada *"Dayılarım beni öldürmezler mi?"* diye soran çocuğa, Lokantacı Kürt Sülo *"Öldürmezler"* diye yanıtlamaktadır. Yine Yusufçuk Yusuf romanında büyük korkulara kapılan Yusuf, anası Meyro ile babası ve dayıları hakkında girdiği sohbet de, böyle bir mantık üzerine kuruludur. Oğlunun *"Ana babam hiç korkar mıydı?"* biçimindeki sorusuna karşılık olarak Meyro şu yanıtı verir: *"Korkmaz insan olur mu? Hem de öyle bir çok korkardı ki..."*⁽¹⁶¹⁾. Bu kez *"Ben babama benziyorum, öyle mi"* diyen Yusuf'un sorusu, Meyro'yu güç durumda bırakır. Meyro bu kez *"Yok kurban olduğum. Senin ellerin dayılarına ellerine benzer. Kamış gibi. Gözlerin benim babamın gözlerine benzer. Bir çenen benzer Mahmudun çenesine"*. Bu kez *"Dayılarım da korkak mıydı"* diye soran Yusuf, Meyro'nun en ince damarına basar. Meyro çarpıcı sözlerle, çocuğuna dayılarının yiğitliğini anlatmaya çalışır. Kısacası, Yaşar Kemal'in Çukurova'da korkulu günler yaşayan bu üç çocuğu Van'da bulunan dayıları üzerine konuşturması, bir yandan insanların Çukurova'ya ilişkin büyüyen nefretini, diğer yandan dayıların kişiliğinde güçlü bir Van özleminin insanlar arasında nasıl boy attığına dikkatlerimizi çeker.

Yusufçuk Yusuf, Yılanı Öldürseler ve Kimsecik dizisinde karşılaştığımız önemli bir nokta da, çocukların dünyalarına rahatça inebilen Yaşar Kemal, bu çocukların da Çukurova'dan nefret ettiklerini, kaçacak bir yer aradıklarını saptar.

Yılanı Öldürseler'de Hasan, Kimsecik üçlüsündeki Mustafa ve Yusufçuk Yusuf'daki Yusuf adlı üç Kürt çocuğunun acıları, sıkıntıları ve korkuları çok şiddetlidir. Çukurova'dan kaçacakları bir yer aramaktadırlar. Ama neresi? Çocuklarda mekan ve zaman kavramları tam olarak şekillenmediği için, bu çocukların önlerine koydukları hedefe ulaşamadıklarını veya gidecek yerleri çekmekte güçlük çektikleri görülmektedir. Ortalıkta şaşkın şaşkın dolaşan bu çocukların çaresizliğiyle de, Yaşar Kemal Çukurova'dan kurtulmanın o kadar kolay olmadığı biçimindeki tezini güçlendirmek istemektedir. Bunun için de çocuk kahramaları konuşturur. Yılanı Öldürseler adlı romanında, Yaşar Kemal dayılarının köyünün nerede olduğu hususunda Hasan'a bir yol göstermez. Lokantacı Sülo da bu köyün adını hatırlıyamadığını söyler. Ondaki tedirginliği, şaşkınlığı daha da arttıran Yaşar Kemal, bununla da çocuğun dayılarına kavuşarak kurtulma özleminin nasıl derin olduğunu sergilemek ister. Çocuğun kafasında hep *"Şu dağın arkasında"* düşüncesi yer alır: Atına binip giden çocuk, dayılarının köyü değilse de, bu köye benzer bir köye varır. Yaşar Kemal, bu köyün nerede olduğu belirlemesine yer vermez. Ama köyün Van cennetine benzer yönleri de yok değildir: *"Atının başını bıraktı, usuldan da üzengiledi. Sevincinin şimdi bilincine varmıştı. At, onu alıp istediği kapıya götürsün. Atının durduğu kapıya konuk olacaktı. Ne derlerdi, ben bir tanrı konukuyum derse. Dayılarıma gidiyorum derse, ne derlerdi, Tanrı konuğuna kim sevinmezdi ki...Belki de bu köyün halkı Kürttür. Belki de alevi Kürtlerdir bunlar. Alevi Kürtler yiğit, mert olurlar..."*⁽¹⁶²⁾ Bu çocukların zihninde Van, "orası", "bu dağın arkası", "güneşin doğduğu yer" ve "gündoğusu" gibi bir-iki adımlık yerdur, çok yakındur. Çukurova-Van

arasındaki bu mesafenin çocuklar tarafından böyle çabucak kısaltılması, onlarda tarif edilmez bir sevinç kaynağı olur, kurtuluş umutlarını çoğaltır. Kanın Sesi romanında, Van'ın hiç de öyle uzaklarda olmadığı, hemen *"bu dağın arkasında"* yer aldığı görülmektedir, çocuklar o dağa ulaşmak için yola koyulurlar. Yolda karşılaştıkları bir adamın, Van gölünün çok uzaklarda olduğunu söylemesine rağmen, yine de yollarına devam ederek, gözlerini *"güneşin doğduğu yer"* den ayırmazlar:

...

Neden sonradır ki Mustafa:

"Hiç benzemiyor," dedi "Burası değil".

Memet:

"Hiç benzemiyor . Burası değil".

Yusuf:

Hiç benzemiyor. Burası değil".

Yukarda, gündoğuda, adamın Van gölünü gösterdiği yerde, Düldülden daha yüksek bir dağ mor ışıklar içinde kalmış tütüyordu.

"İşte orada, şu dağın arkasında," diye bağırdı Mustafa. Gü-lüyordu. Ötekiler de gülmeye başladılar. Kızıl kartal da sevinç-le zillerini öttürdü.

"Düldülün arkası işte bu dağın arkası", dedi Mustafa

"İşte bu dağın arkası" dedi Memet.

"Bu dağın arkası" dedi Yusuf⁽¹⁶³⁾.

Kısacası, Yılanı Öldürseler, Yusufçuk Yusuf, Kale Kapısı

ve Kanın Sesi romanlarında çocukların kapıldıkları korkuya, kendilerince bir çözüm getirmeleri, *dağ, Van, dayılar, yiğitlik* gibi dört ortak motife dayanır.

Yaşar Kemal'deki Çukurova-Van karşıtlığının çatısını kurarken, İstanbul ve Ağrı yöresindeki Kürtlerin konumuna da değinmekte yarar vardır. Fakat bu merkezler, ikincil düzeyde, arka planda kalırlar. Yaşar Kemal'in yapıtlarında adı geçen Kürtlerin yaşadıkları yörelere baktığımızda, değişik bir edebi coğrafya ile karşılaşmaktayız. Bu Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Çukurova, İstanbul, Van ve Ağrı yörelerinde yaşamaktadırlar. Yaşar Kemal Van ve Ağrı arasında öyle büyük ayrılıklar görmez, bu iki kenti kardeş kent ilan eder. Sanırım Yaşar Kemal'deki Van-Ağrı takıntısı, biraz da bu iki yörenin coğrafik yakınlığından ileri gelmektedir. Ağrıdaki Efsanesi'nde Mahmut Han'ın zulmünden korunmak için, Ahmet ve Gülbahar'ın aklına ilk gelen kişi, Van Gölü'nün doğusunda hüküm süren Hoşab Kalesi Beyi'dir, onun bahtına düşerler, ona sığınır. Kim olursa olsun, bu Bey'in kendilerini ele vermiyeceğini önceden çok iyi bilmektedirler. Yaşar Kemal'de Ağrı, Van'ın bir kopyasıdır, Kürt temasının coğrafik sınırları bu iki yöreyi içine alacak kadar dardır. Çukurova ve İstanbul'daki Kürtler, buralara sonradan çeşitli nedenlerle göç etmiş Kürtlerdir. Bir sefer ve göç halindedirler, göçmen kuşlar gibi konar-göçerler. Kürdistan'ın diğer yörelerdeki Kürtleri Yaşar Kemal'in yapıtlarında fazla göremeyiz. Zaman zaman yapılan göndermeler dışında bu yöreler hakkında geniş açılımlar yoktur. Bununla da Yaşar Kemal, okuyucunun dikkatlerini sürekli bir nokta yani Van üzerinde yoğunlaştırır. Ağrı'ya da bu Van ülkesi içinde yer alan bir belde olarak bakar. Bu dört merkezde yaşamakta olan Kürtle-

rin konumunu, Çukurova-Van karşıtlığı bütünlüğü içinde ele aldığımızda, İstanbul, Çukurova'nın, Ağrı da, Van'ın mini bir görünümü halindedir. Yaşar Kemal, Çukurova'daki yıkım, insan ilişkilerindeki gerileme , yabancılaşma ve doğanın bozulması gibi tehlikelerin İstanbul'da da aynı şiddetle sürdüğü inancındadır. *Kuşlar Da Gitti* ve *Deniz Küstü* romanlarındaki insanlar aynı insanlardır, Fethi Naci'nin dediği gibi "... sadece romanının coğrafyasını değiştirmiş"⁽¹⁶⁴⁾. Çukurova, İstanbul'un bir kopyası, prototipidir. Belki de temel fark, Yaşar Kemal, İstanbul'daki Kürt topluluğunun sorunlarını Çukurova örneğinde olduğu gibi ayrıntılı bir biçimde ele almasıdır.

Çukurova'ya gelen Kürtlerin büyük bir kesiminin Van'dan geldiklerini biliyoruz. İstanbul'a gelen Kürtler arasında da Van'dan gelen tipler de bulunmasına rağmen, Çukurova'da olduğu gibi öyle önemli bir topluluk oluşturmazlar. Yaşar Kemal'in ilk öykülerinden olan *Ağır Akan Su*'da, Van'dan gelen ve yıllarını İstanbul'da geçiren Kürt hamallardan Reşit'in çektiği çileye kısaca değinilir : " *Son güzdü. Hamal Reşit geldi. İri bir adamdı. Eşegini önüne katmış da Vandan İstanbula kadar sürmüştü. Otuz yıldır İstanbul'da, Kınalıda tüm yazlığa gelenlerin yüklerini Reşit taşırdı. İki üç yılda içini bir memeleket hasreti sarar, bir eşek alır önüne katar, yürüye yürüye Vana gider gelirdi*"⁽¹⁶⁵⁾. Yaşar Kemal'in bu öyküsü, Sait Faik'in *Köye Gönderilen Eşek* adlı öyküsünü çok andırmaktadır⁽¹⁶⁶⁾. Bu öyküde de, *hamal, eşek, Van* ve *yaya yürüme* motifleriyle karşılaşmaktayız. İstanbul'a gelen Kürtlerin nereden geldiklerini Yaşar Kemal'e soracak olursak, onun yanıtı şu olacaktır: "*İpini koparanlar soluğu burada almışlar... Yetmiş iki milletin adam olamamış, dikiş tutturamamışları gelmişler*

oraya sığınmışar, bir baltaya sap olmuşlardır"⁽¹⁶⁷⁾. Yazar, İstanbul'un kamburunun çıkmasını, bu şehirdeki hızlı nüfus artışı-na bağlar. İstanbul da, Çukurova gibi yaşanılacak bir yer değildir. Yaşar Kemal'in İstanbul'daki Kürtler arasında ilgisini çeken katmanlar, en çok sahipsiz büyüyen ve ekmek parası-nı çıkarmak için İstanbul'un köşebaşlarını tutan çocuklardır. *Allahın Askerleri, Kuşlar Da Gitti ve Deniz Küstü* yapıtların-da bazı Kürt tiplerine rastlamaktayız. Bunlar, genellikle Van ve Ağrı yöresinden gelmektedirler. Allah'ın Askerle-ri'ndeki köprüaltı çocukları arasında bazı Kürt çocukları da bulunmaktadır. Çoğu profesyonel hırsız olma sevdasında ve-ya başka suçlar işlemektedirler ya da kötü yaşam koşulları içinde büyümektedirler, Zilo, Ali, Ferzende gibi...⁽¹⁶⁸⁾. *Kuşlar Da Gitti* romanında eskiden bir kuş cennet olan İstanbul'da, kuşları kafeslere koyup, onları para karşılığında uçurtan ço-cukların öyküsü vardır. Zare adında hasta yatağında uzanan Van'lı bir kadın, halısını çalarak götürüp satan, aldığı paray-la da bu arada bir kafes alan oğlu Uzun'un yolunu bekle-mektedir, çok sevdiği halısına üzülmemektedir⁽¹⁶⁹⁾. Yaşar Ke-mal'in Çukurova'nın bir kopyası olarak kabul ettiği İstan-bul'daki yaşanılmazlığı açık bir biçimde simgeliyen, bir İstan-bul-Van karşıtlığını dile getiren en önemli olay, Peri Kız söy-lencesidir⁽¹⁷⁰⁾. Söylenceye göre, İsmail Ağa'nın Van'da yaşı-yan akrabalarından bir beyin kardeşi olan Hüseyin Bey, oku-mak için İstanbul'a gider. Bir adada güzel bir kızla buluşur, aynı gün birbirlerine delice aşık olurlar, sevişirler. Kızı deniz-de yüzerken birden suda yitirir, aylar sonra kızın başını tek-rar suyun ortasında bulur, çok sevinir. Fakat kız yine ortalık-ta görünmez. Aradan bir zaman geçtikten sonra bu kez yine kızın başını suda görür, suya girerek onu yakalamaya çalışır,

fakat kaybolur. Kız ona: "*Ben bir peri kızyım. Ben de sana yangınım, demiş. Sen Vana git, benim bir kardeşim de Van gölündedir, ben de oraya giderim, demiş. Hüseyin Bey de gelmiş buraya*". Daha sonra peri kızın anlattıklarına göre, Hüseyin Bey İstanbul'a okumaya giderken, o da arkasına takılmış oraya gitmiş, ilk kez Hüseyin Bey'i "*Van kalesinin sarp kayalıklarında*" görmüş, ona aşık olmuş.

Bu söylencenin önemli özelliği, İstanbul'daki yaşamın çekilmez olduğu gerçeğini çarpıcı biçimde sergilemiş olmasıdır. Bunu, Peri Kızı'nın İstanbul'u bırakıp, Van Gölü'nün sularına açılmasından anlamaktayız. Hüseyin Bey'i peşine takması, onu da İstanbul'dan Van'a getirmesi de böyle bir nedene dayanmaktadır, diyebiliriz. Diğer yandan, İstanbul'dan Van'a dönen Hüseyin Bey'in ağzından çıkan ilk söz "*Ben mutsuzum* " sözleridir. Aslına bakılırsa, İstanbul'daki bu kötü yaşamı bırakıp, Van gibi bir cennete dönen bu beyin mutlu olması gerekmektedir. Nedir Hüseyin Bey'in sıkıntısı veya Çukurova Van karşıtlığı biçimindeki tezimizin içindeki konumu? Yaşar Kemal, Hüseyin Bey'in İstanbul'dan döndüğü sırada üzerinde "*tuhaf*" bir giysi olduğu belirlemesine yer vermektedir. Kanımca bu sözcük, Hüseyin Bey'in konumunun-mutsuzluğunun anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır, çünkü Van'a döndüğünde hemen kendi ulusal giysileri şalşepiği giyer, İstanbul'u protesto edercesine... Ama bu yalnız başına bizi Hüseyin Bey'in mutsuzluğu konusunda aydınlatmaya yetmemektedir. Kanımca sorun gelip, Peri Kızı'nın Hüseyin Bey'e beslediği düşmanca bir duygu etrafında düğümlenmektedir. Peri kızı, peri bir kız olmadan önce Van'da karşılaştığı Hüseyin Bey'in İstanbul'a "*kendisinden*" habersiz gitmesini, kendisini yüz üstü yalnız bırakmasını kötü bulmak-

ta veya onu cezalandırmanın yolları üstüne kafa yormaktadır. Hüseyin Bey'in İstanbul'a gitmesinden hemen sonra sessizce peşine takılan, onunla İstanbul'da bir günlük aşk hayatı yaşayan, sonunda deniz sularına kapılıp, bir peri kızı olan bu kız, Hüseyin Bey'in yaşamını ala-üst eder. Bununla da hem İstanbul'u, hem de bir cehennemi andıran İstanbul'un yolunu tutan Hüseyin Bey'i proteso edencesine bir tutum içine giren peri kızının tepkileri, soruna önemli ölçüde açıklık kazandırmaktadır. Süleyman Bey de, her ne kadar dönüşünde "mutsuz" bir duruma düşerse de, İstanbul'un kendine yar olamayacağı düşüncesinde olduğunu, en azından İstanbul'dan döndükten sonra hemen o "tuhaf" elbiselerini bir kenara atıp, kendi ulusal giysilerini giymesinden anlamaktayız. Ama kendisine pahalıya mal olan büyük bir itiraf! Diğer yandan, Yaşar Kemal bu söylenceye, İsmail Ağa'nın ailesinin Van'dan çıkıp tam Çukurova'ya yöneldiği bir sırada roman da yer vermesi, yapıtlarındaki Çukurova-Van biçimindeki temel karşıtlığın daha iyi anlaşılabilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Kısacası, Yaşar Kemal'deki Çukurova-Van karşıtlığının çatısını kurarken, bu karşıtlığın bir kopyası olan İstanbul-Van karşıtlığını da göz önüne getirmekte yarar vardır.

POLİTİK AÇILIMLAR VE KÜRTLERİN ETNİK ÇİLESİ

Yaşar Kemal, yapıtlarında Türkiye'deki Kürtlerin etnik yapısını, ayrı bir halk olmaları nedeniyle bu halkın çektiği acıları, Türkiye'nin önemli sorunlarından birisi olarak kabul eder. Geri bir planda kendini hissettiren bu konuyu çarpıtmadan ele alan Yaşar Kemal'in bize sundukları, sayıları hayli kabarık olan yapıtlarını göz önüne getirdiğimizde, dağınık bir görünüm sergilemektedirler. Kürtlerin etnik çilesine ilişkin tüm bu öğeleri, motif ve belirlemeleri bir araya getirdiğimizde, kendi içinde tutarlı bir tezin ortaya çıktığını görmekteyiz. Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle belli saldırılara ve haksızlıklara uğradığı biçiminde kendini gösteren bu tez, bir halk olarak Kürtlerin özgür bir ortam içinde yaşama-ya hakları olduğu tezini de beraberinde getirmektedir. Ama Yaşar Kemal'in bu tezlerini her zaman böyle açık bir biçimde göremeyiz. Bazen de var olan dağınık bu bilgilerden yola çıkarak, bazı çıkarsama ve sonuçlara varabiliyoruz. Bize sundukları belirlemeler dağınık da olsa, kısa değinmeler halindeyse de, diğer yandan önemli gerçekleri çarpıcı bir kalem ve anlatımla sunabilmesi, bence bu konudaki boşluğu önemli ölçüde gidermektedir. Yaşar Kemal, Çukurova-Van

karşıtlığının bütünlüğü içinde, kurmaca bir dünya olarak bize tanıttığı Van dilimiyle Çukurova'daki Kürt topluluğunun geleceğini dile getirdiğine, bir önceki bölümde kısaca değinmiştik. Yazarın bu karşıtlık vasıtasıyla Kürtlerin bugünkü sorunlarına ulaşmak istediğini de görmekteyiz.

Yaşar Kemal'deki Çukurova-Van karşıtlığı sadece Kürtler bağlamında söz konusudur, Kürtlerin konumuyla ilintilidir, çok somut bir durum vardır. Yaşar Kemal bu karşıtlıktan da etkilenererek, Çukurova sınırları dışına çıkıp, bu kez Kürtlerin bir halk olarak etnik çilesini yakalamaya çalışır. Kürtlerin Çukurova'daki sorunları ve çatışmalarının daha ziyade toplumsal ve ekonomik bir temel üzerinde geliştiğini söylemiştik. Ama buradaki Kürtlerin ulusal-etnik konumlarını tümüyle bu tür yapıtlarında bir kenara ittiğini söyleyemeyiz. Örneğin Hasan Ağa'nın Çukurova'dan Van'a uzandığı ve turnalarla söyleştiği bir sırada Ahmedi Hani adlı büyük Kürt bilginine göndermeler yapması, bu konuda bizi aydınlatmaktadır: "...Turnalar, diyordu Hasan Ağa, turnalar gidin ala dağların arkasına...Buradaki halimizi, dirliğimizi söyleyin oradaki ak çağşaklı pınarlara. Söyleyin Süphandağına, ala balıklı göllerine, söyleyin Ağrıdağına, mor sümbüllü yaylalarına gidin, konun Küp gölüniün kıyısına, İshak Paşaya, görkemli Ahmedi Haniye selam söyleyin, sultanlar sultanına...Burası sıcak, sıcak, sıcak...Burası toz duman...Burada tozdan insanın gözü hiç bir şeyi görmüyor. Yanıyor, yanıyor, yanıyor, burada dünya yanıyor. Toprak yanıyor, ağaçlar, çiçekler, otlar, ekinler yanıyor. Sular yanıyor. Sıtmadan insanlar titriyor, kurumuş beygirler, memeleri kurumuş kadınlar, boyunları çöp gibi çocuklar titriyor. Sıtmaya yakalanmış toprak titriyor..."⁽¹⁷¹⁾

Kürt halkının kendi ulusal demokratik istem ve haklarına kavuşmak için yüzyıllardır mücadele ettiği bilinen bir gerçektir.

[Yazarın kendisi de bunun bilincindedir. Bu somut tarihsel mücadele ile karşı «mücadele»nin veya karşı saldırıların oluşturduğu çelişki, Yaşar Kemal'in yapıtlarında zaman zaman kendini hissettiren önemli bir konudur. Diğer yandan yazarın romanlarında ortaya çıkan Çukurova-Van karşıtlığı her zaman bu ulusal çelişkiyle çakışmaz. Van, insanlar arasında artan genel bir kurtuluş özlemidir. Bir düş dünyasıdır, bir cennettir. Çukurova, İstanbul ve benzeri yörelerdeki Kürtlerin dayanılmaz yaşamının, somut durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan kurmaca bir dünyadır. Bu cennetsel yaşamın maketini Van somutunda yaparken, o çoğu kez Çukurova Kürtlerinin keskin ızdırabından hareket eder.]

Ama o Kürtlerin kendi etnik sorunlarını Çukurova sınırları içine her zaman sıkıştırmaz. Diğer yörelerdeki Kürtlerin de konumunu göz önüne alarak, Kürtlerin etnik çilesini zaman zaman ön plana çıkarır ve bu alandaki düşünceleri belli bir bütünlük kazanır. Sözüünü ettiğimiz Van cenneti, her ne kadar Kürtlerin kurtuluş özlemine yakın, ideal amaçları ile kaba olarak çakışıyorsa da, Yaşar Kemal diğer yandan böyle bir geleceği kucaklamak için, belli bir mücadelenin gereğine de değinir. Kurtuluş mücadelesinin görkemli, yığinsal dinamizminin önemini de vurgular. Yaşar Kemal, Kürtler bağlamında bize sunduğu mücadele biçimleri ve mücadele yöntemlerine ilişkin örnekleri ya gündelik yaşamdan veya tarihten almakta, kısacası olmuş bir dizi gerçeği yansıtır ve Kürtlerin geleceğine bir demokrasi sorunu olarak büyük bir önem verir. Kürtlerin kendi özgürlüğü için vermekte olduğu

mücadeleyi, sınırlı da olsa, bir direnme edebiyatı haline getirir. Başka sözlerle, Kürtlerin ulusal mücadelesini ve karşı saldırıları, Çukurova-Van karşıtlığı bütünlüğü içinde ele almanın teorik güçlükleri vardır. Bu nedenle de, Yaşar Kemal'in yapıtlarında ortaya çıkan Kürtlerin ulusal kavgası ve etnik sorunları daha farklı bir çerçevede ele alınmaktadır. Çünkü Yaşar Kemal'in bu düzeyde değindiği konular yaşam gerçekleridir, tarihseldir, yazarı Van motifini yarattığı gibi, öyle her zaman düş dünyası içinde yüzerken, masal, türküler ve ağıtlar yakarken göremeyiz. Kürtlerin geçmişinde tarihsel bir gezintiye çıkan Yaşar Kemal, böylece Kürtlerin Çukurova'da çektiklerini de hesaba katarak, bu halkın tüm sorunlarına bir bütün olarak bakar ve yansıttıkları, sundukları gerçekler kendi içinde bir tutarlılık da gösterir. Yazar, bu konuda okuyucuyu kuşkuya bırakmaz. Kürt gerçeğini tüm çıplaklığı ile vermeye çalışır. Diğer yandan, Yaşar Kemal yapıtlarında, düşünceleriyle değilse de, yüreğiyle, Van örneğinde olduğu gibi Kürtlere hep umut taşımaktadır, bir edebiyat duyarlılığıyla Kürtlerin yaralarına derman ulaştırmanın çabası ve telaşı içindedir. Yaşar Kemal'in bu yönünü yakalamak için de, yapıtlarının her sözcüğüne kadar iyi incelenmesi gerektiğini de vurgulamak gerekir.

Değil yalnız Kürtler, diğer etnik toplulukların, azınlıkların çektikleri ızdırabın ayrıntılarına ve gizli bölmelerine Yaşar Kemal'den daha fazla ulaşmış Türkiye'de bir yazarı anımsamak, adını vermek güçtür.

Yaşar Kemal, değil yalnız siyasi planda, günlük yaşamın akışı içinde bile, insanların Kürt oldukları için daha çok ezildiklerini, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüklerini, dilleri, kültürleri yüzünden acımasızca horlandıklarını sergiler.

Özellikle resmi, yarı-resmi ve şöven duyguların etkisinden bir türlü arınamayan bazı çevrelerin ağzından çıkan ve Yaşar Kemal'in yapıtlarında yer alan bazı ifadeler bu bakımdan ilginçtirler, örneğin *mendebur Kürt, harami Kürt, yabanul Kürt, vazalak Kürt...* ⁽¹⁷²⁾. Günlük bu sataşmaları daha ileri götüren bu çevreler, Demirciler Çarşısı Cinayeti romanında Kürt Mahmut, Teneke romanında Kürt Memed Ali, İnce Memed romanında Kürt Hasan örneklerinde olduğu gibi, daha ırkçı, şöven ve daha Kürt düşmanı bir çizgi ve anlayış geliştirmektedirler. Bu çevrelerin Kürtler hakkında düşüncükleri ve söyledikleri son derece acımasızdır. Kürtlere yönelik olarak ortaya çıkan ve dalga dalga büyüyen bu etnik saldırılar, Yaşar Kemal'in Şeyh Said ve Ağrı Ayaklanmaları sırasında olup bitenleri dile getirdiği roman kesitlerinde daha da artarak, politik-militer saldırılar haline dönüşür. Tüm bu saldırılara, ekonomik ve toplumsal baskıları da eklediğimizde, Yaşar Kemal'in yapıtlarında Kürtlerin durumu daha da kötü bir görünüm sergilemektedir. Bir onbaşının Kürtler arasında görevli olduğu sırada övünerek bitiremediği sözler tümüyle zor, şiddet ve baskıya ilişkindir, hatta köylülere sopa çektikten sonra *"...bir köyün kadın erkek teker teker sırtlarına nasıl bindiğini"* de sözlerine eklemekten çekinmez ⁽¹⁷³⁾. Bu tür açıklamalara, Yaşar Kemal'in yapıtlarında sıkça rastlarız. Yazar, ayrıca Onbaşı için: *"çok fakirdi onbaşının anası babası"* notunu da düşer.

Yaşar Kemal, yapıtlarında daha çok Kürtlerin sosyo-ekonomik sorunlarını, acılarını ve sıkıntılarını dile getirir. Bu бүтүнлүк içinde etnik sorunlarını da ihmal etmez. Yaşar Kemal'in yapıtlarında karşılaştığımız Kürtlerin büyük bir kesimi yoksulluk içinde kıvranan, ezilen tabakalardır. Bir kesimi

ekmek peşinde, bir kesimi can derdindedir. Bunlar arasında silahşör olmaya itilmiş bazı tipler, dağa çıkmak zorunda kalan eşkiyalar, katil olmayı istemiyerek meslek olarak seçen ve sonunda hapishaneyi boylayan tipler olmak üzere, çok değişik bir yelpazede yer alan Kürt tipleriyle karşılaşmaktayız. Büyük bir kesimi alın teriyle geçinen insanlardır. Arif Saim Bey gibi, devletin yanında yer alan saldırgan tiplere çok az rastlarız. Yaşar Kemal yapıtlarında yer alan Kürtler, genellikle masum, çalışkan, saf, temiz, mert, direnen ve yiğit insanlardır. Bu yapıtları incelediğimizde, Kürtlerin korkmadığını, güçlü ve yiğit olduklarını simgelemek için , Yaşar Kemal'in Kürtleri dört canlı yaratığa benzettiğine tanık olmaktadır : *Aslan, kartal, şahin, kaplan*. Yazarın sık sık kullandığı bu benzetmelerden bazıları şunlardır:

* "...Ne yapalım canın sağ olsun Mustafam. Senin baban Ağrıdaki kartalı, Toros kaplanıydı. Ne yapalım, kader, Mustafam"⁽¹⁷⁴⁾.

* "*Lek Kürtleri kartallara benzerlerdi*"⁽¹⁷⁵⁾.

* "O ne biçim söz, oğul? O ne biçim laftır ki ağzından çıkar. Senin dayıların Dördüncü ordu aslanları. Sen hiç duymadın mı. Onlar korkarlar mı hiç? Onlar Ezraile eş. Vay babam vay! Vay babam vay! Onlar gelir de Bey koltuğuna sığınır mı? Onlar Süphandağının şahinleri, onlar Ağrıdağının kartalları. Onlar dördüncü ordunun aslanları. Bir daha öyle söz, öyle laflar çıkmasın ağzından"⁽¹⁷⁶⁾.

* "*Baban kartal gibiydi*"⁽¹⁷⁷⁾.

* "...Sen bir Kürt oğlusun. Baban da yiğitti. Hem de Kızılbaş oğlusun sen. Kızılbaşlar korkmazlar. Yüce dağların kartal-

larına benzerler. Türkü söylerler ki, çok yanık. Elalemin parmakları ağızlarında kalır, Kızılbaş türkülerini dinlerlerken...⁽¹⁷⁸⁾

* "Başka çaren kalmadı yavrum. Dumanlı Fırat dolaylarında, kartal örneği Dersim Kürtlerinde, ak topraklı Birecik Türkmeninde seni tanımayan yok"⁽¹⁷⁹⁾

Yaşar Kemal'in bazı roman kahramanlarının diliyle Kürtlere yakıştırdığı bu nitelermeler, bir noktada Kürtlerin bir halk olarak kahramanlığını, onlardaki direnme ve mücadele ruhunu da dile getirir. Özellikle, Cumhuriyet yıllarında Kürt halkının ulusal ezgiye yönelik başkaldırıları, kendi ulusal-demokratik haklarına kavuşmak için ayaklanmaları, yenilgiyle sonuçlanan bu isyanlar ardından halka karşı girişilen kanlı saldırılar, Yaşar Kemal'in dikkatinden kaçmaz. Özellikle, Şeyh Said ve Ağrı Ayaklanması'ndan sonra Kürt halkı üzerinde yaratılan etnik baskıların bilincinde olan yazar, zaman zaman bu yıllara göndermelerde bulunur.

Yaşar Kemal'in yapıtlarında Şeyh Said Ayaklanmasına ilişkin güçlü ve detaylı açılımlara rastlayamayız. Bazı tiplerin geriye dönüp bu yılları anımsadıklarında kullandıkları "Kürt İsyanı" ifadesi büyük bir olasılıkla 1925 yılında meydana gelen Şeyh Said Ayaklanması'nı dile getirmektedir: "...Ankara bunu duyarsa yer yerinden oynar. Kürt İsyanı gibi bir şey bu"⁽¹⁸⁰⁾. İnce Memed romanında gittikçe zenginleşen ve halkın karşısında yer alan Ali Safa Bey, küplere bindiği bir sırada, Yaşar Kemal'in "sinek kovar gibi" diye tanımladığı bu adamın tutumu ve kızarak konuştuğu sözler arasında bu isyanın bir tehdit unsuru haline dönüştüğünü görmekteyiz: "sizin yaptığınız düpedüz bir Şey Said İsyanıdır. Ben bunu hükü-

mete bildirmediim. Olduğu gibi bildirseydim, şimdi her biriniz ipte olurdunuz, sallanırdınız"⁽¹⁸¹⁾. Ali Safa Bey'e benzien ve daha önceleri de üzerinde durduğumuz Arif Saim Bey'in bu İsyen sırasında Diyarbakır'da halka yaptığı zulmü, bir Çerkez daha unutmamıştır: "...Diyarbakır'da bunun astığı adamları gördüm, şehrin bir ucundan öteki ucuna kadar sallandır-mıştı. Büyük mahkemenin en büyük reisi bu"⁽¹⁸²⁾. Yaşar Kemal, bu iki zulümkar tipi de İnce Memed vasıtasıyla öldürür. Yaşar Kemal bazen de bu isyanı "*Koca Kürt İsyanı*" diye adlandırır. "*Koca*" sözcüğüyle de, bu ayaklanmanın görkemi-ni ve ciddiyetini vurgulamak ister. Bu ayaklanmanın bastırıl-ması sırasında halka yapılan acımasız saldırılar bir yana, bir-çok Kürt de sürgüne gönderilir. Bunlar arasında Yaşar Ke-mal'in babasının amcası Burhan Bey de vardır⁽¹⁸³⁾. Burhan Bey 1926 yılında İzmir'e sürülür. Daha sonraları Yaşar Ke-mal'in babası onu Adana'ya aldırır. Yaşar Kemal, bu beyin öyküsünü Kale Kapısı adlı romanında anlatır. Burhan Bey'in adı romanda yalnız "*Bey*" diye geçer. Bey, İsmail Ağa'nın ölüm haberini alır almaz, geride kalan hanımı Zero ve oğlu Mustafa'nın başsağlığına gider. Uzun bir ağda başlar. Yaşar Kemal, bu beyin başsağlığına geç gelmesi konusunu, onun sürgün olmasına bağliyark, sürgün insanların çilesini eş-meye çalışır. Özellikle bu beyin "*Sürgünüm, eli kolu bağli-yım*" biçimindeki çarpıcı sözleri, sürgündeki insanların acıla-rını, sızılarını çok berrak ve net bir biçimde ortaya serer: "...Gücendim, diyordu İsmail Ağa, elpençe divan amcası oğlu Beyin karşısında, geç kaldın, niye daha erken gelmedin? Sür-günüm, diye inliyordu Bey... Şimdi, burası memleket olsaydı, ben senin kanun için taşıyla toprağıyla şu Çukurovayı yakar-dım, diyordu. Sürgünüm, eli kolu bağliyim"⁽¹⁸⁴⁾. Bey, Adana'ya

geldiği sırada, kendisini sürgüne gönderen Arif Saim Bey'le de karşılaşır: *"1926'da üç kere onunla Diyarbakırda karşılaşmışlar, bir keresinde de baş yargıç Arif Saim Bey, onu yattığı hapishaneden evine çağırtnmış, bir gece uyumadan sabaha kadar konuşmulardı. Doğu Anadolu, Türkiye ve gelecek üstüne. Bu konuşmadan sonradır ki, Mustafa Kemal'in yakın bir adamı olan, bir sözüyle bir sürü adamı Diyarbakırda bir gecede alanlardan surlara kadar astıran Arif Saim Bey onu hapisten çıkarttırıp İzmirle sürmüş..."*⁽¹⁸⁵⁾

Yaşar Kemal bu sürgün olayı dışında, *Çakırcalı Efe* adlı romanında, Çakırcalı'nın yakın arkadaşı Hacı Mustafa'nın da Batı'ya sürgün edilen Kürtlerden birisi olduğunu belirtir: *"Hacı o yanlara doğudan iskan edilmiş bir Kürt aşiretinden-di"*⁽¹⁸⁶⁾. İnce Memed romanında bu kez Kürt Resul Paşa adında başka bir Kürt beyinin de Çukurova'ya sürgün geldiğini görmekteyiz⁽¹⁸⁷⁾. Bilindiği gibi, özellikle Şeyh Said Ayaklanması, Ağrı ve Dersim Ayaklanması'ndan sonra binlerce Kürt, Türkiye'nin Batı yöresine sürgüne gönderilir. Yaşar Kemal, Kürtlere yönelik baskıların militarist karakterine özellikle dikkatleri çeker, Kürt sorununun ancak ordu gücüyle, askeri yöntemlerle çözülebileceğini öne süren anlayışları acımasızca eleştiren Yaşar Kemal, bu konuda yapıtlarında birçok jandarma, onbaşı, yüzbaşı ve generalin portrelerini çizer, onları konuşturmaya çalışır, örneğin İnce Memed romanının dördüncü cildinde, İnce Memed üzerine tartışmaların yoğunlaştığı bir sırada, araya giren Yüzbaşı geçmiş günlerine, tecrübelerine döner :*" Ah, dedi Yüzbaşı, "Ah, Muallim Bey, beni bir gönderseler onun takibine...Ben Doğu Anadolu-da böyle çooooook bir ipe dizerek kuşunladım".* Yaşar Kemal'in

bu yüzbaşının sözleri arasına "*ipe dizerek kurşunladım*" belirlemesine yer vermesi, Kürtler üzerindeki askeri baskıların şiddetini çıplak bir biçimde sergilemektedir. Çünkü insanların hem ipe gerilmesi, hem de aynı zamanda kurşuna dizilmesi, çok az rastlanan bir "*infaz*" türünü oluşturmaktadır. Yaşar Kemal, bu tür belirlemelerle de, Türkiye'da bir hukuk devleti yerine, kendi yasalarını yerine getiren askeri çevrelerin keyfince hareket ettiklerini vurgulamak ister.

Deniz Küstü romanına tarihsel bir boyut kazandıran olay, Ağrı İsyanıdır. Deniz Küstü romanda genel olarak İstanbul'un bazı büyük şehir sorunları, bu arada denizlerin yağmalanması, bozulması ve deniz hayvanlarına yönelik saldırıların arttığı bir dönemde ortaya çıkan tehlikeler anlatılır. Denizin, insanlara darıldığı, kırıldığı, hatta küstüğü gözlenmektedir. Romana tarihsel bir boyut kazandıran olaysa, 1930 yıllarında meydana gelen Ağrı Ayaklanması'dır. Böyle bir sahil romanının içine Ağrı Ayaklanması'nın yerleştirilmesi, romanın önemli kahramanı balıkçı Selim'in başından geçenler ve onun doğaya-insana bakış açısının enginliğiyle ilintilidir. Ağrı Ayaklanması'nın bilinmiyen bazı yönleri balıkçı Selim'in dilinden anlatılır.

Balıkçı Selim, bu ayaklanmanın patlak verdiği yıllarda Erzurum'da askerliğini yapmaktadır. Olaylar büyüyünce, ayaklanmayı bastırmak için bölgeye gönderilen birlikler arasında, balıkçı Selim de vardır. Bu ayaklanma sırasında yaralanır, gözlerini açtığı anda kendini Cerrahpaşa Hastahanesi'nde bulur. Yaşar Kemal'in balıkçılar arasına katılarak kaleme aldığı bu romanda, Ağrı Ayaklanması üzerine bu balıkçının anımsadıkları bir yana, önemli bir konuda, balıkçının yıllar geçmesine rağmen bu anılarını hem canlı tutması, unutmama-

ması, hem de zevkle gerilere giderek, geçmişe uzanmasıdır. Balıkçı Selim Kürtler tarafından çarpışma sırasında vurulup yaralanır, ama Kürtlere düşman gözüyle bakmaz, onlara düşmanlık gütmmez. Nedir balıkçı Selim'deki bu beklenmedik ruh hali? Bu konuya geçmeden önce balıkçı Selim'in anlattıklarına göz atmakta yarar var:

"Kürtlerle çarpıştım. Kürtler yaman adamlar, çok atıcı... Karşılıklı çarpışırken ben asker kasketimi bir değneğe takıp çıkartıyordum, çıkarır çıkarmaz kasketim en az beş kurşunu birden yiyordu. Bizim bir komutanımız vardı, adı Salih Paşa... Meymenetsiz bir adamdı ya, Atatürk onu çok severmiş... Beni yanına çağırıyordu, şu savaş hele bir bitsin Selim, diyordu, hele bir bitsin, emekli olacağım, geleceğim senin Menekşeden bir tarla alacağım, şapkasını yana yıkıyordu. Cemal Gürsel gibi, kabadayı paşalar hep böyle şapkalarını yana yıkarlar, belki de Çekmecedan bir çiftlik alırım, at yetiştireceğim, domates dikeceğim, seninle balığa çıkacağım, ta Büyükadaya kadar kürek çekerek gideceğiz, diyordu. Sen denizden korkarsın Paşam, diye takılıyordum, ne diyordu gülererek, ben korkmam, diyordu. Ama Paşanın denizden ödünün koptuğu belliydi. Bir Kürt bir askeri öldürürse, bu Paşa var ya kudunuyordu. Ölen her askere karşılık bir Kürt köyü yakıyor, ne kadar erkek köyde varsa köyde kurşundan geçiriyordu. Hiç akli almıyordu bu dil bilmez köylünün Atatürkümüze başkaldırmalarını. Deli divane oluyor, elinize geçen Kürdü kurşundan geçirin, bir tanesini sağ bırakmayın bu yılanların, diye bağıırıyordu. Asker onun dediğini dinleseydi şimdiye kadar Türkiye'de bir Kürt kalmazdı. Biz askerler ne yapıyorduk, yakaladığımız Kürtleri bırakıyorduk, din kardeşi değil miydik? Paşa böyle yaptığımızı bir

duysa, alimallah tüm orduyu Kürtler gibi kılıçtan geçirirdi. Bazı askerler zengin oldular, bir altına bir can bağışlıyarak. Kürtlerde çok para, çok altın vardı. Ben bir kuruş almadım bıraktığım Kürtlerden, insanlık için...Bizim memlekette, can karşılığı para alınmaz. Ben can karşılığı için hiç para almadım. Her askerin cantasında kağıt paralar, birkaç altın gerdanlık, bilezik, altın halhallar, altın hırzmalar... Halhal dedikleri, kadınları ayak bileklerine taktıkları bir hoş bileziklerdir. Hırzma dedikleri de burunlarına takarlar... Bir bahar Ağrıdağını, eteklerini bir bir dolaşarak taktık, yıktık, yangın yerine çevirdik. Öldürmedik, sürmedik adam koymadık. Kürtlerin kökünü kestik... Salih Paşa, o gün çarpışma bitip de akşam olunca, bize yardım eden Kürt beylerini de çadırına çağırır, beni de, sabaha kadar içer, Kürt beylerini oynatır, kendi de o gün öldürülen Kürtlerin şerefine kadeh kaldırır, göbük atardı. Bir sabahtı, Paşa beni çok içirmişti. Ben o zamanlar hiç konuşmazdım. Seninle tanışıncaya kadar da kimseye ağzımı açamazdım. Seni tanıyınca çenem düştü".

"Biliyorum" dedim.

"Bilirsin" dedi çabucak, sanki bütün sözleri elinden alacmışım da, gene onu eskisi gibi sözsüz bırakacakmışım gibi, çabucak sözünü sürdürüyordu. "Bir sabahtı, bilirsin Kürtlerin son kalıntılarını temizliyorduk, Kürtler akın akın dağlardan gelip teslim oluyorlar, biz de onların çoğunu öldürüyorduk, cebinde altınları olmayanları...Bir sabahtı, bilirsin. Bir sabah biz Ağrıdağında bir ulu kayalıkta çarpışmağa başladık Kürtlerle...Kürtlerin sayısı onbeş kadardı, kayanın ardındaydılar. Bizi vurmak istemiyorlardı. Vurmaya atmıyorlardı, yoksa bir anda hepimizi vururlardı. Onlar kayaların arkasında, içinde, top işlemes taş siperlerde, biz yamaçta, açıktaydık. Belki yarımızı yaraladılar

ama bir tekimizi öldürmediler. Rastgele sıksalar gene birkaçımızı öldürürlerdi, öylesine nişancılardı ki her attıkları yerden vuruyorlardı askeri... Kimimizi ayağımız, kolumuzdan, kimimizi boynumuzdan, elimizden vurdular, bir tekimizi öldürmediler. Akşam oldu, tipi başladı karanlık basarken, ben yandım, diye yere yuvarlandığımı biliyorum. Gözüümü kaç gün sonra açtım, hiç hatırlamıyorum...¹⁸⁸

Balıkçı Selim çarpışma sırasında büyük bir olasılıkla Kürtler tarafından yaralanır. Ama anlattıkları arasında Kürtlere yönelik bir kırgınlığın, kızgınlığın izlerini bulamayız. Tam aksine sözleri arasından buram buram büyük bir Kürt sevecenliği tütmektedir. İlk bakışta, balıkçı Selim'in Çerkez oluşu, yoksulluk çekmesi, durumunun pek de iyi olmaması, Rum balıkçılarıyla olan dostluğunun kendisi üzerindeki etkisi ve ondaki doğa sevgisinin kendisinde bir insan ve Kürt sevecenliği yarattığını kestirebiliriz. En önemlisi, bence Yaşar Kemal'in bu Çerkez balıkçıda bir Kürt duyarlılığı geliştirmek için, romandaki olaylar örgüsü arasına başarılı bir biçimde kattığı bir aşk öyküsüdür. Bu konu, biraz da balıkçı Selim'in yaralandığı sırada, yarasını saran bir hemşireye olan duygusal ilişkisiyle ilintilidir. Yıllar geçmesine rağmen, yakışıklı ve alımlı birisi olan balıkçı Selim, kendine dokunan hemşirenin parmak uçlarını saran müthiş sıcaklığı hala aynı şiddetiyle duymaktadır : "Cerrahpaşada büyük bir koğuşta açtı gözünü. Boynu çok ağırıyordu, inledi, başucunda sarı saçlı, çok mavi gözlü bir kız duruyordu, onun üstüne eğilmiş, sıcacık ellerinden tutmuş, memeleri kabarmış. Kızdan çıldırtan bir koku geliyordu, baş döndürücü, Selim balıkçıya acıyı unutturan... Kız kabarmış memeleriyle ona gittikçe yaklaşıyor, sokuluyor, ka-

dın kokusu gittikçe onu sarıyor, bir şarhoşluğa itiyordu ⁽¹⁸⁹⁾.

Böylece bu çarpışma sırasında ortaya çıkan bu sevgi, zaman zaman Kürtlerin kendisine de yönelmektedir. Balıkçı Selim, acı-tatlı yönleriyle bu yıllara ve bu Kürt ayaklanmasına bir bütün olarak aynı sevecenlikle yaklaşır. Yaşar Kemal, hemşire motifi yoluyla, balıkçı Selim'in bu ayaklanmaya sıcak bir gözle bakmasının olanaklarını yaratır. Balıkçı Selim, yaralandıktan sonra bu hemşire ile hastahanedeki buluşması, ondaki yaraların acısını unutturur. Hatta balıkçı Selim bu kızla bir süre daha beraber olmak için yarasının iyileşmesini bile istemez: *"...soluğu mis kokulu, yani gül demek gerek, yüzüme vuruyor, ben yalvartıyorum Allaha, beni iyileştirme hay Allah, diyorum"* ⁽¹⁹⁰⁾. Balıkçı Selim, bu hastahanedeki çıkarsa öleceğini de söyler. Balıkçı Selim'e bu güzel anıyı, fırsatı yaratan, Kürtlerin kendisini yaralaması, sonunda hastahaneye düşmesi olayıdır, bu nedenle de Kürt isyanına hep sıcak bakar. Balıkçı Selim, belki de *"Eğer Kürtlerle çarpışmasaydım, böyle tatlı anılar yaşıyamazdım"* biçiminde kendi bilinçaltında yatan *"minnetkâr"* bir düşünceyle hareket etmektedir. Başka sözlerle, bu kıza duyduğu sevgi, bir yönüyle Kürtlere de yönelmektedir. Kısacası, Ağrı Ayaklanması sırasında yaralanan balıkçı Selim'i yürekten yaralayan bu kızın anısı, balıkçı Selim'de unutulmaz bir duygu olarak yaşamaya devam eder, tıpkı bu Kürt ayaklanması gibi. Balıkçı Selim'in yüreğini sevgiyle dolduran, dünya görüşünü insancıl duygularla döşeyen Yaşar Kemal, böylece Kürtlerin yaraladığı bir balıkçıyı Kürtlere düşman etmekten alıkoymanın kurgusunu romanda sağlam temeller üzerine oturtur.)

Ağrı Ayaklanması üzerine balıkçı Selim'in anlattıkları birkaç sayfayı aşmamakla birlikte, Cumhuriyet yıllarında

baş gösteren bir Kürt ayaklanması çağdaş Türk edebiyatında ilk kez böyle çarpıcı bir roman duyarlılığıyla ele alınmaktadır. Bilindiği gibi Türk romanında nazik birer konu olarak kabul edilen Kürt ayaklanmaları, bir dizi romanda hep olumsuz bir yaklaşımla ele alınmışlardır. Bu tür yapıtlarda balıkcı Selim'in anlattıklarının tam tersi anlayışlar yer almaktadır. Kürtler hep suçlu sandalyesinde oturturulmakta ve yüzleri hep kapkara, birer cani halindedirler.

Yaşar Kemal, Dersim Ayaklanması'na yapıtlarında değinmez ama Kızılbaş Kürtlerinin yiğit ve mert olduklarını aktarır. Kızılbaş sözünün Dersim yöresini çağrıştırdığını ve bu sözün bize Dersim yöresini anımsattığını biliyoruz. İşte bu kızılbaş Kürtlerden birisi olan gariban, zavallı Kürt Hasan, olmadık ve eşine rastlanmadık bir işkence ve baskı görür: *"Karakola çektiler, ağzından burnundan kan gelinceye kadar döğdüler. Hasan karakoldan sonra on beş gün kan işedi. Gene bana mısın demedi"* (191). Hasan'ın bu işkenceye karşı olan suskunluğunu, yazar bireysel bir planda ele alır. Bununla da masum, sessiz insanlara yapılan kötülüklerin korkunçluğunu sergilemek ister. İnce Memed romanında, doğan güneşe yüzünü dönen Koca Osman, Kürt Hasan'a seslenirken bu kez, Yobazoğlu Kürt Hasan'ın babasını ön plana çıkararak, önemli bir gerçeğe parmak basar : *"Yobazoğlu Hasan, Yobazoğlu Hasan," dedi, "senin o baban rahmetli var ya, kızılbaş bir kişiydi, ama Kürt yiğidiydi. Mert adamdı. Tek başına bir bir adamdı ama, hiç kimse ona gözüyün üstünde kaşın var arkadaş diyemezdi. Bir çocuk gördüm, sabahleyin, geceleyin, akşamüstü. Gün gibiydi bu çocuk. Bir a ruç adamdı bu çocuk işte. Safi yürekti ama. Bu çocuktan koca bir hükümet, hemi de Mustafa Kemal, Yunani, dünyayı alt üst etmiş şahan gözlü*

Mustafa Kemal korkuyordu. Hemi de ağalar onun önünde tiritir titiriyorlardı. Titremekten donları tutmuyordu... ⁽¹⁹²⁾. Yaşar Kemal'in Koca Osman'ın diliyle anlattıkları bu sözler arasında önemli bazı belirlemeler yer almaktadır. Birincisi, Koca Osman'ın bu Kürdün babasının yiğit bir insan olduğunu söylerken, birden onu bir çocuk haline getirerek *"bir avuç adamdı bu çocuk işte"* demesi, nicel bir çoğalma ile karşımıza çıkması, bu çocuğu kalabalıklaşan bir halk ile özdeşleştirmesi ve Mustafa Kemal'in bile bu çocuktan korktuğunu söylemesi, bize zaman zaman gerginleşen Dersim Kürtleri ve Merkezi Hükümet arasındaki ilişkileri, gerginlikleri anımsatmaktadır. Yaşar Kemal, bu konuda çok zengin bir söz tekniğinden yararlanmakta ve bazı tümevarımlara yönelmektedir. Genel bir önerme ile karşımıza çıkan yazar Kürt Hasan'ın babasının kişiliğinde, onun soyunun yani Kürtlerin bazı özelliklerini sergilemek istemektedir. Onun bireysel düzeyde bazı Kürtlerin hep yiğit-mert olduğunu söylemesi, Kürtlerin de bir halk olarak aynı özelliklere sahip olduğu biçimindeki genel kanısıyla çakışmaktadır. Başka bir romanında Cemil adındaki bir Kürdün kahramanlığı söz konusu olduğu bir sırada, Yaşar Kemal hemen arkasından şu notu da düşmektedir: *"Üstelik Cemil senin soyun, göğe atılan meteliği bir atışta delmez mi?"* ⁽¹⁹³⁾. Bir garibanın babasının yiğitliğiyle, hükümet, Mustafa Kemal bağlantısı da buradan kaynaklanmaktadır. Yaşar Kemal, her şeyi açıkça söylemekten hoşlanan bir yazar değildir, ne demek istediğini biraz da okuyucuya bırakmaktadır. Özellikle onun Mustafa Kemal'i göklere çıkarırcasına *"Şahin Gözlü..."* biçimindeki yüceltmesi, bir yüceltme olarak düşünülemez, çünkü bu yüceltmenin hemen arkasından gelen ve bazı ağalar için söylediği *"donunu tutamıyor-*

du" gibi sözler, yüceltmenin tüm cazibesini silip süpürmektedir. Diğer yandan Mustafa Kemal'in Kürtlerden çok korktuğunu belirtmesi, Yaşar Kemal'in bir tabu haline getirilen Mustafa Kemal hakkındaki düşüncelerini de dolaylı olarak açığa vurmaktadır. Kısacası, İnce Memed romanının II. cildinin ilk sayfalarında yer alan Kürt Hasan'ın öyküsü, bize Yaşar Kemal'in Kürtler konusundaki tezleri hakkında önemli bir sanatsal malzeme sunmaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi, Yobazoğlu Kürt Hasan'a yapılan haksızlıklar ve kötülükler karşısında, başta Yobazoğlu'nun kendisi de olmak üzere, halkın elinden bir şey gelmemektedir, olup bitenlere karşı Koca Osman gibi bir iki kişi dışında bir ses çıkmaz. Toplumda bir kıbırdama yoktur, olaylara seyirici kalmanın dışında kimsenin elinden bir şey gelmez. Yaşar Kemal mevcut koşullara bakarak, Türkiye'de yasal hak arama yollarının tıkalı olduğu kanısındadır. Yazar mevcut yasalar, yapılar ve anlayışların kökü kazınmadıkça tüm ezilenlerin, bu arada Kürtlerin de kurtulamıyacağı inancındadır. Yaşar Kemal, denizle söyleştiği romanı *Al Gözlüm Seyreyle Salih*'de bir zengin yeniyetmesi, bir yaşlı Kürt gari-banı olan Halo Şamdin'in oğlu Selim'i bile bile arabası altına alarak ezip geçer. Olayın kendisi bir yana, bu kez hesap sorulacak bir makamın olmadığını görüyoruz. Hatta bazı yetkililer, var olan bu hakimiyete bakarak, bu çocuğun babası Kürt Halo Şamdin'e şaka yoluyla "*Birleşmiş Milletlere başvur*" diyerek, bu bağıryanık babayla alay da ederler⁽¹⁹⁴⁾. Türkiye'de Kürt halkının karşılaştığı etnik, ekonomik ve toplumsal baskılar ve çözümsüzlük sorunu, Yobazoğlu Hasan, Halo Şamdin ve oğlu Selim'in başına gelenlerden farklı değildir. Yaşar Kemal, Yobazoğlu Kürt Hasan, Halo Şamdin ve

oğlu Selim somutunda ayrıca şu gerçeğe de parmak basmaktadır: Tek tek bireysel çıkışların, protesto ve direnme biçimlerinin bu zor koşullar içinde başarıya ulaşamayacağı, başka bir deyişle toplumdan gür bir ses çıkmadıkça, yığınlar, kitleler haksızlıklara karşı duyarlı hale gelmedikçe, kurtuluş yollarının sürekli tıkalı-kapalı tutulacağı noktasıdır. Bu gerçeği gözönüne alan Yaşar Kemal bu kez de Ağrıdaki Efsanesi'nde, yığınları harekete geçirerek tezlerine doğruluk kazandırır.

Ağrıdaki Efsanesi adlı yapıtında Yaşar Kemal bir saptamada bulunarak *"Kalabalık kadar zekisi dünyaya gelmemiştir"* biçiminde bir özdeyişi (vecize) andıran önemli bir belirlemede bulunur⁽⁹⁵⁾. Hem kurtuluş yolları mücadele biçimleri açısından, hem de kurtuluşun selameti açısından, bu belirlemenin yaşamsal bir önem kazandığını söyleyebiliriz. Yaşar Kemal, kalabalık veya yığınların zeki olduğu gerçeğine nasıl varabiliyor? Sayıları giderek kabaran insanların, aynı biçimde deneyimlerini, gözlemlerini, bilgi ve becerilerini de bir araya getirerek, bireysel çabanın çok çok ilerisinde biçim kazanan bir yetkinlik, zenginlik, güçlülüğün görkemli - dev manzarasını gözleri önüne getiren Yaşar Kemal, kalabalık ve yığınlara olan güvenini korumaya çalışır. Çünkü Yaşar Kemal nicel bir büyümenin, zamanla binlerce, milyonlarca insanın görüş keskinliğinin de etkisiyle, bileşimiyle nitel bir gelişmeye yol açacağını açıkça belirtmek ister. Mücadele katılanların sayısındaki artışalar, mücadele yolundaki yanıl-gı payını, şansını çok asgari bir düzeye getirmektedir Bu nedenle *"kalabalık kadar zekisi dünyaya gelmemiştir"* biçiminde kesin bir yargıya varabilmektedir. Ağrıdaki Efsanesi, mücadelenin yöntemleri noktasında, Kürtler için oldukça eğitici,

düşündürücü ve yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Yaşar Kemal'in Ahmedî Hani gibi ulusal bir motife saygın belli bir yer ayırması da, romanda var olan mücadelenin etnik boyutunu güçlü bir biçimde ön plana çıkarır. Bence Ahmedî Hani motifi, romandaki kahramanların mevzilenişini oldukça etkilemektedir. Yığınların uğrak yeri olarak seçilen ve etrafında ateşlerin yakıldığı Ahmedî Hani'nin mezarı, sanki yığınları Ahmedî Hani'nin kendisi buradan yönlendiriyormuş biçiminde, bir hava katmaktadır. Diğer yandan roman kahramanlarının adlandırılması konusundaki seçim de önemlidir. Yani Gülbahar'a aşık olan Ahmet ve Ahmedî Hani bir noktada aynı kavganın saflarında görülmektedirler. Geleceği geçmiş üzerine kuran Yaşar Kemal'in bu yapıtı, etnik yapısıyla hak ettiği değeri Türkiye'de edebiyat çevrelerince bulamadı.

Ağrıdaki Efsanesi, şimdiye kadar daha ziyade hep bir aşk öyküsü olarak bilindi veya tanındı. Roman üzerine yapılan bu saptamalar, romanın içeriğini çarpıtmak isteyen çevrelerce yapılmaktadır. Bu konuda romanın asıl mesajını yakalayanlardan birisi sanırım Ezra Erhat oldu: *"Ahmet, Ağrıdağının gelenek ve görenekleriyle, dağlıları, beyleriyle Kürt halkını, Mahmut Han'sa yöreye yeni yerleşmiş, tutunmaya çalışan Osmanlı düzenini simgelemektedir. Bu iki güç birbiriyle çarpışmaktadır"*⁽¹⁹⁶⁾.

Bu kurtuluş mücadelesinde zafer ile çıkan Kürt halkıdır. Sofî, Ahmet, Gülbahar, Demirci Hüso, Zindancıbaşı Memo'nun bilinçli mücadelesiyle büyüyen kavganın şemsiyesi altında tüm Ağrı yöresindeki ahalinin biriktiğini, birbirine kenetlenerek hareket halinde olduğunu görmekteyiz. Roman-

da Sofi, düşünceleriyle, filozofça tutumuyla, bilge bir kişidir, Galina Gorbatkina'nın da dediği gibi: " *Romanın ana fikrinin anlaşılmasında önemli bir kişi*" dir⁽¹⁹⁷⁾. Halkın sessizliğinden çok korkan Mahmut Han, güneşe bakarak kendi geleceğini ve sonunu çok iyi kestirmektedir : "*Güneş pırıl pırıl, aydınlık, bulutsuz, yunmuş, arınmış bir göğe, bir dağa doğdu. Güneş bir ara Ağrıdağının yamacına yapıştı, sonra ayrıldı. Sonra gene yapıştı, sonra da bir iyice ayrılıp kalktı yekindi, dağın karşısında durdu. Mahmut Han bu halini hiç görmemişti. Güneş bile halini değiştirdi, diye söylendi. Alametler belirdi. Kıyamet alametleri...*"⁽¹⁹⁸⁾.

Yaşar Kemal, Kürtlerin geleceğini ve kurtuluşunu, yüzünü "*güneşin doğduğu taraf*"a çevirerek saptamaya çalışır. *Gün, Güneş* ve *Gündoğdu* motiflerinden yararlanır. Kürtlerin geleceğini güneş simgelemektedir. Daha önceleri değindiğimiz Yobazoğlu Kürt Hasan'ın öyküsünü ve acılarını düşündükçe hep küplere binen Koca Osman'ın sözleri arasında geçen "*Her tepeden bir gün doğacak*" biçimindeki belirleme, bir noktada Yaşar Kemal'in Kürtlerin geleceğine ilişkin umutlu, iyimser tutumunu da dile getirmektedir: "*Arkadaş. Yobazoğlu kızılbaş Hasan, Kürt Hasan, sana diyorum, sana diyorum, sana diyorum...*" *Sesini yükseltti, sesi olağanüstü bir sestti, kalındı, bir deveden çıkar gibiydi, tok...* "*Atın geriye dönecek. Arkadaş Yobazoğlu, her tepeden bir gün doğacak!..*"⁽¹⁹⁹⁾.

YAŞAR KEMAL'İN YAPITLARI

- Ağıtlar (Derleme, 1943)
Sarı Sıcak (Öyküler, 1952, 7. Basım 1983)
Teneke (Roman 1955, 7. Basım 1981)
İnce Memed I (roman 1955, 22. Basım 1987)
Yanan Ormanlarda Elli Gün (Röportajlar 1955)
Çukurova Yana Yana (Röportajlar, 1955)
Peri Bacaları (Röportajlar 1957, 3. Basım 1985).
Orta Direk (Dağın Öte Yüzü I, Roman 1960, 7. Basım 1984)
Taş Çatlasa (Denemeler 1961)
Yer Demir Gök Bakır (Dağın Öte Yüzü II, Roman 1963, 7. Basım 1980)
Üç Anadolu Efsanesi (Efsane 1967, 10. Basım 1983)
Ölmez Otu (Dağın Öte Yüzü III, Roman 1969, 7. Basım 1983)
İnce Memed II (Roman 1969, 13. Basım, 1984)
Ağrıdaki Efsanesi (Roman 1970, 8. Basım 1984)
Bu Diyar Baştan Başa (Röportajlar 1971, 4. Basım 1979)
Binboğalar Efsanesi (Roman 1971, 7. Basım 1984)
Nuhun Gemisi (Röportajlar, 3. Basım 1985)
Çakırcalı Efe (Roman 1972, 5. Basım 1986)
Denizler Kurudu (Röportajlar 1972, 3. Basım 1985)
Demirciler Çarşısı Cinayeti (Akçasazın Ağaları I, Roman 1974, 7. Basım 1983)
Baldaki Tuz (Gazete Yazıları 1974, 3. Basım 1978)
Bir Bulut Kaynıyor (Röportajlar 1974, 3. Basım 1985)
Yusufcuk Yusuf (Akçasazın Ağaları II, Roman 1975)
Yılanı Öldürseler (Roman 1976, 8. Baskı 1987)
Al Gözlüm Seyreyle Salih (Roman 1976, 3. Basım 1983)
Filler Sultanı (Çocuk Romanı 1977, 4. Basım 1989)

Allahın Askerleri (Röportajlar 1978)

Kuşlar Da Gitti (Uzun Öykü 1978, 3. Basım 1984)

Deniz Küstü (Roman 1979, 3. Basım 1983)

Yağmuncuk Kuşu (Kimsecik I, Roman 1980, 2. Basım 1985)

Ağacın Çürüğü (Yazılar, Konuşmalar 1980)

Hüyükteki Nar Ağacı (Roman 1982, 3. Basım 1986)

İnce Memed III (Roman 1984)

Kale Kapısı (Kimsecik II, Roman 1986, 2. Basım 1987)

İnce Memed IV (Roman 1987)

Kanın Sesi (Kimsecik III, Roman 1991)

YAŞAR KEMAL'İN KÜRT TİPLERİ SÖZLÜĞÜ

(Her ismin karşılığındaki kısaltma, Yaşar Kemal'in Yapıtları'nın baş harflerinden oluşmaktadır)

Abdale Zeyniki: Bir Kürt aşığı (YDGB+YK).

Abdal Sofi: Ünlü bir ozan (KK).

Ahmet: Gülbahar'ın sevgilisi (AE).

Ahmedi Hani: Büyük bir Kürt şairi (AE).

Ali: İstanbul'a kaçan Ağrı'lı bir çocuk (AA).

Amer Bey: Tosun Bey'in ezel düşmanı (YY).

Ana: İsmail Ağa'nın annesi (YK).

Arif Saim Bey: Çukurova'da zulmüyle tanınan zengin

Bingöl'lü bir Kürt (İM I, II, III + KK).

Bey I: İsmail Ağa'nın akrabası (YK).

Bey II: İsmail Ağa'nın İzmir'e sürülen kardeşi (KK).

Demirci Hüso: Bir emekçi (AE).

Emir Ağa: İsmail Ağa'nın bir akrabası (KS)

Esmе: Oğlu Hasan tarafından öldürülen kadın (YÖ).

Eyüplü Selahattin: Bak. Selahattini Eyyübi.

Ferzende: İstanbul'a kaçmış Ağrı'lı bir Kürt (AA).

Gazel: İnce Memed'in karşılaştığı güzel bir kız (İM III).

Gazele: Uso'yu Diyarbakır hapishanesinden kurtarmak isteyen sevgilisi (DÇC).

Hace: İsmail Ağa'nın kız kardeşi (KK).

Hacı Mustafa: Batı'ya sürgün edilen ünlü bir eşkiya (ÇE).

Halo Misto: İstanbul'da yaşayan bir han kapıcısı (DK).

Halo Şamdin: Oğlunun ölümü karşısında şaşırıp kalan bir yaşlı (AGSS).

Hammal Reşit: Yıllarını İstanbul'da geçiren bir emekçi (SS).

Hasan: İsmail Ağa'nın kardeşi (YK+KK+KS).

Hasan Ağa: Babası Kürt, anası Türkmen olan bir zengin (BE).

Hasip Bey: Çoktan ölmüş olan Temir Ağa'nın oğlu (BE).

Haydar: Mustafa'nın bir arkadaşı (KS).

Hazal: İsmail Ağa'nın akrabası bir kız (YK+KK).

Hoşap Beyi: Van yöresinde yaşamış bir Bey (AE).

Hüseyin Bey: Bey P'nin kardeşi (YK).

İsamil Ağa: Ailesiyle birlikte Çukurova'ya yerleşen soylu bir Kürt (YK+KK+KS).

Kerem: Bak. Kero.

Kero: Emir Ağa'nın oğlu Kereme takılan isim. Kürtçe'de eşek anlamında (KS).

Kürdün Oğlu: Bir Kürt kızı çocuğu bulduğu için, kendine takılan isim (SS).

Kürt: "*Beş çocuklu yalınayak başikapak...*" bir Kürt (HNA).

Kürt Ali Ağa: Eskiden yaşamış mert birisi (BE).

Kürt Cafer: İstanbul'da seyyar satıcılık yapan bir Kürt (DK).

Kürt Cemil: Demircilik yapan katı yürekli birisi. İstanbul'da çalışmakta (DK).

Kürt Cemsit: Çukurova'ya göç eden bir Kürt (İM II).

Kürt Cerrah: Çukurova'da halk hekimliği yapan bir doktor (DÇC+YÖ).

Kürt Dursun I: Dersimli ünlü bir eşkiya (İM IV).

Kürt Dursun II: Çeltik ağalarının haksızlıklarına uğramış bir ırgat (T).

Kürt Hasan: Bak. Yobazoğlu Kürt Hasan.

Kürt Haşmet Bey: Zengin bir Kürt beyi (YK).

Kürt Haydar: Keskin nişancı, yaşlı bir Kürt. At beslemektedir (İM IV).

Kürt Hizmetçi Turna: Şefket Bey adında birisini öldüreyim derken kendisi bu kez öldürülür (ÖÖ).

Kürt Hürşit Bey: Antepli bir koyun tüccarı (İM II).

Kürt İsmail: Bak. İsmail Ağa.

Kürt İmam: Çukurova'da limonata satar (YY).

Kürt Karısı: Saati çalınan bir kadın (AA).
Kürt Kerem: Çukurova'da yaşayan bir Kürt (İM II).
Kürt Mahmut: Çukurova'da işkence sonucunda öldürülen Van'lı bir yoksul (DÇC + YY).
Kürt Memet Ali: Eskiden eşkiyalık yapmış bir ırgat (T).
Kürt Memo: Karpuz ekmekte usta bir bostancı (İM I).
Kürt Ömer: Çukurova'da yaşayan bir Kürt (YY).
Kürt Ramo: "*Hiçbir şeyden kormayan*" birisi (KK).
Kürt Remzi: İstanbul'a göç eden Kürtlerden (DK)
Kürt Resul Paşa: Çukurova'ya sürgüne gönderilen Kürtlerden (İM III).
Kürt Reşit: Dillere destan olan bir eşkiya (İM I).
Kürt Rüstem: Kurtuluş Savaşı'na da katılan ama yoksul düşmüş bir eşkiya (İM III).
Kürt Sefer: Adem'in askerlik arkadaşı (İM II).
Kürt Süleyman: Kurtuluş Savaşı'nda üstün başarılar gösterir (İM III).
Kürt Sülo: Kötülükten anlamayan bir lokantacı (YÖ).
Kürt Temir: Çukurova'da yaşayan bir Kürt (İM I).
Kürt Velo: Eşği hapsedilen bir köylü (SS).
Kürt Zaro: Çukurova'da yaşayan bir Kürt (İM III).
Mahiro: Meyro'nun eşkiya olan kardeşi (YK).
Memo I: Zindancıbaşı (AE).
Memo II: Bak. Kürt Memet Ali
Meyro: Kürt Mahmut'un hanımı (DÇC + YY).
Musa Bey: Milan Beyi'nin oğlu (AE).
Mustafa: İsmail Ağa'nın büyük korkulara kapılan oğlu (YK + KK + KS).
Oktay: Hasan Ağa'nın Ceren'e aşık olan oğlu (BE).
Pero: Hasan'ın karısı (YK + KK).
Rahmi: Çoktan ölmüş olan Kürt Ali Ağa'nın oğlu (BE).
Reşit Ağa: Bir barış meleği olarak tanınan bey (YY).
Resul Ağa: Ahmed'in babası (AE)

Selahattini Eyyubi: Kendisi Kürt olan bir Padişah (İM III).

Selim: Halo Şamdin'in bilinçli bir kaza sonucunda ölen oğlu (AGSS).

Sofi: Yaşlı, ünlü bir kavalıcı (AR).

Selver Ana: İsmail Ağa'nın bir akrabasının hanımı (KS).

Siy Ahmedi Silivi: Bir Kürt destanının erkek kahramanlarından (AE).

Sultan Ağa: Ahmed'in dedesi (AE).

Sürmeli Memed Paşa: Kozanoğlu üstüne gönderilen bir bey (YY).

Temir Ağa: Çoktan ölmüş ama bazı erdemleri hala unutulmayan bir bey (BE).

Tosun Bey: Amer Bey'in düşmanı (YY).

Urfalı Necati: İstanbul'da görev yapan yakışıklı bir Kürt polis (DK).

Uso: Üzerine destanlar yakılan bir tutuklu (DÇC).

Uzun: Zare'nin oğlu (KG).

Yemen Ağa: Atların dilinden anlayan bir Kürt (OR).

Yobazoğlu Kürt Hasan: Büyük baskılara maruz kalan kızılbaş bir Kürt (İM II).

Yusuf: Kürt Mahmut'un oğlu (YY). Bak. Yusufcuk Yusuf.

Yusufcuk Yusuf: Yusuf'a takılan bir isim. Yusufcuk: bir kuş ismi.

Zare: Hasta yatmakta olan bir kadın (KG).

Zala Hatun: Lek Kürtlerinden bir kadın (KK).

Zeko Bey: Arif Saim Bey'in babası (İM II).

Zero: İsmail Ağa'nın karısı (YK+KK+KS).

Zero Hatun: Bak. Zero.

Zilo: Zeliha adındaki bir köprüaltı çocuğa verilen isim (AA).

Zübeyir: Çocuk yıllarda Çukurova'ya gelen, bir baltaya sap olamamış ve yalan söylemekte usta olan bir gariban. (KK).

KAYNAKLAR

(1) Rohat, **Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler**, İstanbul, 1989 s.7.

(2) BBC, **Yaşar Kemal Belgeseli Tamamlandı**. Cumhuriyet, 7.8.1992

(3) Fethi Naci, **Bir Hikayeci: Sait Faik - Bir Romancı: Yaşar Kemal**, İstanbul, 1990, s.122.

(4) **Yaşar Kemal - Fotobiyografi**. Haz. Tuba Tarcan Çandar, İstanbul 1989.

(5) Yaşar Kemal üzerine, Magnus Brohult tarafından kaleme alınan "Yaşam bir Cennettir" adlı bu yazı, 1.10.1989 tarihli Svenska Dagbladet adlı bir İsveç gazetesinde yayınlanmıştır.

(6) Tamer Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İstanbul, 1991, s.172.

(7) Ali Püsküllüoğlu, **Yaşar Kemal Sözlüğü**, İstanbul, 1987.

(8) Yaşar Kemal'in bazı yapıtlarının Kürtçe çevirileri arasında şu adlara rastalamaktayız: **Teneke** (Bağdat, 1981), **Ortadirek** (Bağdat, 1981), **Yer Demir Gök Bakır** (Bağdat, 1987). Tüm bu çevirileri Şukur Mustafa yapmıştır. **İnce Memed** romanı da 1987 yılında Abdullah Hasanzade tarafından **Hemedök** adıyla Kürtçeye çevrildi. Çevirmen kendisiyle yapılan bir söyleşide, ayrıca İnce Memed romanının ikinci cildini de Kürtçeye çevirdiğini, en kısa zamanda baskıya vereceğini belirtir. Aynı söyleşide İnce Memed'in birinci cildinin iki-üç ay içerisinde tükendiğini söyleyen Abdullah Hasanzade, Kürt okuyucusunun İnce Memed romanında kendisini gördüğünü, romandaki olayların sanki kendi yörelerinde geçtiğini vurgular (Bak. **Deng Dergisi**, sayı: 2, Ocak/1990). Daha önceleri Şukur Mustafa'nın Kürtçe'nin Sorani lehçesine kazandırdığı **Ağrıdaki Efsanesi**, (1976-Bağdat) bu kez de Şeref naz tarafından Kurmancî lehçesine çevrildi (Stock-

holm- 1990). Böylece Ağrıdaki Efsanesi, Kürtçenin her iki büyük lehçesine de çevrilmiş oldu. Ayrıca Yaşar Kemal'in *Yılanı Öldürseler* adlı küçük romanı da Amanj Shakely tarafından 1987 yılında *"Eger Maraka Bikuju"* adıyla Sorani lehçesiyle yayınlandı.

(9) Marius Nogues'in, *La Depeche du Midi* adlı yayın organında çıkan bir yazısından alınan bu cümle, İnce Memed romanının birinci cildinin sonunda bir tanıtma yazısı olarak yer almıştır. (21. baskı İstanbul, 1987).

(10) Yaşar Kemal, *Yerel Kültürden Evrensele*. Yaşar Kemal'in Akdeniz Üniversitesi'ne verdiği doktora tezi. Cumhuriyet, 21.3.1992.

(11) Açıkoturum: Yaşar Kemal Romanında *"Kimsecik"* üçlüsü ve *"Kanın Sesi"*. Açıkoturuma katılanlar: Feridun Andaç, Konur Ertop, Yaşar Kemal, Özcan Köknel. Varlık Dergisi, sayı: 1010, Kasım-1991, s.11.

(12) Paul Theroux, *Büyük Demiryolu Pazarı*, Stockholm, 1979, s.46 (ilk kez 1975 yılında *The Great Railway Bazaar* adıyla İngilizce olarak yayınlanan bu gezi notları, 1979 yılında İsveç diline çevrildi).

(13) Varlık dergisi, Kasım-1991, s.11.

(14) Mahmut Baksı & Elin Clason tarafından 1979 yılında hazırlanan *Kürdistan* adlı bir kitapta, Yaşar Kemal'in Kürt kültürü ve Kürt tarihini çarpıttığı, deforme ettiği ve Yaşar Kemal'in Kürt halkının çıkarlarına ters düştüğü iddialarına yer verilir. Hatta her iki yazar, daha da ileri giderek Yaşar Kemal'in Ziya Gökalp gibi bir olumsuzluk içine girdiğini ileri sürmüşlerdir. Kitabın çıkmasından sonra bazı İsveç gazetelerinde kitaba ilişkin bazı tanıtma yazıları yayınlanır. Per Gahrton ve Siwe Radik gibi bazı yazarlar da bu tartışmalara katılır, bir noktada Mahmut Baksı & Elin Clason'un öne sürdükleri görüşlere yakın şeyler yazarlar (*Dagens Nyheter* 29.2.1980, *Expressen* 8.8.1980). Kendisine yönelik suçlamalara yanıt olmak üzere,

14.8.1980 tarihli Expressen gazetesinde Yaşar Kemal'in bir açıklaması yer alır, Yaşar Kemal bu yazısında kendisine yönelik eleştirileri temelsiz ve anlamsız bulur. Mahmut Baksi ve Elin Clason'nun Yaşar Kemal'e ilişkin zaman zaman tamamen duy-gusallığa dönuşen eleştirilerinde, ayrıca bazı yanlış açıklamala-ra da yer verilmiştir, örneğın Yaşar Kemal'in Van'da doğduğı, Ziya Gökalp'in ilk kitaplarını Kürtçe yazdığı biçiminde gerçek-lerle uyuşmayan bilgiler gibi... Yaşar Kemal'in özellikle Kürt sözlü halk edebiyatını Türklere mal ettiğı açıklamasına gelince, Yaşar Kemal'in böyle bir düşüncesinin olduğunu sanmıyoruz, bu gerçeğı en azından bu incelememizde yer alan yazarın yapıtla-rındaki belirlemelerden anlamaktayız.

(15) Metın Sever, **Kürt Sorunu - Aydınlarımız Ne Düşünü-yor**, İstanbul, 1992, s.302.

(16) **Kürt Sorunu için Barış İnsiyatifi** - Helsinki Yurttaşlar Meclisi Türkiye Milliyetler Komitesi. Haz. Taciser Belge, İstan-bul, 1992, s.17.

(17) Cajsa Carren, **Yaşar Kemal: Tarım İşçilerinin Türk Anlatıcısı**, Lantarbetaren, sayı: 1, Stockholm, 1989.

(18) Sune Örnberge, **Yaşar Kemal: "İnsan Yaşamak Yoluy-la Öğrenmek Zorundadır"**, Veckojournalen, sayı: 15, Stock-holm, 1975.

(19) Behçet Necatigil, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, İs-tanbul 1980, s.377.

(20) Saadet Altay, **Ünlülerin İlk Yazıları**, İstanbul, 1988 s.180.

(21) A.g.y., s.179.

(22) Pertev Naili Boratav, Kemal Sadık Göğceli'nin Ağıtlar Adlı Kitabı üzerine - **Folklor ve Edebiyat II**, İstanbul, 1983, s.471.

(23) Pertev Naili Boratav, Yaşar Kemal'in Yörük Kiliminde-ki Nakışlar Folklor ve Edebiyat I, İstanbul, 1982, s.412.

(24) Pertev Naili Boratav, **Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeci-**

liği, İstanbul, 1988, s.253.

(25) Yaşar Kemal, **Sarı Sıcak - Bütün Hikayeler**, İstanbul, 1983, s.172-200.

(26) **İnce Memed En Tanınmış 100 Roman Arasında**, Hürriyet Gösteri - Sanat ve Edebiyat Dergisi, Şubat - 1990.

(27) Pertev Naili Boratav, **Folklor ve Edebiyat I**, s.411.

(28) François Xenakis'in **Le Matin** gazetesinde yayınlanan bir yazısından alınan bu cümle, **Deniz Küstü** romanının arka kapığında bir tanııtma yazısı olarak yer almıştır (Deniz Küstü, İstanbul, 1983).

(29) Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, **Türk Fransız Kültür ilişkileri**, Cumhuriyet 10.5.1992.

(30) Nedim Gürsel, **Paris Bir Bayramdır - Yerel Kültürlerden Evrensele**, İstanbul, 1985, s.108.

(31) Svenska Dagbladet 1.10.1989.

(32) Yaşar Kemal, **Baldaki Tuz**, İstanbul, 1978, s.434. (Yaşar Kemal'in Milliyet gazetesi Genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi ile **Edebiyat ve Politika** üzerine yaptığı bu uzun söyleşisi 19.4.1971 yılında hazırlanmıştır).

(33) Yaşar Kemal, **Yerel Kültürden Evrensele I-III**, Cumhuriyet 21/23.3.1992. Oktay Ekşi, **Yaşar Kemal'e Doktora...** Hürriyet 22.3.1992.

(34) Bak. aynı gazete (Cumhuriyet).

(35) Yaşar Kemal, **Binboğalar Efsanesi**, s.147.

(36) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.288.

(37) Pertev Naili Boratav, **Folklor ve Edebiyat I**, s.412.

(38) Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, s.169.

(39) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.350.

(40) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.193.

(41) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.171.

(42) Yaşar Kemal, **İnce Memed IV**, s.330.

(43) Yaşar Kemal, **Yağmurcuk Kuşu**, s.102.

- (44) A.g.y., s.57.
- (45) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.355.
- (46) Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, s.56.
- (47) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.242.
- (48) A.g.y., s.242.
- (49) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.87.
- (50) A.g.y., s.95.
- (51) Yaşar Kemal, **Ağrıdağı Efsanesi**, s.36.
- (52) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.193.
- (53) A.g.y., s.194.
- (54) Deniz Küstü romanının baş kahramanı Selim için, Yaşar Kemal değişik bir stil kullanarak "**Selim balıkçı**" adını kullanır. Bir karışıklığa yol açmasın diye incelememizde kendisinden hep "**balıkçı Selim**" diye söz ettik.
- (55) Fethi Naci, **Eleştiri Günlüğü - "Deniz Küstü"nü Yeniden Okurken Notlar**, Sanat Adam Dergisi, sayı:77, 1992.
- (56) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.286.
- (57) A.g.y., s.530
- (58) Yaşar Kemal, **Yağmurçuk Kuşu**, s.61.
- (59) Yaşar Kemal, **Ortadirek**, s.253.
- (60) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.48.
- (61) Yaşar Kemal, **Yağmurçuk Kuşu**, s.72.
- (62) Yaşar Kemal, A.g.y., s.395.
- (63) Yaşar Kemal, **Yağmurçuk Kuşu**, s.198.
- (64) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.319.
- (65) Yaşar Kemal, **Kuşlar Da Gitti**, s.50.
- (66) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.289.
- (67) Yaşar Kemal, **Kuşlar Da Gitti**, s.50.
- (68) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.97.
- (69) A.g.y., s.98.
- (70) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.544.
- (71) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.162.

- (72) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.543.
- (73) A.g.y., s.543.
- (74) Yaşar Kemal, **Kanın Sesi**, s.254.
- (75) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.253.
- (76) "Arkadaşımız Erdal Öz'ün Yaşar Kemal'le Uzun Bir Söyleşisi" Türkiye Yazıları, sayı:6, Eylül/1977.
- (77) Azra Erhat, **Homeros**, 1976, s.223.
- (78) "Yaşar Kema'le Halk Kültürü, Edebiyat, Açık ve Gizli Baskı Üzerine Bir Söyleşi" başlıklı bu yazı 1977 yılında bir İsveç dergisinde yayınlanmıştır. Folket i Bild, sayı: 13, 1977. Söyleşiyi yapan: Margareta Sörenson.
- (79) Yaşar Kemal, **Kanın Sesi**, s.302.
- (80) A.g.y., s.302.
- (81) Yaşar Kemal, **Ağrıdaki Efsanesi**, s.38.
- (82) **Expressen** 14.8.1980 (İsveç'de yayınlanan bir akşam gazetesi).
- (83) Yaşar Kemal, **Nuhun Gemisi**, s.98. Yaşar Kemal'in değişik yıllarda yaptığı röportajları, Nuhun Gemisi adlı bu kitabı la dahil olmak üzere daha önceleri bir bütün olarak, **Bu Diyar Baştan Başa** adıyla Tekin Yayınevi yayınları arasında çıkmıştı (1979). Yaşar Kemal'in tüm röportajları, daha sonra Toros Yayınları tarafından **Bu Diyar Baştan Başa** dizisi halinde dört kitap olarak yeniden basıldı: **Peri Bacaları, Denizler Kurudu, Nuhun Gemisi Bir Bulut Kaynıyor**.
- (84) Yaşar Kemal, **Ağrıdaki Efsanesi**, s.102-104.
- (85) Yaşar Kemal, **Bu Diyar Baştan Başa**, s.194.
- (86) Adnan Binyazar, **Yaşar Kemal Gerçeği**, Milliyet Sanat Dergisi, Yeni Dizi 3 Nisan 1980, s.44.
- (87) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.51.
- (88) Yaşar Kemal, **Ortadirek**, s.253.
- (89) Azra Erhat, **Homeros**, İstanbul, 1976, s.321.
- (90) Yaşar Kemal, **Yer Demir Gök Bakır**, s.132-135.
- (91) Azra Erhat, **Homeros**, s.320.

- (92) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.135.
- (93) Ordixanê Celil, **Stranê Zargotîna Kurdaye Tariqîyê** (Tarihi Kürt Folklor Türküleri), Erivan, 1975, s.238.
- (94) Yaşar Kemal, **40 Bin Yıl Su Altında Cilanan Destan II**, Cumhuriyet 4.5.1992.
- (95) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.497.
- (96) Yaşar Kemal, **İnce Memed IV**, s.337.
- (99) "Basit İnsan Diye Birşey Olamaz". Yaşar Kemal ile Yapılan Bir Söyleşiden. Söyleşiyi yapan Krister Gidlund, sayı:3 BLM, Stockholm, 1971.
- (100) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.58.
- (101) A.g.y., s.63.
- (102) Yaşar Kemal'in Uzun Öyküsü: Bilya, Milliyet Sanat Dergisi, Yeni Dizi 6 Temmuz/1980. Yaşar Kemal'in bu uzun öyküsü, daha sonraları çıkan **Kale Kapısı** adlı romanının bir kesitini oluşturur. Öyküye, Bilya adının verilmesi de, romanda öldürülen İsmail Ağa'nın üzerine ağıtlar yakıldığı bir sırada, şaşıp kalan çocuk Mustafa'nın bilyalar ile dolu torbasıyla sağa-sola koşmasından kaynaklanmaktadır.
- (103) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.47.
- (104) A.g.y., s.39.
- (105) Ali Püsküllüoğlu, **Yaşar Kemal Sözlüğü**, s.79.
- (106) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.200.
- (107) Berna Moran, **Yaşar Kemal'de Yozlaşma Mitozu**, Hürriyet Gösteri - Sanat ve Edebiyat Dergisi, Şubat/1990. Aynı makale, yazarın **Türk Romanına Eleştirisel Bir Bakış II** adlı kitap olarak basılan incelemesinde bir kesit olarak yer almıştır (s.116-129).
- (108) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.92.
- (109) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, 347.
- (110) Yaşar Kemal, **İnce Memed I**, s.340.
- (111) Atilla Özkırmı, **Trajik Bir İnsanlık Senfonisi**, Cumhuriyet 25.12.1986.

- (112) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.294.
- (113) A.g.y., s.289.
- (114) Yaşar Kemal, **Yağmurcuk Kuşu**, s.82.
- (115) A.g.y., s.131.
- (116) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.60.
- (117) A.g.y., s.71.
- (118) A.g.y., s.58.
- (119) A.g.y., s.58.
- (120) A.g.y., s.58.
- (121) A.g.y., s.531.
- (122) A.g.y., s.355.
- (123) Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirisel Bir Bakış** İstanbul, 1990, s.121.
- (124) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.601.
- (125) Yaşar Kemal, **Yusufcuk Yusuf**, s.381.
- (126) A.g.y., s.126.
- (127) A.g.y., s.126.
- (128) Alpay Kabacalı, **Yaşar Kemal: "Romanımın Sirtını tos Dünyasına Dayadım"**, Milliyet Sanat Dergisi, sayı:162, 7.
- (129) Jean d'ormesson, **"İnce Memed'in Babasına Selam"**, iriyet Gösteri-Sanat ve Edebiyat Dergisi, sayı:24, Ka-
n/1982.
- (130) Varlık Dergisi, sayı:1010, 1991.
- (131) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.326.
- (132) A.g.y., s.227.
- (133) A.g.y., s.227.
- (134) A.g.y., s.8.
- (135) Yaşar Kemal, **İnce Memed IV**, s.490
- (136) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.346.
- (137) A.g.y., 355.
- (138) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.167.
- (139) A.g.y., s.167.

(140) Yaşar Kemal, **Yağmurcuk Kuşu**, s.316.

(141) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.498.

(142) Yaşar Kemal, **Teneke**, s.33.

(143) A.g.y., s.35

(144) A.g.y., s.45

(145) A.g.y., s.155

(146) Fethi Naci, **Bir Hikayeci: Sait Faik, Bir Romancı: Yaşar Kemal**, İstanbul, 1990, s.132.

(147) Ömer Polat, **Dilan**, İstanbul, 1988, s.174. Ömer Polat'ın bu romanında rastladığımız Dilan adındaki kızın, Mirkan ve Paşo karşısındaki ikilemi, bir yandan Yaşar Kemal'in **Binboğalar Efsanesi**'nde kendine aşık olan Halil ve Oktay'ın durumları karşısında şaşırان Ceren'in çilesini andırıyor, bir yandan da Yaşar Kemal'in **Yılanı Öldürseler** romanında iki kişinin kendine aşık olduğu Esme'nin başından geç korkunç durumu bize hatırlatmaktadır. Her üç romanda da, bu üç kızın acıları büyüktür, aynı zamanda kendilerine aşık olan çiftten birisi veya her ikisini de büyük felaketler beklemektedir. Tüm bu öykülerin, kadına yönelik ekonomik ve toplumsal saldırıların yoğun olduğu toplumlarda veya ortamlarda geçtiğini de görmekteyiz. Ne kadına, ne de kadının gerçek sevgilisine yaşam hakkının tanınmadığı ve katı toplum kurallarının geçerli olduğu bir ortamda yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan kadınların alınyazıları çok kötüdür. Bu zorlukları aşmanın yolu toplumsal gelişme ve belli bir mücadeleden geçmektedir. Böyle bir mücadele ve halk arasında artan toleransın izlerine, **Ağrıdaki Efsanesi**'nde rastlamaktayız. Romanda Gülbahar ile Ahmet'in aşkı ön plana çıkar, diğer yandan zindancıbaşı Memo da Gülbahara aşiktir. Memo Gülbaharı çok sevdiğinden, tüm tehlikeleri göz önüne alır, Gülbahar'ın saçından kopardığı birkaç saç teliyle yetinir, Gülbahar'ın isteğini yerine getirerek, Ahmedi zindandan çıkarır. Sonunda herşey ortaya çıkınca da, kendini zindandan aşağı atarak, canına kıyar, çünkü yakalanınca sonunun daha kötü olacağını çok iyi bilmekte-

dir. Memo ve Gülbahar'ın sessiz-sedasız temiz aşkı, aslında romanın önemli bir yönünü oluşturur ve incelenmeye çok değerlidir. Memo'nun bu romantik ruh hali bir yana, Memo'yu feda ederek veya ölümüne neden olan Gülbahar'ın tutumu çıkarıcı ilişkiler kapsamında değerlendirilemez. Çünkü Ahmedi kurtarmaya çalışan Gülbahar'ın tutumu da insancıldır, o da başka bir insanı (Ahmedi) kurtarmaktadır. Yaşar Kemal, aslında sevgi yüzünden insanların herşeyi yapabileceği gerçeğinden yola çıkarak, Memo-Gülbahar-Ahmed sorununa bir açıklık getirir. Gülbahar'ın iç yaşantılarını derinlemesine ele alır. Kısacası, Çağdaş Türk Edebiyatında, Kürt kadınlarına ilişkin belli bir yığılma gösteren dağınık bu motifler ve benzeri diğer temalar, nefis bir incelemenin konusu olabilecek bir malzeme bize sunmaktadırlar.

(148) Yaşar Kemal, **Binboğalar Efsanesi**, s.54-55.

(149) Svetlana Uturgauri, **Türk Edebiyatı Üzerine**, İstanbul, 1989, s.131.

(150) Yaşar Kemal, **Yılanı Öldürseler**, s.70-71

(151) Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirisel Bir Bakış**, s.128.

(152) Nedim Gürsel, **Yaşar Kemal: Bir Geçiş Döneminin Romancısı**, Yapıt - Toplumsal Araştırmalar Dergisi sayı:7 Ekim/Kasım 1984.

(153) Rohat, **Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler**, s.11.

(154) Yaşar Kemal, **Bu Diyar Baştan Başa**, İstanbul, 1979, s.7.

(155) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.310.

(156) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.81.

(157) A.g.y., s.266.

(158) Yaşar Kemal, **Yağmurcuk Kuşu**, s.56.

(159) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.310.

(160) A.g.y., s.310.

(161) Yaşar Kemal, **Yusufcuk Yusuf**, s.306.

(162) Yaşar Kemal, **Yılanı Öldürseler**, s.73.

- (163) Yaşar Kemal, **Kanın Sesi**, s.552-553.
- (164) Fethi Naci, **Eleştiri Günlüğü**, Sanat Adam Dergisi, Nisan/1992.
- (165) Yaşar Kemal, **Sarı Sıcak - Bütün Hikayeler**, s.223.
- (166) Sait Faik, Köye Gönderilen Eşek - **Bütün Eserleri II**, Ankara, 1982, s.80-86.
- (167) Yaşar Kemal, **Kuşlar Da Gitti**, s.50.
- (168) Yaşar Kemal, **Allahın Askerleri**, s.5, 189
- (169) Yaşar Kemal, **Kuşlar Da Gitti**, s.27.
- (170) Yaşar Kemal, **Yağmuncuk Kuşu**, s.58-61.
- (171) Yaşar Kemal, **Kanın Sesi**, s.302.
- (172) Ali Püsküllüoğlu, **Yaşar Kemal Sözlüğü**, s.116.
- (173) Yaşar Kemal, **Demirciler Çarşısı Cinayeti**, s.384.
- (174) Yaşar Kemal, **Kanın Sesi**, s.69.
- (175) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.327.
- (176) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.307.
- (177) Yaşar Kemal, **Yılanı Öldürseler**, s.70.
- (178) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.101-102.
- (179) A.g.y., s.73.
- (180) Yaşar Kemal, **Yusufçuk Yusuf**, s.238.
- (181) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.293.
- (182) A.g.y., s.167.
- (183) Varlık Dergisi, Kasım-1991.
- (184) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, s.30.
- (185) A.g.y., s.33.
- (186) Yaşar Kemal, **Çakırcalı Efe**, s.21.
- (187) Yaşar Kemal, **İnce Memed III**, s.529.
- (188) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.88-89.
- (189) A.g.y., s.153.
- (190) A.g.y., s.91.
- (191) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.52.
- (192) A.g.y., s.43.
- (193) Yaşar Kemal, **Deniz Küstü**, s.58.

(194) Yaşar Kemal, **Al Gözlüm Seyreyle Salih**, s.277.

(195) Yaşar Kemal, **Ağrıdağı Efsanesi**, s.116.

(196) Azra Erhat, **Homeros**, 1976, s.302.

(197) Galina Gorbatkina, **Yaşar Kemal ve Folklor, Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul, 1980, s.247.

(198) Yaşar Kemal, **Ağrıdağı Efsanesi**, s.113.

(199) Yaşar Kemal, **İnce Memed II**, s.44.

İÇİNDEKİLER

Giriş	5
Yaşar Kemal'in Yaşam Öyküsü	24
Etnik Yapılanmalar: Kovalanan Halklar Sorunu.....	36
Kürt Kültüründen Etkilenmeler	58
Korkulu Bir Dünya: Çukurova	79
Yaşar Kemal'in Yarattığı Bir Cennet: Van	122
Politik Açılımlar ve Kürtlerin Etnik Çilesi	140
Yaşar Kemal'in Yapıtları	161
Yaşar Kemal'in Kürt Tipleri Sözlüğü	163
Kaynaklar	167